

8

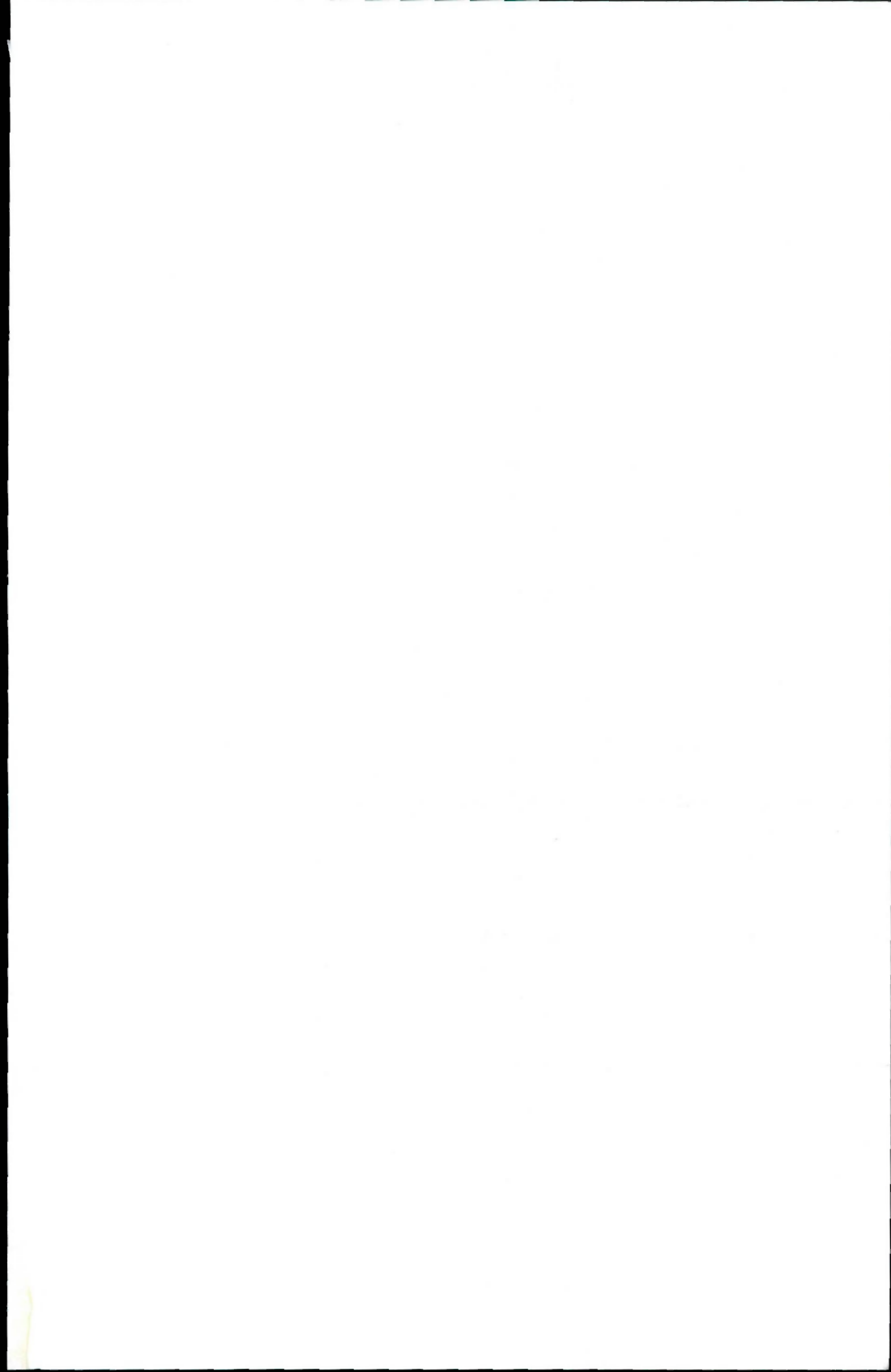
בני ברק

הפרות

זכויות האדם

בשמחים

1990/91



בני קדם

הפרות

זכויות האדם

בשמחים

1990/91

בִּצְלֵם

**מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים**

רחוב קרן היסוד 18
ירושלים 92149
טלפון 02/617271, 617274
פקס 02/617946

**B TSELEM
The Israeli Information Center
for Human Rights
in the Occupied Territories**

18 Keren Hayesod st.
Jerusalem 92149
Tel. 02/617271, 617274
Fax. 02/617946

"بتسيلم" مركز المعلومات الاسرائيلي
لحقوق الانسان في الاراض المحتلة
شارع كرن هيسود ١٨ القدس ٩٢١٤٩
تلفون ١١٧٢٧٤/٢ (٠٢)

ISSN 0792-4003

ע ו ר כ ת :
נעמה ישובי.

מ ע ר כ ת :
רני טלמור, משה נגבי, תום שגב.

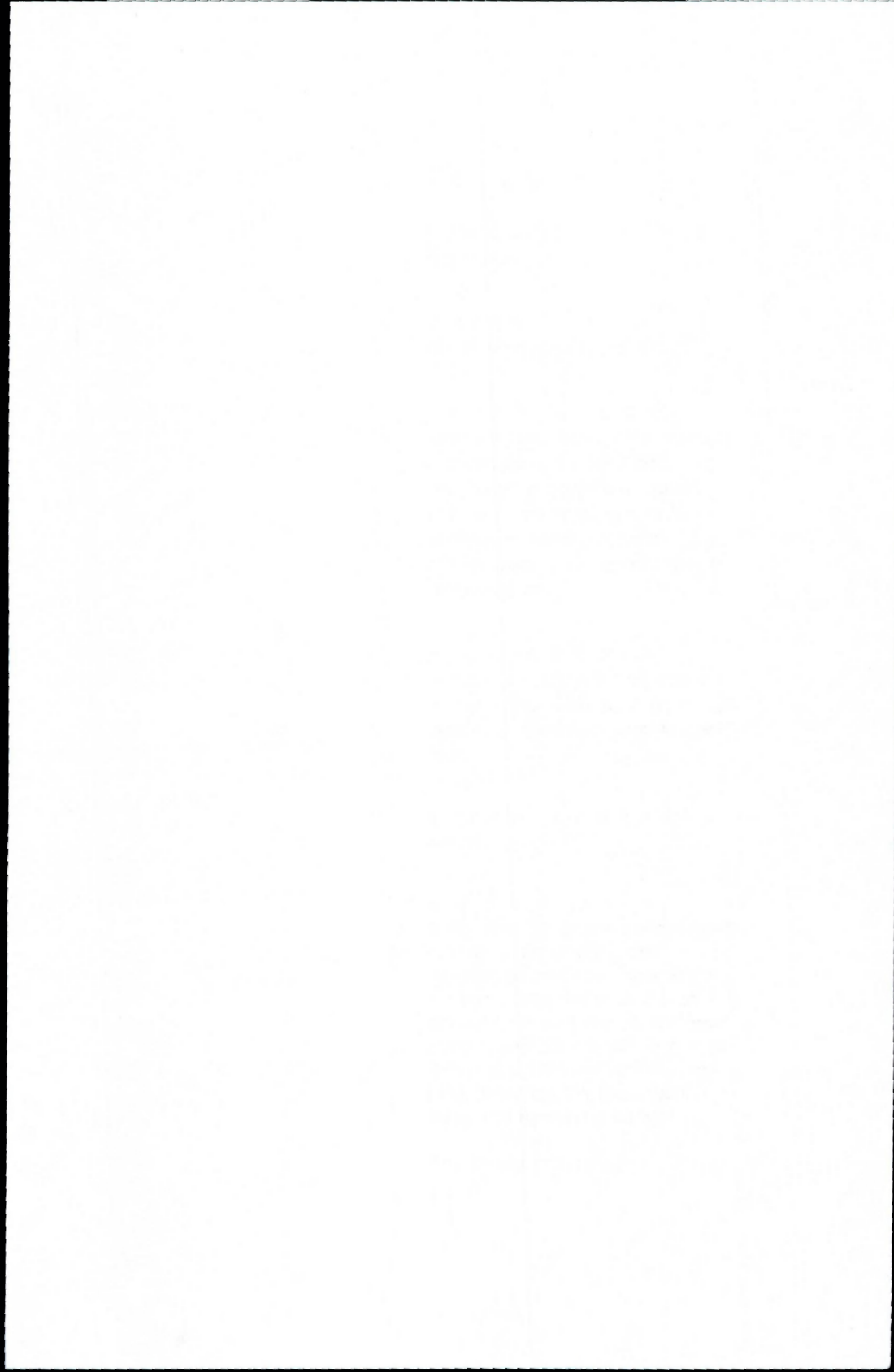
ה נ ה ל ת ב צ ל ס :
עו"ד חוסיין אבו חוסיין, ד"ר גינט אביעד,
ח"כ חיים אורון, הרב אהוד בנדל, ד"ר
אחמד טיבי, רני טלמור, עו"ד אוסאמה
סעדי, עו"ד אביגדור פלדמן, פרופ' אוריאל
פרוקצ'יה, ח"כ עמיר פרץ, ח"כ דדי צוקר,
ד"ר אדי קאופמן, ח"כ אמנון רובינשטיין,
עו"ד יהושע שופמן.

צ ו ו ת ב צ ל ס :
יזהר באר, גיסי בון, אהרון בק, דפנה גולן,
יובל גינבר, דבורה וולפסון, הילה ולדמן,
נעמה ישובי, באסם עיד, שירלי ערן, שרון
רובק.

ע ר י כ ה ג ר א פ י ת :
יעל בוברמן.

ת ו ד ו ת :
בצלם מודה לכל מי שסייע בהכנת הדו"ח
ובמיוחד לאחמד אל-גינדור, סמיר
אל-דאהר, זוהיר אל-דבעי, רשאד אלמדני,
הלן אנטונובסקי, חנה ארנון, מיה בר,
שרה ברייטברג-סמל, רותי גינזברג, מיקה
גינצבורג, גיסי גלאזיוס, מרק דייוויס,
אילנה המרמן, חוה ויזל, בן וייסנר, אבי
כצמן, יורם להמן, חנה לוינגר, אלכס
ליבק, אהוד פפוריש, יעל שטיין.

תודה מיוחדת לזהבה גלאון.



תוכן

ב צ ל ס 7

ה ק ד מ ה 11

פרק א' הרוגים 15

פרק ב' פצועים 23

פרק ג' פגיעה בנייטראליות של שרותי רפואה 25

פרק ד' הריסת בתים ואטימתם 31

פרק ה' עוצר 43

מ ע צ ר ש פ י ט ה ו כ ל י א ה

פרק ו' מעצרים 57

פרק ז' מעצרים מינהליים 67

פרק ח' בתי-המשפט הצבאיים בשטחים 75

פרק ט' מיתקני כליאה 81

פרק י' גירושים 89

פרק י"א פגיעה במערכת החינוך 91

פרק י"ב פגיעה בחופש הביטוי ובחופש המידע 97

א פ ל י ה ב א כ י פ ת ה ח ו ק

פרק י"ג דין שונה ליהודים ולערבים 111

פרק י"ד פירוד ואיחוד משפחות 119

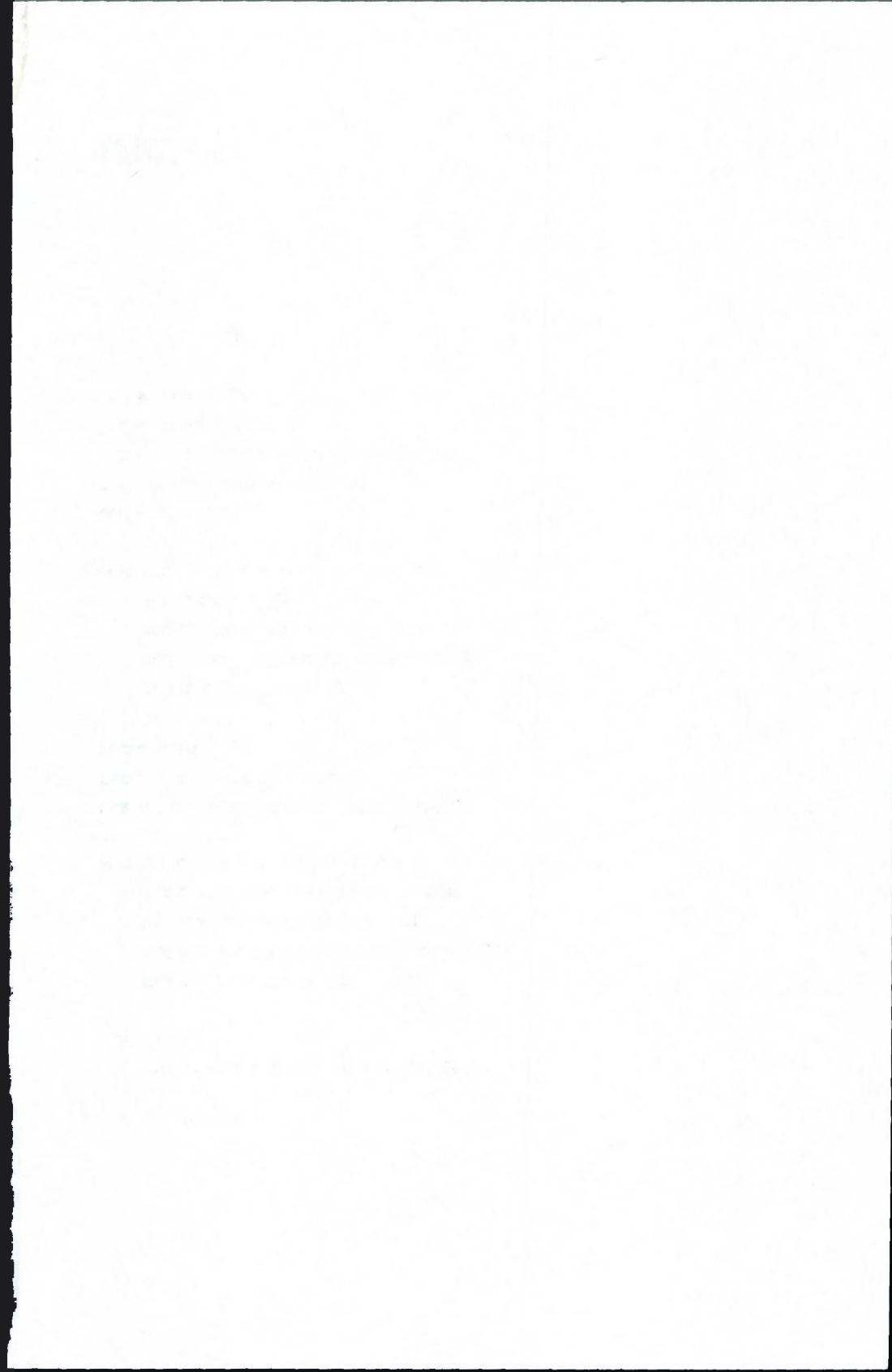
פרק ט"ו אפליה בתכנון ובפיקוח על הבנייה 127

פרק ט"ז גביית מיסים 129

נ ס פ ח

תגובה ראשונית של דובר צה"ל לדו"ח 137

ה ע ר ר ת 141



בצלם

בצלם – מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, נוסד בפברואר 1989, בידי קבוצה של 63 עורכי-דין, רופאים, מרצים, עיתונאים, אישי-ציבור וחברי-כנסת. **בצלם** הוקם מתוך מחויבות לשמירה על ביטחונה ועל אופיה ההומאני של מדינת ישראל. מחויבות זו, שעומדת ביסוד כל פעילויות המרכז, היא עילת קיומו ומוקד תוכניתו.

בצלם אוסף ומפרסם מידע מהימן, מפורט ומעודכן על הפרות זכויות האדם בשטחים, עוקב אחר שינויים במדיניות, מעודד מעורבות הציבור הישראלי במאבק למען זכויות האדם ומסייע לה ככל האפשר. נתוני **בצלם** מתבססים על עבודת-שדה ותחקירים עצמאיים; על מקורות ישראליים רשמיים, וכן על מקורות פלסטיניים.

בצלם מבקש להקנות לציבור הישראלי מושג על אמות-מידה ונורמות בין-לאומיות של זכויות אדם, להעלות לדיון בקרב הציבור בישראל את אופי ההפרות של זכויות האדם וממדיהן בשטחים וההשלכות שנובעות לכך על החברה הישראלית והדמוקרטיה ולהתמודד עם תופעות של הכחשה והדחקה בישראל.

עבודת **בצלם**, לצד ארגונים אחרים של זכויות אדם, הביאה לכמה וכמה חקירות של מצייה ומשטרת ישראל ולדיונים בבתי-המשפט, כשם שתרמה לשינויים במדיניות. מאז הקמתו, לפני שלוש שנים, זכה **בצלם** להכרה בין-לאומית בעבודתו. ב-1989 זכה **בצלם** (יחד עם הארגון הפלסטיני לזכויות האדם אל-חאק) בפרס היוקרתי של קרט-מניל לזכויות האדם, ומחקריו מצוטטים לרוב בעיתונות הישראלית, הפלסטינית והבין-לאומית.

בצלם מקפיד להעביר את תחקיריו לרשויות הנוגעות בדבר (צה"ל, משטרת ישראל, משרד הביטחון, משרד מבקר המדינה), הן כדי להביא לידיעתן את המידע שנאסף והן כדי לאפשר להן להתייחס ולהגיב. ככלל זוכה **בצלם** ליחס ענייני והוגן מצד הרשויות. עם זאת, לא פעם דוחים גורמים שונים את המידע שמפרסם **בצלם**, ואף תוקפים אותו, מבלי להתייחס למידע לגופו.

צוות **בצלם** מונה עשרה עובדים (חלקם במשרה חלקית). לצידם עוזרים בעבודה השוטפת מתנדבים רבים, המקדישים שעות רבות מזמנם ומסייעים בעבודות שונות – קלדנות ותרגום, עיבוד נתונים, כתיבה, צילום, ייעוץ משפטי ועוד.

בצלם ממומן על-ידי תרומות מקרנות ציבוריות ופרטיות, בארץ ובחו"ל.

פרסומים

דפי מידע

בצלם מפיץ דפי מידע המביאים את מספר ההרוגים, מנתחים את נתוני ההרג בשטחים ודנים בסוגיות שוטפות של זכויות אדם. בין דפי המידע שפורסמו בשנתיים האחרונות: אלימות כלפי קטינים במעצר משטרה; הגבלות על בניה בשטחים; פגיעה במערכת החינוך; הריסת בתים כענישה נגד חשודים בעבירות ביטחוניות; זכויות האדם בשטחים בתקופת מלחמת המפרץ; חידוש גירושם של נשים וילדים מהשטחים בשל "שהיה בלתי-חוקית".

דוחות

בצלם מפרסם מחקרים מקיפים על הפרות של זכויות אדם, בכלל זה נתונים, ניתוח מגמות, חוות-דעת של מומחים ומחקרים משווים. בהכנת כל דו"ח משתתף, לצד אנשי **בצלם**, צוות של אנשי-מקצוע, ביניהם רופאים, עורכי-דין, כלכלנים ושמאים. בין הדוחות שפורסמו: מערכת המיסוי בגדה המערבית וברצועת עזה; פתיחה באש על-ידי כוחות הביטחון בשטחים; הענישה הקולקטיבית בגדה המערבית והביקורת השיפוטית עליה; חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה: התעללות, "לחץ פיסי מתון", או עינויים?.

דו"ח דו-שנתי

דו"ח מקיף העוקב אחר שינויים ומגמות בהפרות של זכויות אדם בשטחים, מסכם את הנתונים התקופתיים, ומביא תחקירים מפורטים לגבי האירועים בשטחים.

פעילויות נוספות

עבודת שדה

כדי לאמת את המידע שהוא מקבל, יזם **בצלם** מאות חקירות בשטחים, והוא מקיים באופן שוטף סיורים בהשתתפות חוקרי המרכז, רופאים, עורכי-דין ועיתונאים.

שדולת ח"כים

בצלם עובד בשיתוף פעולה הדוק עם קבוצה של כעשרים חברי-כנסת ממפלגת העבודה, שינוי, רצ ומפ"ם, כדי להעלות לדיון בכנסת סוגיות של זכויות האדם, בהתבסס על מידע **בצלם**. בין הנושאים שהעלתה קבוצה זו במליאת הכנסת ובוועדות הכנסת השונות, נמנים גירוש תושבים מהשטחים; פעילות מתנחלים; הוראות הפתיחה באש; סגירת בתי-ספר; אלימות כלפי קטינים במעצר משטרה; חקירת חשודים בעבירות ביטחוניות. קבוצת חברי הכנסת מסייעת לסגל **בצלם** בהתערבות פעילה אצל הרשויות כל אימת שמתעורר צורך בדבר.

טיפול בתלונות

אף שבצלם אינו מתמקד בסיוע אישי, הוא מתערב במקרים רבים בתלונותיהם של יחידים הפונים למרכז, כאשר בעיותיהם מייצגות תופעות כלליות.

פעולה עם קהיליית זכויות האדם

מלבד קשרים עם ארגונים בין-לאומיים של זכויות האדם, מקיים **בצלם** קשרי עבודה הדוקים עם ארגונים של זכויות האדם בישראל ובשטחים, בכללם האגודה לזכויות האזרח בישראל; 'שומרי משפט' – רבנים למען זכויות האדם; המוקד להגנת הפרט; נשים למען אסירות פוליטיות; העמותה לסיוע לקטין העצור; קו לעובד; האגודה הבין-לאומית לזכויות הילד (DCI); אל-חאק; מרכז המידע הפלסטיני לזכויות האדם ועוד.



תצפית צה"ל באל-בירה. (צילום: יורם להמן)

הקדמה

בארבע השנים מאז שפרצה האינתיפאדה קופחו חייהם של 1,413 בני-אדם, רובם פלסטינים שנהרגו מידי כוחות הביטחון והיתר – פלסטינים שנהרגו בידי פלסטינים, ישראלים שנהרגו בידי פלסטינים ופלסטינים שנהרגו בידי ישראלים. אלפים רבים נפצעו; עשרות-אלפי בני-אדם נעצרו ונכלאו; מאות בתים נהרסו ונאטמו; עשרות אנשים גורשו לחו"ל; תושבי השטחים הושמו בעוצר לתקופות ממושכות ותלמידי בתי-הספר הושבתו מלימודים משך שבועות וחודשים.

בשנתיים האחרונות פחת במידה ניכרת מספרם של הנפגעים מידי כוחות הביטחון בשטחים. עובדה זו אפשר לייחס מצד אחד לשינוי באופי האינתיפאדה – פחות הפגנות המוניות ויותר התנגשויות בין צה"ל לחוליות מאורגנות הפועלות בשטח – ומצד שני ליתר הקפדה של כוחות הביטחון על הוראות הפתיחה באש.

אולם הירידה במספר הנפגעים הכולל עומדת בצילו של נתון אחר: בחודשיים בלבד נהרגו מידי כוחות הביטחון 45 מתושבי השטחים. 18 בני-אדם נהרגו בשטחים בחודש מאי '90 במהומות שהתחוללו בעקבות רצח שבעה תושבי רצועת עזה בראשון-לציון על-ידי עמי פופר, ו-27 בני-אדם נהרגו בחודש אוקטובר '90, באירועי הר-הבית ובמהומות שפרצו בעקבותיהם.¹

המאבק נגד הפרת זכויות האדם זכה להישגים אחדים בשנתיים האחרונות:

לחץ ציבורי, שהובילו ארגוני זכויות אדם, גורמים משפטיים, אישי-ציבור והעיתונות, הביא לחידוש הלימודים בבתי-הספר, שהיו סגורים זמן רב, ולפתיחם של רוב המוסדות להשכלה גבוהה בשטחים; לראשונה הועמדו לדין קצינים בכירים על עבירות שביצעו בשטחים ועל פקודות בלתי חוקיות; הוגברה ההקפדה על הוראות הפתיחה באש.

לצד הישגים חלקיים אלה נמשכו הפרות זכויות האדם בהיקף נרחב:

כוחות הביטחון הרסו ונאטמו עשרות בתים של משפחות חשודים; לאחר למעלה משנתיים שלא הוצאו צווי גירוש נגד תושבי השטחים, שבה מערכת הביטחון להפעיל גירוש כשיטת ענישה; צה"ל ממשיך לעשות שימוש באמצעים של הטלת הגבלות קולקטיוויות על ציבור גדול של אנשים, בשל עבירות שביצעו יחידים; עוצר ממשיך להיות אמצעי שמשמש בו פעמים רבות כשאינן כל אפשרות להצדיק אותו כצורך ביטחוני; טירטור תושבים, הן באמצעות הליכים בירוקרטיים מסורבלים והן כהטרדה גרידא – כגון 'מבצעי ניקיון' – הוא תופעה יומיומית.

אין להתעלם מפגיעה בזכויות האדם הנעשית על-ידי הפלסטינים תושבי השטחים: בשנתיים האחרונות נרצחו בשטחים 307 תושבים פלסטינים שנחשדו בסיוע לשלטונות הביטחון. **בצלם** מוקיע מעשי רצח אלה כפגיעה חמורה מאין כמותה בזכות-האדם הבסיסית ביותר: הזכות לחיים.

תופעה נוספת המציינת את השנתיים האחרונות היא התגברות המגמה של חדירת הגילויים האלימים של האינתיפאדה לתוך תחומי מדינת ישראל, והתרבות פעולות טרור של יחידים נגד אזרחים בתוך ישראל.

תקופת מלחמת המפרץ היתה משמעותית מאוד מבחינת הפגיעות בזכויות האדם בשטחים. כל אוכלוסיית השטחים הושמה בעוצר ממושך ביותר (שלושה שבועות), ולמעשה הוחזקו תושבי השטחים במעצר בית תוך הגבלת חופש התנועה שלהם. כל מוסדות-החינוך בשטחים הושבתו בתקופה זו וחיי הכלכלה שותקו לחלוטין.

הפגיעה בזכויות האדם בשטחים נעשית בדרך כלל בשם הביטחון. 'צרכים ביטחוניים' הם עילה להטלת עוצר ממושך, 'סכנות ביטחוניות' משמשות בסיס למעצרים ללא משפט ולגירוש תושבים לחו"ל, 'שיקולים ביטחוניים' נותנים צידוק להריסת בתי משפחותיהם של חשודים.

אין ספק שהמצב השורר בשטחים אכן מחייב נקיטת צעדים שונים בתוקף צרכים ביטחוניים, אולם צרכי הביטחון משמשים לא פעם כיסוי להפרת זכויות אדם ולשלילת חירויות, באופן שאינו יכול להיות מוצדק או מחויב המציאות מתוך אותם צרכי ביטחון, וללא פרופורציה בין הסכנה הנשקפת לבין האמצעי הננקט.

בשנתיים האחרונות חל כירסום נוסף במודעות הציבור הישראלי לנעשה בשטחים. המתרחש בשטחים נדחק – או הודחק – לקרן זווית מבחינת ההתעניינות הציבורית. ביטוי לכך אפשר לראות באופן הדיווח של התקשורת הישראלית על המצב בשטחים. ידיעות שבעבר היו מוצאות מקום בראש מהדורות החדשות ובעמודים הראשונים של העיתונים, מסתרות כיום בעמודים פנימיים ומצטמצמות לדיווחים לקוניים.

בצלם פועל לא רק מתוקף העיקרון של זכות הציבור לדעת, אלא גם – ואולי במיוחד – על יסוד התפיסה בדבר חובת הציבור לדעת. חובת הציבור הישראלי לדעת מה נעשה בשמו ומטעמו בשטחים, להיות מודע לפגיעה החריפה בזכויות האדם בשטחים, ולהכיר באחריותו לכך.

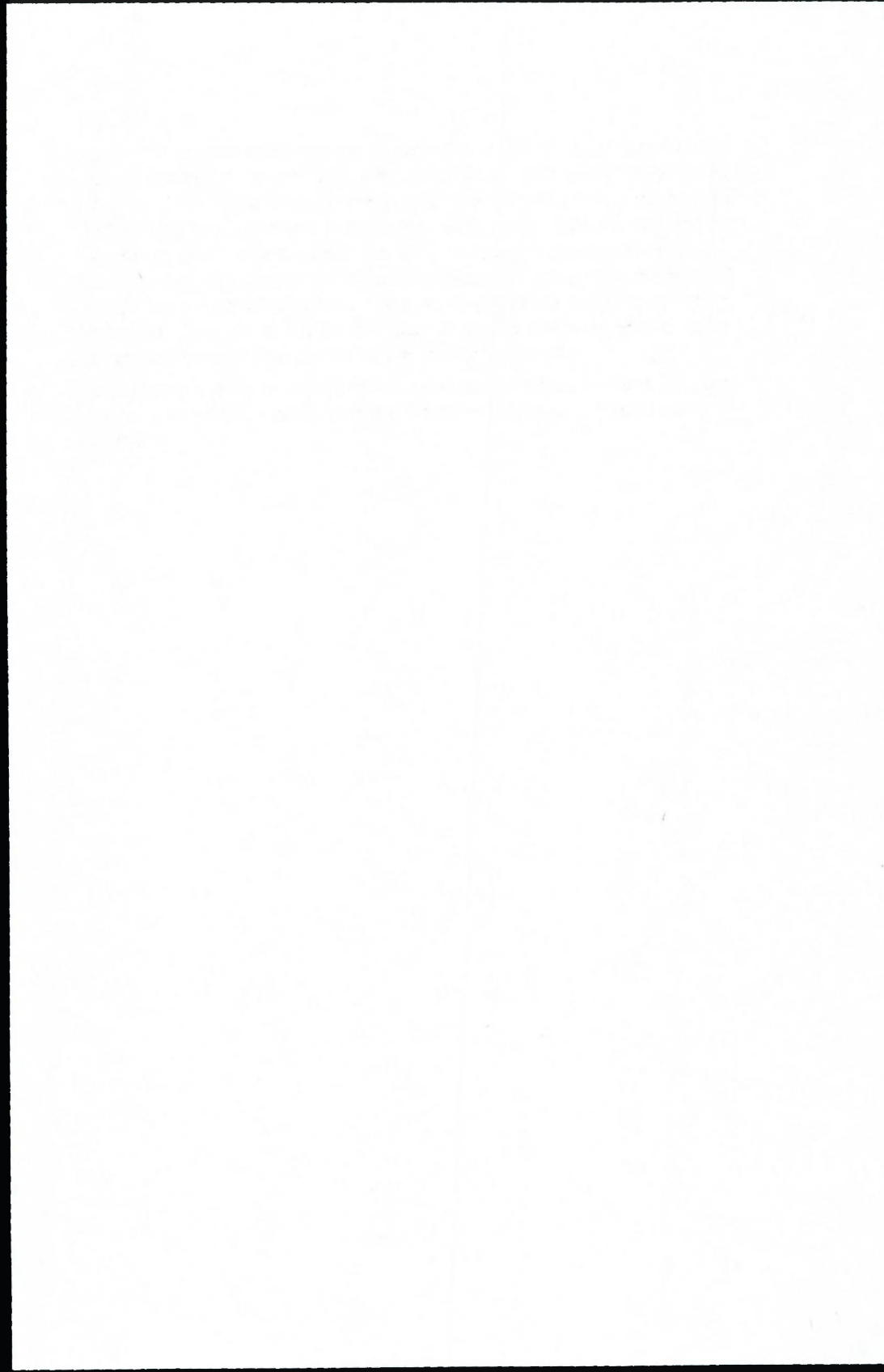
הדו"ח שלפניכם מבוסס על תחקירי **בצלם** בשנתיים האחרונות. חלקם פורסמו בעבר ועודכנו לקראת דו"ח זה וחלקם רואים אור לראשונה. כארגון ישראלי רואה **בצלם** את מחויבותו הראשונה לפעול נגד הפרות זכויות אדם הנעשות על-ידי רשויות הממשל הישראליות. לפיכך עוסק הדו"ח בפגיעה בזכויות האדם הנעשית באופן ישיר או עקיף על-ידי ממשלת ישראל, בשטחים הנתונים לשליטתה. מידע על פגיעות של תושבי השטחים באזרחי ישראל ובפלסטינים אחרים, או מידע על פגיעה של אזרחים ישראלים בתושבי השטחים, כמו גם מידע על הפרות של זכויות האדם בתוך תחומי מדינת ישראל, מובא כרקע להסבר המצב השורר בשטחים ולהדגשת מחירו בחיי אדם, ובהקשר ליחסה של הממשלה לפגיעות כאלה.

בשל מגבלות שונות אין באפשרותנו לסקור את כל הפרות זכויות האדם בשטחים. דו"ח זה סוקר את הפרות החמורות והנפוצות ביותר של זכויות האדם – כאלה הגורמות למוות, לפגיעה פיזית ולהגבלת חירויות. הדו"ח אינו עוסק כמעט בהפרת זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות. אחדות מהפגיעות החמורות בזכויות האדם בשטחים אינן נדונות בדו"ח אם משום שאין בידינו מידע מספק לגביהן ואם משום שחקירתן טרם הושלמה.

כך למשל אין בדו"ח זה התייחסות לפגיעה בזכויותיהם של תושבי השטחים העובדים בישראל, להפקעת קרקעות ומקורות מים מידי בעליהם ולהגבלות על חופש ההתאגדות. נושאים אלה יסקרו בדוחות הבאים של **בצלם**.

בסוף הדו"ח מופיעה תגובה ראשונית של דובר צה"ל על הדו"ח. התגובה ניתנה על סמך טיוטא שהועברה לדובר צה"ל ביולי 1991. לאחר קבלתה נבדקו שוב נקודות שבהן טען דובר צה"ל לאי-דיוקים. בעקבות הבדיקה תוקן למשל נוסח הדברים לגבי מניעת פגישה של עצור עם עורך-דין (סעיף 5 בתגובה). יחד עם זאת, ברוב המקרים אישרה הבדיקה את האמור בדו"ח. הטענה שבצלם אינו בודק את מימצאיו משנים קודמות (סעיף 4 בתגובה) אינה נכונה. כאמור בדו"ח, המימצאים בפרק על בתי-המשפט מבוססים על מעקב שנערך במאי 1990 ובספטמבר 1991. גם הטענה שבצלם ציטט דברים במנותק מהקשרם ובאופן לא מדויק (סעיף 3 בתגובה) אין לה שחר, ואנו עומדים על כך שהציטוטים מהשיחה אליה מתייחס סעיף זה, מדויקים ומלאים.

מקורות המידע לדו"ח כוללים את תחקירי **בצלם**, פסקי-דין של בתי-המשפט, פרסומים והצהרות של גורמים רשמיים, פרסומים של ארגוני זכויות אדם, וידיעות בעיתונות הישראלית.



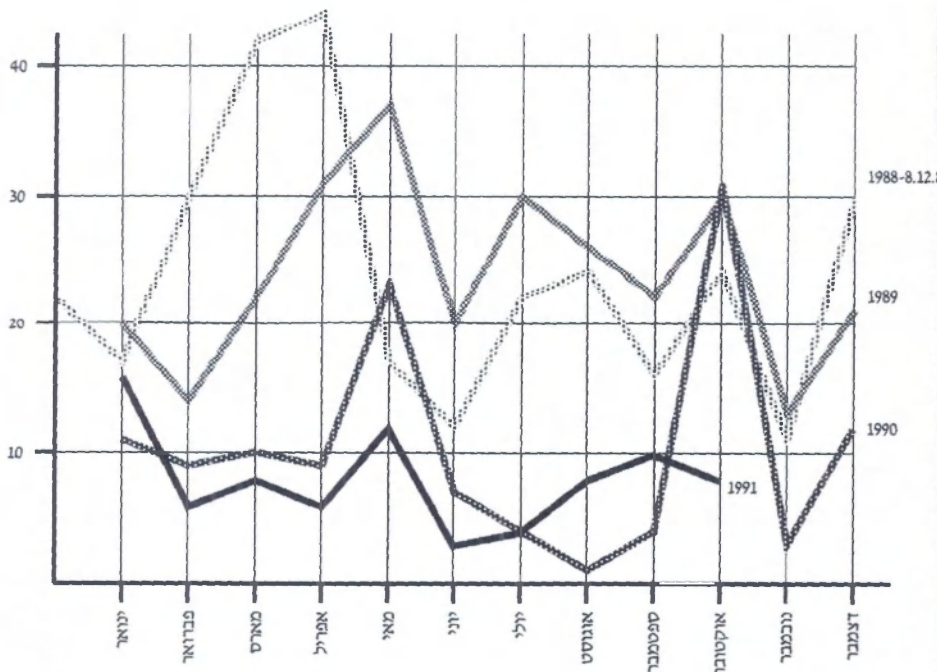
הרוגים

נתוני **בצלם** כוללים את שמות כל ההרוגים הפלסטיניים בשטחים – מירי או מפגיעות שאינן ירי – שיש יסוד סביר להניח שמותם נגרם על-ידי כוחות הביטחון. במקרים שבהם יש פער בין דיווחי צה"ל ומשטרת ישראל לבין אלה של המקורות הפלסטיניים, עורך **בצלם** חקירה באמצעות אנשי השטח שלו ומבקש הבהרות מדובר צה"ל ודובר המשטרה.

נתוני ההרוגים עודכנו לקראת פרסום דו"ח זה. נערכו תחקירים ונתגלו עובדות חדשות. בשל כך קיימים הבדלים קלים בין הנתונים המתפרסמים כאן לבין אלה שהתפרסמו בדפי המידע החודשיים של **בצלם**.

1. הרוגים פלסטיניים מידי כוחות הביטחון

מיום פרוץ האינתיפאדה, 9 בדצמבר 1987, ועד 31 באוקטובר 1991, נהרגו 802 פלסטיניים מידי כוחות הביטחון בשטחים.



1.1 בחלוקה לחודשים

השנה הראשונה 9 דצמבר 1987 - 8 דצמבר 1988			השנה השנייה 9 דצמבר 1988 - 8 דצמבר 1989			השנה השלישית 9 דצמבר 1989 - 8 דצמבר 1990			השנה הרביעית 9 דצמבר 1990 - 31 אוקטובר 1991			החודש
בגדה המערי'	ברצועת עזה	סה"כ	בגדה המערי'	ברצועת עזה	סה"כ	בגדה המערי'	ברצועת עזה	סה"כ	בגדה המערי'	ברצועת עזה	סה"כ	
8	14	22	8	18	26	4	8	12	3	7	10	דצמבר מ-9.12
4	13	17	9	14	20	2	9	11	9	7	16	ינואר
26	4	30	3	8	14	6	3	9	6	0	6	פברואר
37	5	42	8	10	22	2	8	10	5	3	8	מארס
26	18	44	3	20	31	6	3	9	6	2	6	אפריל
13	4	17	8	19	37	16	8	24	9	3	12	מאי
8	4	12	7	9	20	0	7	7	0	0	3	יוני
18	4	22	3	18	30	1	3	4	1	0	4	יולי
14	10	24	1	13	26	0	1	1	0	3	8	אוגוסט
8	8	16	3	15	22	1	3	4	1	1	10	ספטמבר
21	3	24	28	20	30	3	20	31	6	2	8	אוקטובר
6	4	10	1	12	13	2	1	3	2	2	8	נובמבר
3	1	4	2	6	9	0	2	2	0	2	91	דצמבר עד 8.12
192	92	284	182	118	300	84	43	127	63	28	91	סה"כ
סה"כ מתחילת האינתיפאדה:			בגדה המערבית: 521			ברצועת עזה: 281			סה"כ: 802			

1.2 גיל ההרוגים

סך-הבול	בשנה הרביעית		בשנה השלישית		בשנה השנייה		בשנה הראשונה		גיל
מספר ב-%	מספר ב-%		מספר ב-%		מספר ב-%		מספר ב-%		
47	5.5	5	3.9	5	9.7	29	2.8	8	עד 12
125	22.0	20	16.5	21	15.0	45	13.7	39	16-13
452	51.6	47	51.1	65	60.0	180	56.3	160	24-17
122	16.5	15	17.4	22	10.3	31	19.0	54	34-25
22	3.3	3	2.4	3	2.0	6	3.5	10	44-35
34	1.1	1	8.7	11	3.0	9	4.7	13	45 ומעלה
802	100	91	100	127	100	300	100	284	סך הכול

1.3 גורם המוות

סך-הכול	בשנה הרביעית	בשנה השלישית	בשנה השנייה	בשנה הראשונה	גורם
15	-	1	2	12	מכות
8	-	2	3	3	מוות בכלא (שלא מירי)
4	1	-	1	2	אחר (התחשמלות, פגיעת לבנה בראש, הפלה מרכב נוסע)
27	1	3	6	17	סה"כ לא מירי
775	90	124	294	267	ירי
802	91	127	300	284	סך-הכול

1.4 סיכום

בסך הכול נהרגו מידי כוחות הביטחון בשטחים, מתחילת האינתיפאדה ועד 31 באוקטובר 1991, 802 תושבים פלסטינים, מהם 521 בגדה המערבית ו-281 ברצועת עזה. 284 נהרגו בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1988, 300 נהרגו בשנה השניה, עד 8 בדצמבר 1989, 126 בשנה השלישית, עד 8 בדצמבר 1990 ו-91 בשנה הרביעית, עד 31 באוקטובר 1991.

מאש חיה (כולל כדורי פלסטיק וגומי) -775.

267 בשנה הראשונה, 294 בשנה השניה, 123 בשנה השלישית ו-90 בשנה הרביעית.

מפגיעות שאינן אש חיה (מכות ואחרות) - 27.

17 בשנה הראשונה, 6 בשנה השניה, 3 בשנה השלישית ו-1 ברביעית.

47 מההרוגים היו ילדים עד גיל 12, ו-125 בגילאים 13-16.

1.5 ניתוח הנתונים

בשנתיים האחרונות ירד מספר הפלסטינים שנהרגו מידי כוחות הביטחון בשטחים באורח ניכר, ועמד על פחות ממחצית מספרם בכל אחת מהשנתיים הראשונות.

בחודשים ינואר - אפריל 1990 עמד מספר ההרוגים על 10 בממוצע לחודש.

בחודשים יוני - ספטמבר ונובמבר 1990 ירד המספר מתחת ל-10 (בין 1-7) לחודש.

בחודשים דצמבר 1989, מאי 1990 (בעקבות רצח הפועלים בראשון-לציון) ואוקטובר 1990 (בעקבות אירועי הר-הבית) היה מספר ההרוגים גבוה במיוחד (14, 23 ו-31, בהתאמה).

בשנה הרביעית לאינתיפאדה (עד 31.10.91) עמד מספר ההרוגים על 8 בממוצע לחודש.

בינואר 1991 היה מספר ההרוגים הגבוה ביותר - 16.

ביוני 1991 היה מספר ההרוגים הנמוך ביותר - 3.

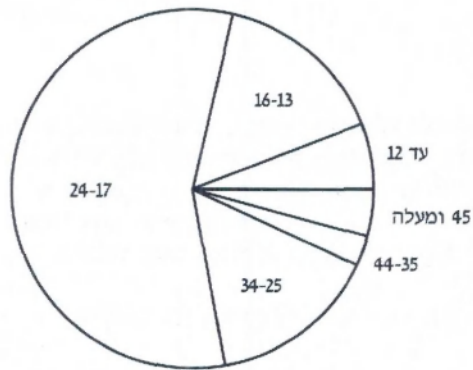
בחלוקה לאיזורים

מספר ההרוגים הפלסטינים ברצועת עזה היה בשנתיים האחרונות מחצית ממספר ההרוגים בגדה המערבית, בדומה לממוצע של השנתיים הקודמות.

בתוך הגדה, מספר ההרוגים הגבוה ביותר הוא בנפת שכם (147 בארבע השנים, שהם כ-28% מכלל ההרוגים בגדה). בשנה השלישית עלה באופן דרסטי מספר ההרוגים הפלסטינים בירושלים - 21, לעומת הרוג אחד בכל אחת מהשנתיים הקודמות, ואף לא אחד בשנה הרביעית - זאת בעיקר בשל תקרית הר-הבית באוקטובר 90.

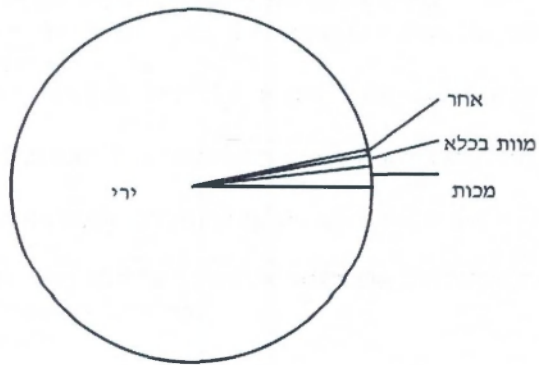
גיל ההרוגים

בני ה-17-24 היו רוב ההרוגים הפלסטינים (בין 50 ל-60 אחוז) במשך ארבע השנים. אחוז הילדים (עד גיל 16) בקרב ההרוגים עלה בהדרגה בשנתיים הראשונות מכ-16.5% בשנה הראשונה לכ-25% בשניה. בשנה השלישית ירד אחוז הילדים בקרב ההרוגים לכ-20%, אך עלה שוב בשנה הרביעית ל-27.5%.



גורם המוות

למעלה מ-96% מההרוגים נורו (באש חיה, כדורי פלסטיק ויגומי). בשנתיים האחרונות בולטת הירידה במספר ההרוגים ממכות – מ-12 בשנה הראשונה ל-2 בשנה, 1 בשלישית ואף לא אחד ברביעית.



2. הרוגים ישראלים

בשטחים

מאז תחילת האינתיפאדה ועד 31 באוקטובר 1991 נהרגו בשטחים 31 ישראלים, מהם 14 אנשי כוחות הביטחון ו-17 אזרחים, מהם 3 ילדים. כמו כן נהרגו בשטחים 2 תיירות. בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1988, נהרגו 7 ישראלים מידי פלסטינים בשטחים, מהם 2 אנשי כוחות הביטחון ו-5 אזרחים. בשנה השניה, עד 8 בדצמבר 1989, נהרגו 12 ישראלים, מהם 8 אנשי כוחות הביטחון, ו-4 אזרחים. בשנה השלישית, עד 8 בדצמבר 1990, נהרגו 4 ישראלים, מהם 2 אנשי כוחות הביטחון ו-2 אזרחים. בשנה הרביעית, עד 31 באוקטובר 1991, נהרגו 8 ישראלים, מהם 2 אנשי כוחות הביטחון ו-6 אזרחים. כמו כן נהרגו 2 תיירות. 14 מההרוגים נורו; 8 נדקרו; 4 נהרגו מאבן או בלוק שפגעו בראשם; 6 נהרגו מבקבוקי תבערה, ו-1 ממטען חבלה.

בתוך הקו הירוק

מאז תחילת האינתיפאדה ועד 31 באוקטובר 1991 נהרגו מידי פלסטינים בתוך מדינת ישראל 47 איש, מהם 10 אנשי כוחות הביטחון, 33 אזרחים ו-4 תיירות. בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1988, נהרגו 3 ישראלים מידי פלסטינים בתוך הקו הירוק, שלושתם אזרחים. בשנה השניה, עד 8 בדצמבר 1989, נהרגו 22 איש, מהם 4 אנשי כוחות הביטחון, 15 אזרחים ו-3 תיירות. בשנה השלישית, עד 8 בדצמבר 1990, נהרגו 7 איש, מהם 2 אנשי כוחות הביטחון, 4 אזרחים ותיירת אחת. בשנה הרביעית, עד 31 באוקטובר 1991, נהרגו 15 איש, מהם 4 אנשי כוחות הביטחון ו-11 אזרחים. 2 מההרוגים נורו; 22 נדקרו; 16 נהרגו בפיגוע באוטובוס 405; 2 נהרגו מהתפוצצות מטעני חבלה; 1 הוכה במוט ברזל ו-4 נדרסו.

3. פלסטינים שנהרגו מידי פלסטינים אחרים

לפי נתוני סוכנות הידיעות אסושייטד פרס, המקובלת כמקור מהימן, נהרגו מאז תחילת האינתיפאדה ועד 31 באוקטובר 1991, 462 פלסטינים שנחשדו בשיתוף פעולה עם השלטונות?

בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1988, נהרגו 21.
בשנה השניה, עד 8 בדצמבר 1989, נהרגו 134.
בשנה השלישית, עד 8 בדצמבר 1990, נהרגו 162.
בשנה הרביעית, עד 31 באוקטובר 1991, נהרגו 145.

מתחילת האינתיפאדה ועד 31 באוקטובר 1991, נהרגו בשטחים 11 תושבים מידי 'משתפי פעולה':

1. בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1988, נהרג
4. בשנה השניה, עד 8 בדצמבר 1989, נהרגו
3. בשנה השלישית, עד 8 בדצמבר 1990, נהרגו
3. בשנה הרביעית, עד 31 באוקטובר 1991, נהרגו

4. פלסטינים שנהרגו על-ידי אזרחים ישראלים

בשטחים

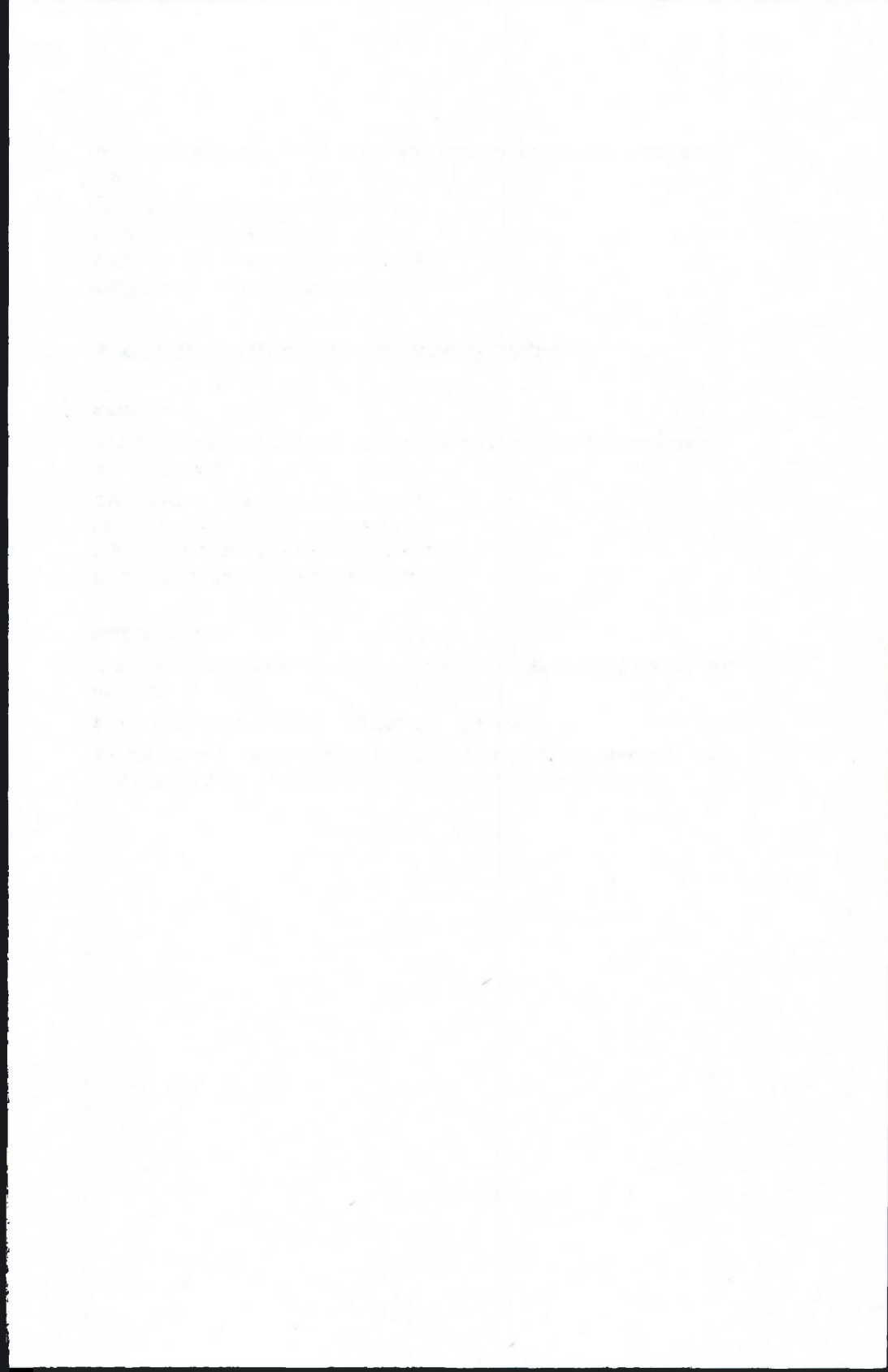
מתחילת האינתיפאדה ועד 31 באוקטובר 1991 נהרגו בשטחים 42 פלסטינים מידי אזרחים ישראלים.³

14. בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1988, נהרגו
11. בשנה השניה, עד 8 בדצמבר 1989, נהרגו
10. בשנה השלישית, עד 8 בדצמבר 1990, נהרגו
6. בשנה הרביעית, עד 31 באוקטובר 1991, נהרגו

בתוך הקו הירוק

מאז תחילת האינתיפאדה נהרגו בתוך הקו הירוק לפחות⁴ 18 פלסטינים מידי אזרחים ישראלים.

- 3 מהם בשנה הראשונה, 2 בשניה, 10 בשלישית ו-3 ברביעית.
- 3 נשרפו בצריף בו ישנו, 3 נהרגו כתוצאה מרגימת אבנים, 11 נורו ואחד הוכה לאחר שהמון שהתאסף חשד בו שדקר 2 חיילות. למנוח לא היה כל קשר לדקירה.



פצועים

המספר המוחלט של הפצועים אינו ידוע לנו, ולמיטב ידיעתנו אינו ידוע לאיש. קשה מאוד לתעד פציעות. הגדרת 'פציעה' היא בעייתית. אונרוו"א (סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם), למשל, מתעדת כיפצועי כל מי שקיבל טיפול במרפאות של אנשי אונרוו"א, בין אם נזקק לחבישה ועזרה ראשונה ובין אם הועבר לבית-חולים במצב קשה. דיווחי צה"ל, לעומת זאת, הם חלקיים בלבד, משום שעל פי רוב לא ידוע לחיילים בשטח כמה תושבים נפצעו בתקרית. צה"ל מסתמך, ככל הידוע לנו, בעיקר על דיווחים לגבי אישפוז או קבלת טיפול בבתי-חולים, אולם רבים מהתושבים מעדיפים לא להתאשפז בבתי-חולים, כדי לא להיחשף לחקירות.

בשל קשיים אובייקטיביים אלה **בצלם** אינו מתעד בעצמו את נתוני הפצועים ולכן נביא כאן את נתוני אונרוו"א, וכן את נתוני דובר צה"ל, שיכולים לתת אינדיקציה כלשהי למספרים בהם מדובר. מכל מקום, אין ספק שמדובר בעשרות אלפי פלסטינים שנפצעו במהלך ארבע השנים האחרונות.

על-פי נתוני אונרוו"א, נפצעו מאז פרוץ האינתיפאדה ועד סוף אוקטובר 1991, כ-65 אלף פלסטינים בשטחים, מהם למעלה מ-21 אלף פצועי ירי.

על-פי נתונים שמסרו גורמים ביטחוניים, נפצעו מאז פרוץ האינתיפאדה ועד סוף אוקטובר 1991, כ-14,500 פלסטינים בשטחים, מהם כ-8,750 בגדה המערבית ו-5,750 ברצועת עזה.⁵



נערה שנפגעה מגזא מדמייע בחווארה ליד שכם (צילום: אלכס ליבק)

פגיעה בנייטרליות של שירותי רפואה

פגיעה בצוותים רפואיים, באמבולנסים ובכתי-חולים מהווה הפרה חמורה של כללים הומניטאריים אוניוורסאליים המעניקים הגנה מיוחדת לפצועים, חולים ומוגבלים ולמיתקנים המספקים שירותי רפואה. סעיפים 35-37 לאמנת ג'נובה הראשונה (1949), סעיפים 16-21 לאמנת ג'נובה הרביעית (1949) וסעיפים 8-21 לפרוטוקול ג'נובה הראשון (1977) קובעים באופן מוחלט כי חולים, פצועים וצוותי רפואה זכאים להגנה מיוחדת ובשום נסיבות אין לפגוע בכתי-חולים וכלי רכב המיועדים להושטת עזרה רפואית.

הוראות אלו משקפות אמות-מידה אוניוורסליות המוסכמות על כל עמי התרבות, ובכל זאת הן מופרות לא אחת.

רוב פרקי דו"ח זה עוסקים בפגיעה בזכויות אדם, שהיא בעלת דפוס שיטתי ומתמשך. בפרק זה יובאו דוגמאות אחדות לפגיעה בנייטרליות של שירותי רפואה בשטחים, אשר אינן מייצגות, אמנם, תופעה שגרתית, אולם יש בהן כדי להצביע על יחס מקל של רשויות הביטחון כלפי פגיעות כאלו ועל אי-נקיטת אמצעי זהירות מספיקים למניעתן.

ככל הידוע **לנצלם**, רק במקרים בודדים נחקרו חיילים על מקרים מהסוג שמתואר כאן. במקרה אחד הועמד קצין לדין משמעתי, על ירי גאז מדמייע לתוך מרפאת אוניוורסיא בעזה בעת ששהו בה עשרות תינוקות. הוא נידון לעשרה ימי מאסר בפועל ולאחר מכן הומתק עונשו והופחת ל-21 ימי מאסר על-תנאי. במקרה נוסף הועמד קצין למשפט צבאי על ירי לעבר אמבולנס (נהג האמבולנס נפצע ומת מאוחר יותר מפצעיו) ונידון לחודשיים מאסר על-תנאי.

סעיף 18 באמנת ג'נובה הרביעית קובע את הנייטרליות של מיתקנים רפואיים:

בתי חולים אזרחיים שאורגנו להושטת עזרה לפצועים ולחולים, לתשושים ולילודות, לא ישמשו בשום פנים מטרה להתקפה, אלא יכובדו ויוגנו תמיד על ידי בעלי הסכסוך.

א. חזירה למוסדות רפואה

הנטיטראליות, הן של בתי-חולים פרטיים וממשלתיים והן של מרפאות אונרווי"א, מופרת על-ידי כוחות הביטחון בשטחים לא פעם. על-פי-רוב חודרים אנשי כוחות הביטחון למוסדות רפואה כדי להחרים רשימות פצועים, לערוך חיפושים או לצורך מעצר חשודים מאושפזים.

בבית החולים אל-איתיחאד בשכם, הוציאו חיילים את הפצוע בסאם אשור מחדר הניתוחים ב- 20.6.90 ועצרוהו.⁶

ימים ספורים לאחר אירוע זה, ב-26.6.90, שוב נכנסו חיילים לחדר הניתוחים בבית-החולים אל-איתיחאד ובקשו לעצור את איימן מוסטפה כולאב, נער בן 14 תושב שכם, שהוא לבית-החולים כשהוא פצוע בזרועו מכדור אש חיה.

הרופא במקום ניסה להסביר לקצין המינהל האזרחי שהתלווה לחיילים, כי אין להוציא את הפצוע, שכבר הורדם והוכן לניתוח, אך הקצין עמד על שלו. במהלך המשא ומתן שהו חיילים אחדים, על נשקם, בחדר הניתוח.

אנשי בית-החולים פנו טלפונית ל**בצלם**, ובהתערבות חייב דדי צוקר עזבו החיילים את חדר הניתוח ואיפשרו לרופאים לסיים את הניתוח. מייד לאחר הניתוח הופיעו שוב החיילים, מלווים ברופא, ולקחו את הפצוע לבית-החולים תל-השומר.

על-פי נתוני אונרווי"א, בשנת 1990 פרצו כוחות הביטחון 159 פעמים למרפאות ולבתי-חולים של האירגון בשטחים, מהן 31 פעמים בגדה ו-128 ברצועת עזה. הטבלה שלהלן מפרטת את סוגי הפעולות שכללו התפרצויות אלה:⁷

סוג הפעולה	גדה מערבית	רצועת עזה
חיפוש	16	83
כניסה ויציאה בלבד, אזהרה מפני זריקת אבנים, מניעת כניסת חולים	10	21
מעצר/חקירה/החרמת תעודות זהות	5	9
החרמה או פגיעה ברכוש	1	5
ירי גזו מדמייע	—	15
אחר	1	3

ב. פגיעה בחופש התנועה

בימי העוצר הממושך בזמן מלחמת המפרץ הוגבלה תנועתם של רופאים. חולים שנוקו לטיפול רפואי דחוף נדרשו לקבל אישור תנועה מהמינהל האזרחי. סימון אותה, חייל מילואים ששירת בזמן המלחמה בנציגות המינהל האזרחי בחווארה, סיפר לכתב **הארץ** זיהר באר:

לילה אחד בשלוש לפנות בוקר הגיע בחור עם אשה כורעת ללדת. ראיתי את מצבה של האשה, לא היססתי, לקחתי טופס אישור לתנועה בזמן עוצר, חתמתי: סימון אותה, ושלחתי אותם לביה"ח.

במחסום הראשון עצרו את הזוג והתחילו לברר מי חתם להם על האישור. על-פי הגדרת התפקיד נשלחתי לשמור על ביטחון המאחז ולא היתה לי סמכות לתת אישורי תנועה, אבל אתה לא יכול שלא להתקומם מול עיכובים בירוקרטיים ואטומות. לפעמים בזמן העוצר מגיע מקומי ומבקש אישור להגיע לבית-חולים אבל החייל הממונה שולח אותו בחזרה כיוון שהוא לא נראה לו חולה. לאיזה מצב הגענו – שחייל קובע את הדיאגנוזה הרפואית של התושבים? אולי יש לו סרטן, סיפליס, איידס. והם לא מבקשים להגיע להדסה. בסה"כ לבית-החולים אל-איתיחאד בשכם, אז למה לטרטור אותו? למה, למשל, מרשים למוחתאר לנוע חופשי בזמן עוצר ולרפוא לא מתירים? במקום זה ראיתי איך שמים רופא שנע בזמן העוצר עם ידיים מורמות מול הקיר במשך שעה וחצי עד שמחליטים מה לעשות איתו.⁸

בעקבות עתירה שהגישה בנושא זה עמותת רופאים ישראלים-פלסטינים לבג"צ,⁹ הנחה בית-המשפט העליון את שלטונות הביטחון לפרסם הוראת קבע שתפרט את הנהלים לתנועת רופאים וחולים בזמן עוצר. דובר מתאם הפעולות בשטחים מסר **לבצלם** כי הנהלים פורסמו בקובץ פקודות קבע של המינהל האזרחי באיו"ש (ובמקביל באזח"ע) בחודש יוני 1991. בקשת **בצלם** לקבל העתק מהנהלים נענתה בשלילה בנימוק שמדובר בחומר מסווג.

ב-15.5.91 נאלצה תושבת הכפר יעבד שבנפת ג'נין, מויסר עת'מאנה, ללדת במושב האחורי של מונית, לאחר שחיילי צה"ל עיכבו את המונית שלקחה אותה לבית-חולים ומנעו ממנה להמשיך בדרכה.

כפי שמסרו בני משפחת עת'מאנה **לבצלם**, יצאה מויסר עם בעלה, גיסה, גיסתה ומיילדת הכפר, בסביבות השעה אחת-עשרה בלילה לבית-החולים בג'נין, לאחר שהמיילדת קבעה כי התינוק נמצא במצג עכוז וכי היולדת סובלת מלחץ דם גבוה. במרחק של כחמש דקות נסיעה מבית-החולים כוון לעבר המונית זרקור וחיילים קראו ברמקול, בערבית, לנהג המונית לעצור. המיילדת וגיסתה של עת'מאנה ירדו מהמונית, הסבירו לחיילים שבמכונית נמצאת יולדת במצב קשה ועליה להגיע לבית-החולים. החיילים סירבו לאפשר לרכב לעבור ולאחר ויכוח שנמשך קרוב לשעה, נאלצה לבסוף מויסר עת'מאנה ללדת, כאמור, במושב האחורי של המונית.

בצלם פנה בתלונה על האירוע למשרד הביטחון. ב-27.9.91, ארבעה חודשים לאחר התלונה, הודיע מר חיים ישראלי, ראש לשכת שר הביטחון, **לבצלם**, כי "האירוע כולו מצוי כעת בחקירה ע"י הגורמים הצבאיים המוסמכים וע"י הנחיית פרקליט פקמ"י".¹⁰

ג. פגיעה באמבולנסים

לפי נתוני אונרווי"א היו ב-1990 43 מקרים של פגיעת אנשי כוחות הביטחון באמבולנסים ברצועת עזה, ובהם: עיכוב הובלת חולים, הכאה של חולים או אנשי צוות, עצירה וחיפוש באמבולנסים וכן פגיעה בכלי-הרכב עצמם.

סעיף 21 של אמנת גינווה הרביעית קובע את הנייטרליות של אמבולנסים:

שיירות כלי רכב [...] המעבירות אזרחים פצועים וחולים, תשושים ויולדות [...] יכובדו ויוגנו כמו בתי החולים האמורים בסעיף 18.

באירועי הר-הבית, ב-8.10.90, נורה ונפצע אח רפואי מאש חיה בעת שטיפל בפצועים. אחות נפצעה משלושה קליעי אש חיה בעת שהיתה בתוך אמבולנס.¹¹

ב-5.8.91 הרשיע בית-הדין הצבאי של פיקוד מרכז קצין צנחנים בשימוש בלתי-חוקי בנשק, ודן אותו לחודשיים מאסר על-תנאי. הקצין, סגן חיים שאול, ירה ב-18.6.89 לעבר אמבולנס שהוביל פצועים בשכם. מהירי נפצע נהג האמבולנס, עווי צוואלחה, וב-6.7.89 מת מפצעיו.

בכמה מקרים נורה גאז מדמיע לעבר בתי-חולים:

ב-12.6.90 נפגעו עשרות ילדים מירי גאז מדמיע לתוך מרפאת אונרווי"א בעיר עזה. בעקבות התקרית הועמד קצין לדין משמעתי ונידון ל-10 ימי מחבוש, אך עונשו הומתק ל-21 יום על תנאי.¹²

בשעת ההתנגשויות בהר-הבית, ב-8.10.90, חדרו רימוני גאז מדמיע שירו שוטרים אל מחלקת היולדות של בית-החולים מקאסד. צוות בית-החולים נאלץ לפנות את היולדות והתינוקות מחדריהם.¹³

ב-17.11.90 ירו שוטרים שרדפו אחר תלמידות, אל תוך בית-החולים לעיניים סנט ג'וזף בירושלים.¹⁴



אמבולנס ירושלמי ששמשו נוקבה בקליע ירי חי בזמן פינוי פצועים בתקרית הר-הבית
8.10.90



פיצוץ בית בכפר בורקין. (צילום: משה שי)

הריסת בתים ואטימותם

א. מבוא

הריסת בתים – והגירסה החמורה פחות של אותה סנקציה, אטימת פתחי הבית – היא שיטת ענישה המופעלת נגד חשודים בעבירות ביטחוניות, בתוקף תקנה 119 לתקנות ההגנה (שעת חירום) 1945, המסמיכה את המפקד הצבאי באיזור הרלוונטי לנקוט בסנקציה ברמות שונות של חומרה. אטימה חלקית, אטימה מלאה, הריסה חלקית או הריסה מלאה. לפי פסיקת בג"צ חומרת האמצעי הננקט צריכה להיות בהתאם לחומרת המעשים המיוחסים לחשוד.

ככל הידוע לנו, שיטת ענישה זו היא ייחודית לישראל ואינה מופעלת בשום מקום אחר בעולם, למרות שמקורה בתקנות שהתקין שלטון המנדט הבריטי.

הריסת ביתו של חשוד היא הליך מינהלי המתבצע ללא משפט וללא צורך בהוכחת אשמתו של הנענש בפני גוף שיפוטי. ברוב המקרים קודם ביצוע הסנקציה להרשעה בבית-משפט. כלומר, זהו עונש המוטל – על פי רוב – על אנשים שהם בגדר חשודים בלבד. הריסה או אטימת בית באות בנוסף לעונש שפוסק בית-המשפט לנאשם ואינן נכללות במסגרת העונשים המוטלים על-ידי בתי-המשפט. לא פעם נהרס בית שכור שלבעליו אין כל קשר למעשים שהביאו לענישה.

אמצעי ענישה דראסטי זה מופעל לעתים אף נגד משפחותיהם של אנשים המבוקשים על-ידי כוחות הביטחון וטרם נתפסו וכן נגד משפחותיהם של אנשים שנהרגו.¹⁵

זהו, אם כן, אחד מאמצעי הענישה הקשים ביותר המופעלים נגד תושבי השטחים. בבג"צ 361/82 ציין השופט אהרון ברק כי זהו אמצעי חריף וחמור שיש להשתמש בו רק לאחר שקילה ובדיקה קפדנית ורק בנסיבות מיוחדות.

חומרתה של ההריסה היא משולשת: ראשית, יש בה כדי לשלול מקום מגורים לדיירי הבית; שנית, יש בה כדי למנוע אפשרות של השבת המצב לקדמותו; ושלישית, יש בה, לעתים, כדי לפגוע בדיירי השכנים.

ועם זאת בג"צ דחה עד היום את כל העתירות שהוגשו נגד הריסת בתים (להוציא שתיים).

במהלך האינתיפאדה חלו שינויים בשימוש בהריסת בתים לענישת חשודים בעבירות בטחוניות. בשנתיים האחרונות ניכרת ירידה בהיקף ההריסות והאטימות. זאת, הן בשל ביקורת חריפה בישראל ובעולם והן בשל פסיקת בג"צ מיולי 1989, שקבעה כי יש לאפשר לבעלי הבתים לערער על ההריסה לפני ביצועה. לדעת גורמים ביטחוניים סייג כזה הופך את העונש לאפקטיווי פחות.¹⁶

הריסות בתים*

רצועת עזה	הגדה המערבית	חודש	רצועת עזה	הגדה המערבית	חודש
13	2	דצמי 89	0	1	דצמי 87
16	4	ינוי 90	0	0	ינוי 88
7	4	פבר' 90	0	2	פבר' 88
1	2	מארס 90	1	13	מארס 88
0	0	אפר' 90	3	16	אפר' 88
0	4	מאי 90	2	2	מאי 88
6	3	יוני 90	5	10	יוני 88
2	1	יולי 90	7	6	יולי 88
1	1	אוגי 90	2	13	אוגי 88
8	7	ספטי 90	0	0	ספטי 88
0	1	אוקי 90	7	17	אוקי 88
5	2	נוב' 90	6	17	נוב' 88
59	31	סך-הכול	33	97	סך-הכול
-	4	דצמי 90	4	4	דצמי 88
-	1	ינוי 91	9	15	ינוי 89
3	3	פבר' 91	2	4	פבר' 89
2	-	מארס 91	18	14	מארס 89
5	2	אפר' 91	0	0	אפר' 89
1	4	מאי 91	2	21	מאי 89
-	5	יוני 91	15	14	יוני 89
4	4	יולי 91	10	3	יולי 89
2	3	אוגי 91	6	2	אוגי 89
1	1	ספטי 91	7	0	ספטי 89
-	2	אוקי 91	2	2	אוקי 89
		נוב' 91	2	0	נוב' 89
18	29	סך-הכול	77	79	סך-הכול
<hr/> <hr/>					
187	236	סה"כ מתחילת האינתיפאדה			

* הנתונים כוללים הריסות מלאות בלבד.

אטימות בתים*

רצועת עזה			הגדה המערבית		
רצועת עזה	הגדה המערבית	חודש	רצועת עזה	הגדה המערבית	חודש
2	0	דצמי 89	0	0	דצמי 87
2	***13	ינוי 90	0	0	ינוי 88
0	***14	פברי 90	0	0	פברי 88
1	4	מארס 90	0	0	מארס 88
0	0	אפרי 90	1	0	אפרי 88
0	12	מאי 90	1	5	מאי 88
1	6	יוני 90	1	8	יוני 88
2	3	יולי 90	3	6	יולי 88
4	10	אוגי 90	0	2	אוגי 88
10	3	ספטי 90	0	0	ספטי 88
3	***3	אוקי 90	6	6	אוקי 88
3	4	נובי 90	4	8	נובי 88
28	72	סך-הכול	16	36	סך-הכול
-	14	דצמי 90	1	1	דצמי 88
-	1	ינוי 91	8	6	ינוי 89
-	7	פברי 91	3	11	פברי 89
****1	2	מארס 91	2	3	מארס 89
1	3	אפרי 91	0	0	אפרי 89
-	5	מאי 91	0	11	מאי 89
-	1	יוני 91	4	10	יוני 89
-	3	יולי 91	2	2	יולי 89
1	1	אוגי 91	1	4	אוגי 89
-	-	ספטי 91	2	2	ספטי 89
1	3	אוקי 91	3	1	אוקי 89
-	-	נובי 91	3	**2	נובי 89
4	40	סך-הכול	29	53	סך-הכול
סה"כ מתחילת האינתיפאדה					
77	200				

* הנתונים כוללים אטימות מלאות בלבד.

** 3 בתים נוספים שנאטמו נהרסו במועד מאוחר יותר.

*** בית נוסף שנאטם נהרס במועד מאוחר יותר.

**** שני בתים נוספים שנאטמו נהרסו במועד מאוחר יותר.

ב. התהליך

בדרך כלל היוזמה להריסת בית או אטימתו היא של גורם ביטחוני (צה"ל או השב"כ) שיש בידיה ראיות כלשהן הקושרות לכאורה אדם מסוים לביצוע עבירות ביטחוניות. ראיות אלו מבוססות לרוב על עדויות שמסרו אנשים שונים לגבי מעשיו של החשוד, או על הודאה שמסר החשוד עצמו כשנחקר. כפי שצוין לעיל, ברוב מקריה של המקרים ההריסה מתבצעת לפני שהחשוד הועמד לדין והורשע.

הגורם הביטחוני שזים את הסנקציה הוא גם הממליץ באיזה אמצעי לנקוט והוא מעביר את המלצתו, עם חומר הראיות נגד החשוד, אל היועץ המשפטי של האיזור שהחשוד מתגורר בו.

על היועץ המשפטי לבדוק את חומר הראיות. אם מצא אותן מבוססות דיין הוא מאשר עקרונית את הסנקציה. אם יש כוונה להרוס את הבית בודקים את האפשרות הטכנית לבצע זאת. אם מתברר שאי-אפשר להרוס את הבית (למשל, אם מדובר בדירה בבית משותף) מומרת ההריסה באטימה.

לאחר שאושר הצו עקרונית על-ידי היועץ המשפטי, אם מדובר באטימה, ניתן לבצע אותה באופן מיידי. אם מדובר בהריסת הבית יש לאפשר למשפחה לערער על ההחלטה.

תחילה מודיעים לבעל-הבית על הכוונה להרוס את ביתו. בעל-הבית רשאי לערער על ההחלטה בתוך 48 שעות, בפני המפקד הצבאי של איזור מגוריו (הגדה המערבית או רצועת עזה). אם דחה המפקד הצבאי את הערעור, רשאי בעל-הבית לעתור לבג"צ נגד ההריסה, שוב, בתוך 48 שעות. יצוין, שעד עתה, מתוך עשרות עתירות שהוגשו לבג"צ נגד הריסות ואטימות בתים, התקבלו שתי עתירות בלבד (ראה להלן: סעיף ה').

במשך התהליך האמור מתקיים משא-ומתן בין עורך-הדין של המשפחה לגורמים הצבאיים ומושגת לעתים פשרה של המרת סנקציה חמורה בסנקציה חמורה פחות: אטימה במקום הריסה, אטימה חלקית במקום אטימה מלאה וכיו"ב.¹⁷

משמוצו כל ערכאות הערעור ואושרה סופית הריסת הבית נמסרת הודעה לבעל-הבית, לרוב ימים אחדים לפני ביצוע ההריסה. ביום ההריסה מוטל בדרך כלל עוצר על סביבת הבית המיועד להריסה, מוקצב זמן קצר (כשעה) לבני המשפחה לפנות את תכולת הבית ולאחר מכן נהרס הבית באמצעות בולדוזר או על-ידי פיצוץ בדינמיט. לא אחת נגרם נזק לבתים סמוכים, בעיקר כאשר ההריסה נעשית בפיצוץ.

מוטל איסור על המשפחה לבנות שוב את ביתה או לפרוץ את הפתחים האטומים, כיוון שהצו לאטימה או להריסה הוא גם צו להחרמת הקרקע. לאחר ההריסה או האטימה מקבלת המשפחה בדרך כלל אוהל מאונרווי"א או מהצלב האדום והיא מקימה אותו על חורבות הבית ההרוס (אף שכאמור הדבר אסור בשל החרמת הקרקע). המשפחות מקבלות סיוע או פיצוי מסוים ממוסדות ואיגודים פלסטיניים, המאפשר להן חודשים אחדים של מגורים בשכירות בדירה חלופית.

ברוב המקרים לא מוחל האיסור לבנות מחדש את הבית גם לגבי הקמת אוהל אולם לפחות במקרה אחד הרשו כוחות הביטחון פעמיים אוהלים שהוקמו על הריסות בית. ב-1.11.90 נהרס בית משפחתו של עומאר סעיד אבו סירחאן, שרצח שלושה ישראלים

בשכונת בקעה בירושלים. לאחר ההריסה הקימו בני המשפחה פעמיים אוהלים במרחק מה מהריסת הבית אך בשני המקרים הרסו כוחות הביטחון את האוהלים. דובר צה"ל מסר לנצלם שהריסת האוהלים בוצעה בתוקף האיסור להקים בית על שטח בית שהורחם ונהרס.¹⁸

ד. שני מקרים לדוגמא

על-מנת להמחיש את משמעות השימוש בהריסת בתים כאמצעי ענישה אנו מביאים כאן תיאור של שני מקרים.

בית משפחת קראבסה במחנה הפליטים עין-עריק, ליד רמאללה, נבנה בשנת 1965, היו בו 17 חדרים והתגוררו בו 25 נפשות (מלבד הבן העצור, מוחמד בן ה-18, שבשל החשדות נגדו נהרס הבית).

בעל-הבית, האשם אל-עבד קראבסה, בן 60, נשוי לשתי נשים ואב ל-14 בנות ובנים. שתיים מהבנות נשואות וגרות מחוץ לבית המשפחה. בבית מתגוררים: האב האשם ושתי נשותיו; הבן חירי, בן 22, עם אשתו ובתו, בת 7 חודשים; הבן אל-עבד, בן 21, ואשתו; הבן רווחי, בן 32, עם אשתו ושבעת ילדיו שהגדול בהם בן 12 והקטנה בת שנה וחצי; 8 ילדים בגיל בית-ספר.

לפי פסק-הדין בבג"צ 2665/90 נעצר מוחמד האשם קראבסה ב-27.2.90 ובחקירתו הודה בביצוע המעשים הבאים: השתייכות לחוליה ששמה לה למטרה לחסל משתפי-פעולה; הכנת 14 בקבוקי תבערה ויידוים לעבר כלי-רכב ישראלים ולעבר בנייני מימשל; השתתפות בשלושה מעשי רצח של חשודים בשיתוף-פעולה עם שלטונות ישראל (השלושה נדקרו בכל חלקי גופם וראשו של אחד מהם נכרת); ושני נסיונות לרצוח חשוד בשיתוף-פעולה.

ב-14.5.90 הוגש נגד קראבסה כתב אישום על מעשים אלה.

ב-3.6.90 נמסרה לאביו של החשוד הודעה על כוונה להרוס את ביתו.

ב-5.6.90 הגיש האב השגה (ערעור) נגד ההריסה.

ב-11.6.90 נמסר לאב כי ההשגה נדחתה.

ב-17.6.90 עתר האב לבג"צ, באמצעות עו"ד עוויסאת, וביקש לבטל את צו ההריסה, משני טעמים:

א. הבית מורכב ממספר יחידות דיור נפרדות, שבהן מתגוררות חמש משפחות ממשפחתו הרחבה של האב. מוחמד, הבן העצור, התגורר ביחידה אחת מהחמש, ובה שני חדרים. אין הצדקה, טען האב, להרוס את ארבע היחידות האחרות ולפגוע בכל בני המשפחה הרחבה, המונה 26 נפשות.

ב. משפטו של מוחמד קראבסה טרם החל וממילא הוא טרם הורשע בביצוע העבירות שיוחסו לו בכתב האישום.

ב-13.9.90 דחה בג"צ את העתירה. בפסק הדין כתב השופט מ. בן-יאיר:

בחנית ההודעה המפורטת, שהעצור מסר לחוקריו, מעלה, שהמעשים המיוחסים לו מפליגים בחומרתם. הם הביאו את המשיב לנקיטת אמצעי הרתעה לפי תקנה

119 לתקנות, ואין מקום להתערבותנו בשיקול דעתו של המשיב.

נקיטת אמצעי ההרתעה האמורים אינה מתחייבת מכתב האישום שהוגש כנגד העצור, אלא ממעשיו החמורים, שפרט אותם בהודעה שמסר. על כן, העובדה שטרם החל משפטו של העצור אינה מצדיקה את התערבותנו בהחלטת המשיב. אשר לטענה, בדבר יחוד ההריסה ליחידת הדיור שהוחזקה בידי העצור, אין מחלוקת שיחידת הדיור האמורה מהווה חלק בלתי נפרד מביתו של העותר, ועל כן אין לקבל את הטענה בדבר יחוד ההריסה.

ב-30.10.90 ב-12:00 בצהריים הכריז צה"ל על עוצר בעין-עריק. ב-16:30 הגיעו כ-40 חיילים לבית משפחת קראבסה. קצין בשם 'קפטן מוסלח' אמר לבעל-הבית שעומדים להרוס את ביתו והורה לו לפנות את תכולת הבית. בני משפחת קראבסה ושכניהם פינו את הבית במשך כשעה. אז ניסו החיילים להרוס את הבית באמצעות בולדוזר אך בגלל תנאי השטח לא הצליח הבולדוזר לתמרן. בסופו של דבר פוצץ הבית באמצעות חומר-נפץ והדבר גרם לפגיעות חמורות בבתים הסמוכים. בבית אחד קרס גג הפח ונגרם נזק לריהוט. בשני בתים נפערו חורים בקירות ובקירותיהם של שני בתים נוספים נוצרו סדקים.

ב-14.4.91 נהרג מונזר עבדאללה, תושב חברון, מירי חייל צה"ל. לפי הודעת דובר צה"ל ניסה עבדאללה לדרוס שני חיילים, אחד החיילים נפצע והשני פתח באש על הנהג והרגו. צה"ל טען כי במכוניתו של מונזר עבדאללה נמצא מכתב המעיד כי מדובר בניסיון רצח מכוון. לעומת זאת הוצגו שתי גירסאות שונות של פלסטינים, שלדבריהם נכחו בעת האירוע. לפי אחת הגירסאות היה מדובר בתאונה מקרית ולא מכוונת. הגירסה השנייה היא שהחיילים התגרו במונזר עבדאללה ואז הסיט לעברם האיש את ההגה.

יומיים לאחר האירוע אטם צה"ל את בית משפחתו של עבדאללה, שכאמור נהרג, והוציא צו להריסתו.

האגודה לזכויות האזרח הגישה השגה על צו ההריסה. עורך-דין יהושע שופמן, שהגיש את ההשגה, הטיל ספק בגירסת צה"ל לגבי כוונתו של האיש להרוג חיילים. עורך-דין שופמן טען עוד, כי אין זה מוצדק להעניש את אלמנתו וששת ילדיו של עבדאללה, החפים מכל פשע, וגם אם ביצע מונזר עבדאללה ניסיון רצח מכוון, הרי הוא נענש כבר בעונש מוות. האגודה לזכויות האזרח הודיעה כי אם לא תתקבל ההשגה, תעתור לבג"צ.

החלטת צה"ל זכתה לביקורת נוקבת בישראל ובתקשורת העולמית, וב-12.5.91 הודיע צה"ל כי הוחלט לבטל את צו ההריסה ולאטום רק חדר אחד בבית המשפחה.

ה. עתירות לבג"צ נגד הריסות בתים ואטימתם

בג"צ דן במשך השנים בעשרות עתירות שעניינן הריסות או אטימות בתים בשטחים. כשלושים עתירות מוגשות מדי שנה מאז תחילת האינתיפאדה. על-פי המידע שבדי **בצלם** דחה עד עתה את כל העתירות פרט לשתיים¹⁹

ביולי 1989 הטיל בג"צ הגבלה על השימוש בהריסת בתים למטרות ענישה בעקבות עתירה של האגודה לזכויות האזרח בישראל בעניין זכות הערעור לפני הריסת בית (בג"צ 358/88). נשיא בית-המשפט העליון, השופט מאיר שמגר, קבע בפסק-הדין שאין להרוס מבנים בשטחים מבלי שתניתן לנפגעים אפשרות לערער על צו ההריסה בפני בג"צ. הריסה מיידית, נקבע בפסק-הדין, תתבצע רק במקרים של צורך צבאי-מבצעי:

כאשר יחידה צבאית מבצעת פעולה מבצעית, אשר במסגרתה עליה לסלק מכשול או להתגבר על התנגדות, או להגיב לאלתר על התקפה על כוחות הצבא או על אזרחים שנתקיימה אותו זמן, או נסיבות כיוצא באלה.

החלטה זו של בג"צ התקבלה בניגוד לעמדת מערכת הביטחון ומיוחסת למגמה של בית-המשפט להעמיד את השימוש בסמכויות הנרחבות של הממשל הצבאי לביקורת שיפוטית.

בפסק-הדין האמור הדגיש השופט שמגר את החשיבות המיוחדת של מתן זכות הטיעון בעניין שתוצאותיו אינן הפיכות באומרו:

אם דרושה פעולה על אתר, ניתן להסתפק בפעולה שהיא הפיכה, כגון פינוי או אטימה, ולהשהות את עניין ההריסה עד לאחר ההכרעה השיפוטית.

ב-25 בספטמבר 1990 החליט בג"צ לבטל צו ביניים שמנע זמנית ביצוע הריסות של מבנים במחנה הפליטים אל-בורייגי ברצועת עזה. במקרה האמור החליט צה"ל על הריסת מבנים לא לפי תקנה 119 לתקנות ההגנה (שעת חירום), אלא כאמצעי מבצעי לצורך הרחבת כביש במקום בו נרצח חייל המילואים אמנון פומרנץ. בית-המשפט קבע עקרונית כי גם לבני הריסות מסוג זה יש לתת למשפחה אפשרות להשמיע טענותיה ולפנות לבג"צ. במקרה של אל-בורייגי קיבל בית-המשפט את עמדת הצבא לפיה מדובר בפעולה להגנה על חיי אדם, שאינה סובלת דיחוי.²⁰

היקף הפיקוח השיפוטי על שיקול-הדעת של המפקד הצבאי

בג"צ אינו בוחן את היעילות או התבונה שבהפעלת שיקול-הדעת של המפקד הצבאי שהוציא את הצו אלא את חוקיות שיקול-הדעת בלבד. כלומר, האם המפקד פעל באופן סביר וביסס החלטתו על תשתית עובדתית מוצקה.

אפשר, לפיכך, לטעון כי הפיקוח השיפוטי של בג"צ על שיקול-הדעת של המפקד הצבאי שהוציא צו להריסת בית, הוא מוגבל למדי וכי עד עתה נוטה בג"צ שלא "לשים את עצמו בנעלי המפקד" בבואו לבחון את סבירות ההחלטה.

בתחילת 1989 הגיש עורך-דין שלמה לקר עתירה לבג"צ בשם תושב קלקיליה שביתו נהרס. האיש, עטיה ח'ליל מוסטפא, טען שכוחות הביטחון הרסו את ביתו בטענה ששני אחיו החורגים, החשודים ביידוי אבנים, התגוררו אצלו. למעשה, טען העותר, התגוררו

הנערים בבית אביהם. בית האב הוא בית דל ואילו הבית שנהרס היה בית גדול ומפואר שהכיל שלוש דירות.

בעתירה (בג"צ 539/89) הצביע עורך-דין לקר על שורה של פגמים בפעולת המפקד הצבאי שהוציא את צו ההריסה, וטען כי המפקד פעל לכל אורך הדרך ברשלנות ובחוסר תום-לב. בין היתר טען לקר כי לא נעשתה בדיקה רצינית היכן באמת התגוררו הנערים. העותרים הגישו שורה של תצהירים לביסוס גירסתם לגבי העובדות השנויות במחלוקת, וכן תוצאות של בדיקות פוליגרף שאישרו כי העותרים דוברי אמת. אולם, פרקליטות המדינה בחרה שלא לבדוק שנית את העובדות לאור טענות העותרים וביססה את עמדתה על חומר חסוי שהוגש לבית-המשפט.

בפסק-הדין קיבלו השופטים את גירסת המדינה במלואה, מבלי להתייחס כלל לראיות שהציגו העותרים. השופטים דחו את העתירה בקביעה: "נחה דעתנו כי על-פי מכלול החומר לא נפלה כל טעות בהריסת הבית".²¹

מקרה דומה אירע לא מכבר, כאשר הוצא צו להריסת ביתו של אחמד נימר, תושב ביתוניה, בשל חשד נגד אחיינו. צה"ל טען כי החשוד התגורר בבית הדוד ולא בבית אביו, במחנה הפליטים קלנדיה.

הדוד עתר לבג"צ והפעם, בצעד נדיר, קיבלו השופטים אלו, נתניהו ואור את העתירה והוציאו צו האוסר על ההריסה לאחר שאימצו את גירסת העותר שהחשוד לא גר בביתו. בראשית ספטמבר 1991 הוציא צה"ל צו להריסת בית אביו של החשוד בקלנדיה.

תוקפה של תקנה 119

שאלת תוקפה של תקנה 119 לתקנות ההגנה (שעת חירום) 1945, עולה בפסקי-דין רבים. יש הגורסים שהתקנות המנדטוריות בוטלו על-ידי הירדנים ולפיכך לא היתה תקנה 119 בתוקף כאשר נכנס צה"ל לגדה המערבית ב-1967.

עמדת בית-המשפט העליון בשאלה זו היא שתקנה 119 היתה בתוקף ברציפות מאז 1945, מכוח חיקוק ירדני שנשאר בתוקף מתקופת המנדט הבריטי (בג"צ 434/79), ולאחר מכן מכוח מנשר בדבר סדרי השלטון והמשפט שפורסם עם כיבוש הגדה המערבית ב-1967. לגבי רצועת עזה קבע בג"צ (בג"צ 358/88) כי "בחבל עזה לא חל שינוי מהותי בדין המקומי מאז תקופת המנדט, כך שלא הועלתה מעולם טענה החולקת על המשך תוקפן בחבל האמור של תקנות ההגנה".

המשפט הבין-לאומי

טיעון נוסף גורס שהריסת בתים ואטימתם מנוגדות לאמנות האג וגינווה.

הטיעון הזה מסתמך על האיסור המוטל באמנות אלו על ענישה קולקטיבית (סעיף 50 באמנת האג וסעיף 33 באמנת גינווה הרביעית) וכן על האיסור על-פי אמנת גינווה (סעיף 53) "להחריב נכסי מקרקעים או להשמיד נכסי מטלטלים השייכים ליחיד או לרבים... אלא אם כן היו פעולות צבאיות מחייבות לחלוטין את ההחרבה וההשמדה האלה."

לפי עמדת בג"צ (בג"צ 434/79, 897/86) האמנות אינן רלוונטיות כיוון שתקנה 119 היא חלק מהחוק המקומי, שעל-פי האמנות עצמן (סעיף 43 באמנת האג וסעיף 64 באמנת גינווה הרביעית) גובר על הסעיפים האחרים.



משפחה חסרת בית שחייה במחנה זנוס, רכביז יזרעל, 1948 (צילום יורם לימון)

יש לציין כי הצעת חוק שהכין ח"כ אמנון רובינשטיין, במשותף עם האגודה לזכויות האזרח בישראל, באה לאמץ את אמנת גינווה הרביעית כחלק מהחוק הישראלי. אם תתקבל הצעת החוק, לא יהיה עוד בסיס לתפיסה לפיה תקנה 119 גוברת על הוראת אמנת גינווה.

ענישה קולקטיבית

בהתייחסו לטענה שהריסת בתים היא עונש קולקטיבי, האסור על-פי המשפט הבין-לאומי קבע בית-המשפט (בג"צ 698/85):

אין כל יסוד לקובלת העותרים, שהריסת הבתים יש בה משום ענישה קולקטיבית. לגירסתם, אין להעניש אלא את המחבלים והעבריינים עצמם, ואילו הריסת בית יש בה כדי לפגוע ביתר בני המשפחה, שישארו מחוסרי גג. פירוש כזה, אילו היה מתקבל על-ידינו, היה מרוקן מתוכנה את התקנה הנ"ל והוראותיה, וכל מה שהיה נותר ממנה לא היה אלא אפשרות להעניש מחבל המתגורר לבדו ויחידי בבית.

ענישת קבוצת אנשים בשל עבירות שלא עברו בעצמם, היא ענישה קולקטיבית מובהקת. בית-המשפט לא התייחס לכך שהריסת בית היא, מעצם טבעה, אמצעי המעניש את משפחתו של החשוד בעבירה ולא אותו עצמו. ברוב המקרים החשוד אינו בעל-הבית אלא אחד מבני המשפחה. לפיכך, ההריסה אינה פוגעת בזכות הקניין שלו, כי אם בזו של אביו, קרוב משפחה אחר, או משכיר הבית. ההריסה אינה פוגעת גם במקום המגורים של החשוד, כיוון שעל-פי-רוב הוא עצור בידי כוחות הביטחון ואינו מתגורר בבית.

טיעון ההרתעה

הנימוק העיקרי להצדקת השימוש בסנקציה של הריסת ואטימת בתים הוא שאמצעי זה נועד להרתיע מפני ביצוע מעשים דומים.

בהתייחסו לשאלה זו (בבג"צ 698/85) קבע השופט בן-דרור כי מטרתה של תקנה 119 "להשיג את האפקט ההרתעתי":

[אפקט כזה] צריך לחול לא רק על המחבל עצמו אלא גם על הסובבים אותו... עליו לדעת, כי מעשיו הנפשעים יפגעו לא רק בו, אלא שעלולים הם להמיט סבל רב גם על בני משפחתו. מבחינה זו אין הסנקציה של ההריסה הנ"ל שונה מעונש מאסר, המוטל על ראש משפחה, אב לילדים קטנים, שישארו ללא תומך וללא מפרנס.

בשורה של עתירות שהוגשו במהלך שנת 1990 ביקשה עורכת-הדין לאה צמל מבית-המשפט להוציא צו על תנאי שיאפשר לה לבקש מפרקליטות המדינה למסור פרטים סטטיסטיים על מספר הפגיעות במשפטי פעולה ותאריכי הפגיעות הללו, ועל מספר הבתים שנפגעו בעקבות זאת, תוך פירוט תאריכים. צמל ביקשה לקבל את הפרטים הללו על מנת להוכיח את טענתה כי אף שכוחות הביטחון השתמשו בסנקציה של הריסת ואטימת בתים תכופות במהלך האינתיפאדה, לא פחתו מעשי ההתקוממות על כל תופעותיהם. מכאן, לדעת צמל, שסנקציה זו אינה יעילה ולפיכך בלתי-סבירה.

שופטי בג"צ סירבו עד כה בעקביות לבקשתה זו של צמל והעדיפו את השקפת כוחות

הביטחון, שלא הוכחה, הרואה באטימות והריסות בתים אמצעי הרתעה יעיל.
בפסק-הדין בבג"צ 982/89, 984/89 אומר השופט גולדברג:

גם אם קיימת תפישה לפיה האמצעים האמורים אינם יעילים כל עיקר, עומדת מנגד תפישתו של המשיב כי יש לאמצעים אלה השפעה רבה, ושאימלא נקט בהם היה המצב באזור מתדרדר יותר. עניין לנו, אם כן, בהשקפות נוגדות ובהערכות מצב שונות, שצדקת אחת מהן על חברתה אינה בת הוכחה בערכאות שיפוטיות. במצב דברים זה, אין בידינו להתערב בתפישתו של המשיב, המופקד על הביטחון והסדר הציבורי, כשלא ניתן לומר עליה כי היא חורגת מגדר הסבירות.

תא"ל (מיל') אריה שלו בחן, בספרו על האינתיפאדה, את השפעת הריסת בתים בשטחים על היקף האירועים האלימים.²² שלו בדק בין היתר אם הריסת בתים רבים בחודש מסוים הביאה להפחתה בזריקת בקבוקי תבערה בחודש שאחריו. לפי שלו:

לא פחת מספר הבקבוקים שנזרקו במהלך חודש לאחר הריסת מספר גדול של בתים. כך, למשל, אחרי הריסת 23 בתים בחודש אפריל 1988, עלה מספר הבקבוקים שנזרקו בחודש מאי ל-163.

שלו קובע:

ניתן לומר כי עם הזמן, מצד אחד – פחתה מאוד השפעתו ההרתעתית של אמצעי הריסת בתים, בעיקר מאז החל אש"פ להעניק פיצוי כספי למשפחות הנפגעים, ומצד שני – גברה השפעתו בכיוון של הגברת ההתנגדות לשלטון הישראלי.

דברים דומים צוטטו בעיתונות מפי אחד מראשי המערכת המשפטית הצבאית שאמר: "אי אפשר לומר שמיגרנו את האינתיפאדה או שהבאנו לירידה ברמת האלימות, למרות שהרסנו מאות בתים וגירשנו עשרות תושבים מהשטחים".²³

בצלם מחזיק בדעה שגם אילו הוכיחה מערכת הביטחון מיתאם בין הריסות בתים לבין ירידה ברמת האלימות, לא היה בכך כדי להצדיק הפרה כה חמורה של זכויות האדם. לסיכום, עלינו לקבוע בצער כי בדחותו את כל העתירות (פרט לשתים) שהוגשו עד עתה נגד הריסות ואטימות בתים, נותן בג"צ הכשר לפגיעה מתמשכת בזכויות האדם ולשימוש באמצעי ענישה חריף מאין כמותו, שהוגדר על-ידי נשיא בית-המשפט העליון לשעבר, השופט שמעון אגרנט, כ"לא אנושי".²⁴

עוצר

א. מבוא

במשפט בכלל ובמשפט הבין-לאומי הפומבי בפרט, קיים העיקרון לפיו האחריות למעשים פליליים, לרבות עבירות על חוקים שקבעו רשויות השלטון בשטח המוחזק על-ידי כוחות צבא, הינה אחריות אישית. כלומר, אין להעניש אדם או קבוצה של אנשים בגלל מעשים ועבירות שבוצעו על-ידי אנשים אחרים. עיקרון זה בא לידי ביטוי בתקנה 50 לאמנת האג בדבר דיניה ומנהגיה של המלחמה ביבשה משנת 1907 (להלן: תקנות האג), ובסעיף 33 לאמנת גינווה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה משנת 1949 (להלן: אמנת גינווה).

לא כל הגבלה המוטלת על קבוצת אוכלוסיה בשטח המוחזק נחשבת 'ענישה', שכן לשלטון הצבאי סמכויות ואף חובות שלטוניות הכרוכות בהכרח במידה זו או אחרת של שלילת זכויות הפרט. לפיכך, בבחינת המקרים הקונקרטיים של אמצעים מינהליים, המגבילים קבוצות אוכלוסיה, יש לתת את הדעת על השאלה, מהי המטרה שלשמה הוטלה ההגבלה הקולקטיבית, שמא מדובר בשימוש חוקי בסמכות שלטונית. שאלה נוספת שיש לבחון היא, מה היקף ההגבלה, או מהו היחס בין חומרת ההגבלה לבין המטרה שלשמה היא הוטלה. ובנוסף יש לבחון את האפשרות של קיום הליך הוגן לפני הפעלת האמצעי המגביל, לצורך בירור שאלת אחריותם של האנשים הנפגעים לביצוע העבירות שבגינן מוטלת ההגבלה.

הכרזת עוצר היא החמורה מבין ההגבלות הקולקטיביות המוטלות על תושבי השטחים. עוצר מוטל בתוקף סעיף 89 לצו בדבר הוראות הביטחון (מס' 378) התש"ל - 1970 ותקנה 124 לתקנות ההגנה (שעת חירום). בצו ובתקנה אין הגבלה על פרק הזמן שיכול עוצר להימשך ולא נקבע כל הליך המאפשר עירעור לפני הטלתו.

פסיקת בג"צ קובעת כי שימוש בעוצר למטרות ענישה הוא פסול. ואכן, לעתים נדירות מצהירים שלטונות הביטחון כי עוצר מוטל למטרת ענישה. בדרך כלל הצידוק הרשמי לעוצר הוא צורך ביטחוני – כאמצעי מניעה או להרתעה. אולם כאשר אנו בוחנים כל מקרה לגופו, על-פי הקריטריונים שמנינו לעיל, מתברר שהשימוש הנרחב והתכוף באמצעי העוצר חורג מן הצרכים המבצעיים הלגיטימיים של רשויות השלטון, ומגיע משום כך לעתים קרובות כדי ענישה קולקטיבית של האוכלוסיה הנוגעת בדבר.

דובר צה"ל מגדיר עוצר כך:

עוצר הוא אחד האמצעים של צה"ל להשליט סדר בשטחים. זהו אמצעי שקט ובלתי אלים, שנועד להגן על התושבים בפני עצמם ולא לאפשר לגורמים מתסיסים לנצל מצב רגיש (כדוגמת הימים שלאחר רצח הפועלים בראשון-לציון) לצרכיהם. העוצר המידי המוטל לאחר ארוע מטרותו להרגיע את

הרוחות ולמנוע התססה מיותרת, שתגרור הפרות סדר ופגיעות ע"י גורמים קיצוניים.²⁵

למרות טענות מערכת הביטחון כי אין ענישה קולקטיבית בשטחים, נתבשרנו לא מכבר כי שר הביטחון משה ארנס אישר שורה של נהלים חדשים בשטחים ועל-פיהם

חל איסור על צה"ל להטיל בשטחים עוצר לשם ענישה קולקטיבית [וכי] שר הביטחון עצמו הוא הסמכות לאישור עוצר על עיר שלמה או עוצר לפרק זמן ארוך ובלתי מגודר.

ככלל קובעות ההנחיות כי חל איסור להטיל עוצר בגדה או ברצועת עזה אלא לזמן קצוב וקצר ככל שניתן...²⁶

ומן הלאו אנו למדים על ההן. אין ספק שהנחיות מפורשות האוסרות שימוש בעוצר לענישה קולקטיבית באות על רקע המציאות שבה עוצר משמש לא פעם בדיוק למטרה זו.

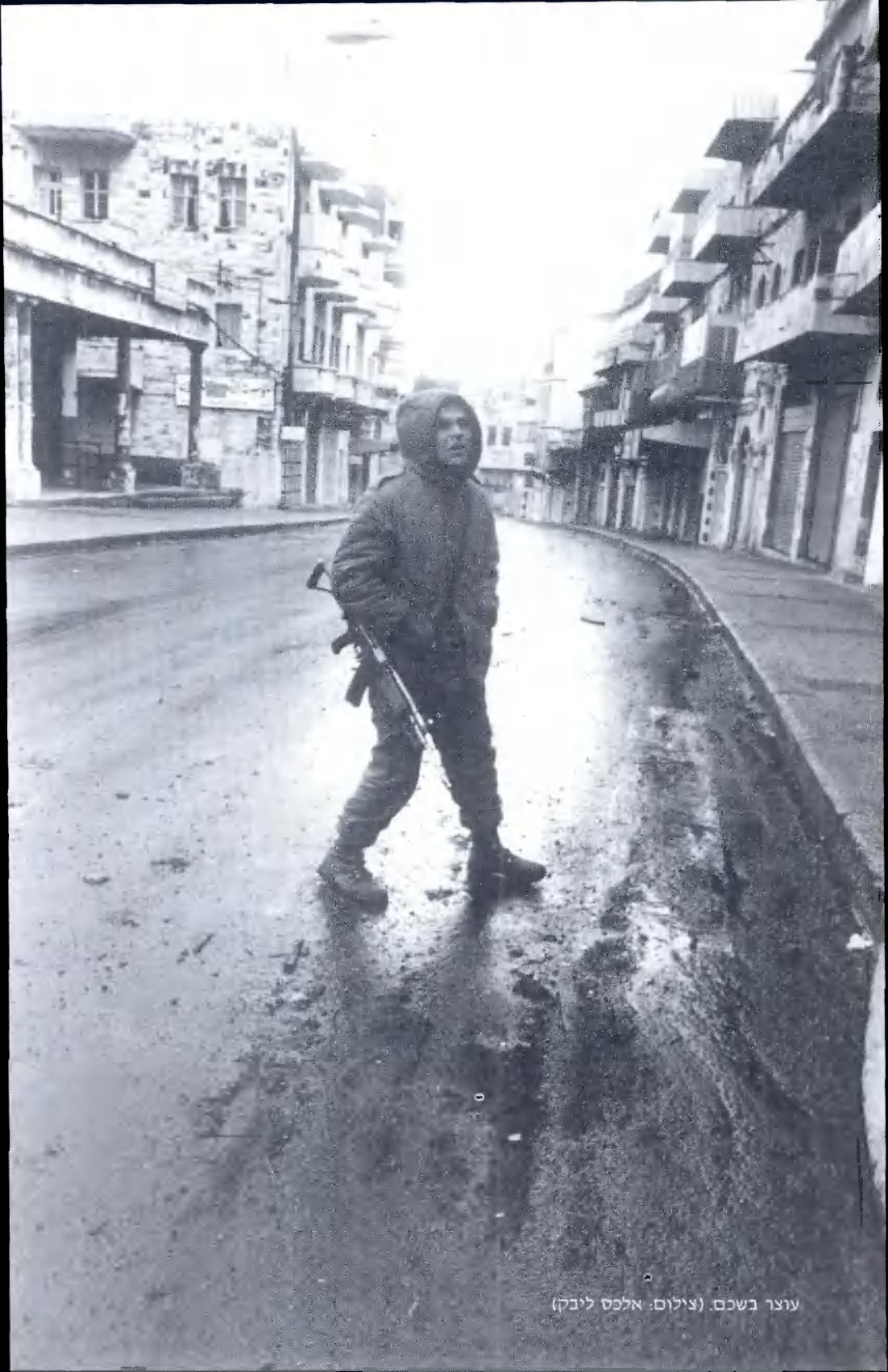
בשנתיים האחרונות היתה ירידה משמעותית במספר ימי העוצר. על-פי נתונים חלקיים שבידי **בצלם** הירידה היתה בשיעור של כחמישים אחוז.

ב. עוצר כולל וסגר

בשנים האחרונות נעשה שימוש נרחב באמצעי של עוצר כולל למטרות שונות: להשלת סדר ולהרגעת הרוחות לאחר מהומות; לצורך חיפוש אחר חשודים בפעילות עוינת או ארגון התפרעויות וביצוע מעצרים, או לאיתור כלי-נשק ואמצעי חבלה; למניעת התפרעויות בעת פיצוץ בתים של חשודים בביצוע פיגועים; ובעקבות אירועים חריגים, דוגמת ההתנקשות בחייו של אבו ג'יהאד בתוניסיה באפריל 1988, רצח שבעה פועלים תושבי השטחים בראשון-לציון במאי 1990, אירועי הר-הבית באוקטובר 1990, ומלחמת המפרץ בתחילת 1991; וכן לקראת מועדים בעלי משמעות לאומית או דתית לפלסטינים, כגון יום האדמה ועיד-אל-פיטר. לא פעם מוטל עוצר גם לשם מבצעים של גביית מיסים.

לצד האמצעי של עוצר, בתוקפו נמנע מתושבי השטחים לצאת מבתיהם, מוטלת לעתים הגבלת תנועה חמורה פחות: סגר. כאשר מוטל סגר על איזור מסוים, רשאים התושבים לנוע בחופשיות בתוך אותו איזור אך הם מנועים מלצאת ממנו. השלטונות נוהגים להטיל סגר מלא על השטחים – המונע יציאה מהם לתוך שטח מדינת ישראל, וכן מעבר בין הגדה המערבית ורצועת עזה – בחגים הישראליים הלאומיים והדתיים, בייחוד ביום העצמאות וביום הכיפורים. בחודשים האחרונים של שנת 1990 נעשה שימוש תכוף בסגר כולל בעקבות מקרים של פגיעה בישראלים על-ידי תוקפים בנשק קר.

סגר אינו חל על תושבי היישובים היהודיים בשטחים.



עוצר בשכם. (צילום: אלכס ליבק)

1. שימוש תכוף בעוצר

בשנים הראשונות של המימשל הצבאי הישראלי בשטחים, לרוב לא היה עוצר נמשך יותר מ-24 שעות. אך מאז תחילת האינתיפאדה, היו מקרים רבים בהם הוטל עוצר לתקופות ממושכות. העוצר נחשב בעיני מערכת הביטחון כאמצעי קל ונוח ליהשלות סדר. לפי נתונים שפירסם המרכז הירושלמי לתקשורת (JMCC) הוטל על מחנה הפליטים טול-כרם עוצר במשך מספר הימים הגדול ביותר ובסך-הכול היה המחנה תחת עוצר במשך 444 ימים בשנים 1988-1991 (ראה טבלה בסוף פרק זה).

כל מחנות הפליטים ברצועת עזה (למעלה מ-300,000 תושבים) היו נתונים בינואר 1988 במשך שבועיים תחת עוצר, אשר לוה בתלונות על מחסור במזון. העיירה קבאטיה (המונה כ-17,000 תושבים) היתה תחת עוצר במשך למעלה מ-40 יום, לאחר רצח של חשוד בשיתוף פעולה בפברואר 1988. בסוף יולי 1988 שוב הוטל עוצר על העיירה, אשר נמשך הפעם 28 ימים. במארס 1990 הוטל על הכפר בית-פוריק עוצר שנמשך שבועיים ובאפריל 1990 הוטל על העיירה ענבתא עוצר שנמשך 13 ימים.

במקומות מסוימים, הנחשבים 'בעייתיים' באופן מיוחד, מראים הנתונים שבידי **בצלם** על הטלת עוצר שוב ושוב באופן פרטני לתקופות קצרות או ארוכות יותר. למשל, העיירה קבאטיה, שהוזכרה כבר, היתה שרויה בעוצר ארבע פעמים בשנת 1989 לתקופות שבין יומיים לשבועיים, ובסך הכול 28 ימי עוצר. בשנת 1990 הוטל על קבאטיה עוצר חמש פעמים לתקופות שבין יומיים לשבוע, ובסך הכול 19 ימים. בשנת 1991 הוטל על קבאטיה עוצר עשר פעמים, לתקופות שבין יומיים לחודש, ובסך הכול 94 ימים (מהם 53 ימים בשלושת החודשים הראשונים של השנה).

בתחילת מלחמת המפרץ, בינואר 1991, הוטל עוצר על כל היישובים הפלסטיניים בגדה המערבית וברצועת עזה. העוצר נמשך שלושה שבועות רצופים ואחר-כך הוסר בהדרגה. ככל הידוע **לבצלם** זהו העוצר המלא הממושך ביותר שהוטל על השטחים מאז 1967.

2. עוצר מנע

עוצר מנע, כפי שהגדיר אותו דובר צה"ל²⁷ מטרתו הרגעת הרוחות ולא ענישה.

לאחר רצח הפועלים תושבי רצועת עזה בראשון-לציון במאי 1990 הוטל עוצר – אשר ראשי מערכת הביטחון הגדירו כעוצר מנעי – על כל רצועת עזה ועל רוב חלקי הגדה המערבית. ברוב המקומות הוסר העוצר לאחר שבוע ימים.

בצלם עקב אחר הפסקות העוצר לצורך הצטיידות במזון בשלושה איזורים: רצועת עזה, נפת חברון ונפת שכם. מהנתונים שנאספו עלה כי הפסקות העוצר לא היו סדירות, וביישובים רבים הופסק העוצר רק פעם אחת במשך השבוע כולו, לשעתיים.

בנפת חברון הופסק העוצר לעתים מזומנות יחסית. במקומות אחרים היתה הפסקה לשעתיים רק ביום החמישי לעוצר (מחנות הפליטים ג'באליה, שאטי, בורייג' ומגאזי ברצועת עזה, ובעיר שכם ומחנה הפליטים עין בית אל-מא בנפת שכם) או ביום השישי (נוסיראת) או ביום השביעי (רפיח). בחיאן-יונס לא הופסק העוצר כלל. בשלושה מחנות פליטים באיזור שכם (בלאטה, עסכר הישן ועסכר החדש) הוטל עוצר באופן פרטני עוד לפני אירוע הרצח, ביום 18.5.90, והוא נמשך כעשרה ימים עם הפסקה אחת בלבד, לשעתיים, ביום השביעי לעוצר.

קשה להבין כיצד מתיישבת תקופת עוצר ממושכת כל-כך, כמעט ללא מתן אפשרות להצטיידות, עם טענת צה"ל שהעוצר הוטל לא לשם ענישה אלא כדי להרגיע את הרוחות.

שימוש מרחיק-לכת בעוצר מנעי נעשה כאשר ב-3 במאי 1990 התקיים בישיבה שביקבר יוסף בשכם, טקס הכנסת ספר תורה.

על-מנת לאבטח את הטקס, בו השתתפו כ-130 מתנחלים ואישי-ציבור, הטיל צה"ל עוצר על העיר שכם וסביבתה, ואוכלוסיה המונה כ-120,000 נפש הושמה תחת עוצר ביום הטקס.

אין ספק שלא היה הכרח ביטחוני להטיל הגבלה כה קיצונית על תנועתם של רבבות בני-אדם. החלטת צה"ל לאפשר את קיום הטקס האמור, במחיר פגיעה בחירות יסוד של ציבור גדול, ממחישה את הקלות שבה נעשה שימוש בעוצר, גם לצרכים שאינם ביטחוניים.

3. עוצר לצורך גביית מיסים

בשנות האינתיפאדה נעשה גם שימוש חדש בעוצר וסגר במסגרת מבצעים לגביית מיסים ותשלומים אחרים עבור שירותים ציבוריים. הטלת עוצר או סגר לצורך גביית מיסים – ואפילו כתגובה לפעולת מרי אזרחי בצורה של סרבנות מיסים קולקטיווית – אינה יכולה להיחשב כשימוש חוקי בסמכות המוגבלת של ענישה קולקטיווית מכוח תקנה 50 לתקנות האג. בנסיבות אלו אי-אפשר לטעון שנשקפת סכנה ביטחונית כלשהי.

בחודשים אוגוסט-ספטמבר 1989 הוטל עוצר בן 11 יום, ולאחריו סגר שנמשך ארבעים יום, על העיירה בית-סאחור, שתושביה סירבו לשלם מיסים.²⁸ מבצע גביית מיסים תוך כדי עוצר נערך במארס 1990 בכפר בית-פוריק²⁹

ברצועת עזה נעשה שימוש בסגר בימי שבת על-מנת לגבות חובות מיסים, קנסות תעבורה וחשבונות חשמל ומים.

העוצר הממושך שהוטל בזמן מלחמת המפרץ נוצל לגביית מיסים נרחבת. בגנין ובטול-כרם, למשל, נדרשו תושבים לשלם מקדמות מס לשנת 1991. בשכם התנהלו מבצעי גביית מיסים בלילות העוצר.

תדפיס תצהיר

אני הח"מ עזיזה נג'יב חוסיין הנני, לאחר שהוזהרתי כי עלי לאמר את האמת וכי אהיה צפויה לעונשים הקבועים בחוק אם לא אעשה כן, מצהירה כזה בכתב כדלקמן:

1. אני תושבת כפר בית פוריק בנפת שכם.
2. בביתי שני חדרים נפרדים שהמרחק ביניהם 4 מ'. בין החדרים יש שטח פתוח. מערבית לחדרים, במרחק כ-5 מ' מצויים השירותים. בין הרחוב לבין שני החדרים יש חומה המרוחקת מהם כ-2 מ', בגובה 1.5 מ'. במרחק 50 מ' מביתי יש עמדת צבא הממוקמת על גג בית.
3. ביום 18.3.90 ילדתי בביתי בן לאחר 8 חודשי הריון. בעוד העוצר בכפרי, שהוטל ביום 10.3.90, נמשך.
4. ביום 17.3.90 הוטל על-ידי הצבא גז מדמיע בסביבות ביתי והריח ואדי הגז חדרו לתוך הבית וגרמו למשפחתי ולי לדמוע, להשתעל ולהתעטש. שמענו את פגיעת רימון הגז בקיר החיצוני של החדר בו היינו. הדבר אירע כשעות 21:00-22:00 לערך.
5. ביום 18.3.90 בשעה 14:00 לערך נורה פעם נוספת גז לעבר ביתי.
6. בכל פעם שמישהו מכני ביתי יצא לשירותים, החיילים שבעמדה הקרובה קראו לעברו כרמקול קריאות אזהרה שלא לצאת מהבית. ילדי בגילאים 1.5 - 14 שנים, לא שכו לבית שכן נצרכו לשירותים המצויים בחצר כאמור. עקב כך ירו החיילים גז מדמיע לעבר הבית. רימוני הגז פגעו בקיר הבית הפונה לחומה.
7. ביום 18.3.90 ילדתי בשעה 21:00 לערך. כשעה לאחר הלידה נורה לעבר הבית גז מדמיע. הגז חדר לתוך הבית וכולנו, כולל הילוד, שאפנו את אדי הגז.
8. ב-19.3.90 כשעות היום חזרו האירועים על עצמם וגז נורה לעבר הבית וחדר לתוכו.
9. ביום למחרת, 20.3.90, בשעה 09:00 בבוקר לערך, התינוק נפטר. קברנו אותו בחצר הבית, כי פחדנו לצאת מהבית ולומר לחיילים כי התינוק נפטר.

ג. השפעות העוצר

העוצר מהווה פגיעה בסיסית בחופש התנועה של תושבים השרויים בעוצר, אשר אינם רשאים לצאת מבתיהם. לעתים מלווה הטלת עוצר אף באמצעים החריגים של ניתוק קווי טלפון ואספקת חשמל ומים.

1. מחסור במזון, מים ותרופות

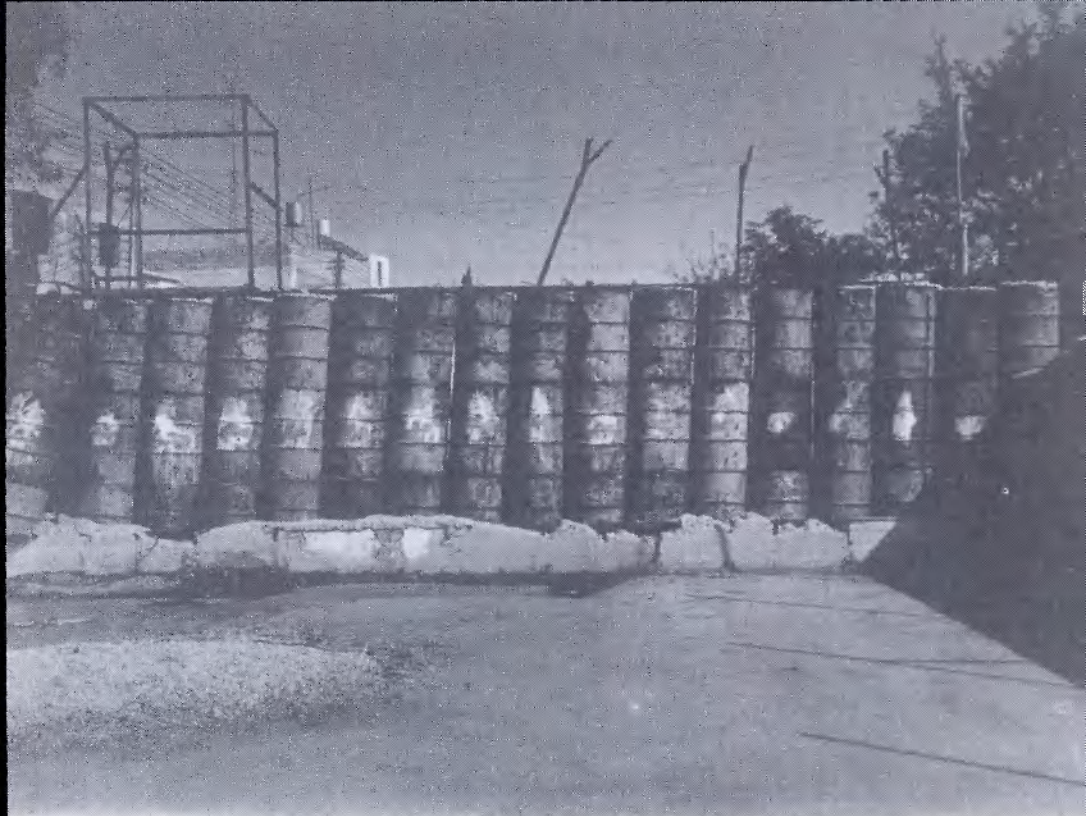
אחת הבעיות הכאובות בהטלות העוצר התכופות בשטחים היא בעיית ההצטיידות במזון, מים ותרופות. צה"ל נוהג להפסיק מדי פעם את העוצר לשעות אחדות ולאפשר לתושבים להצטייד במזון, מים ותרופות. אלא שתכיפות הפסקות העוצר משתנה ממקום למקום (ראה עמוד 43 לעיל). תושבי השטחים למדו להחזיק בבתיהם כמויות מזון שאמורות להספיק לימי עוצר אחדים, אך מטבע הדברים אין הם יכולים לאחסן כמויות גדולות של פירות, ירקות ומוצרי חלב טריים, שהם בעלי חשיבות רבה במיוחד לתזונתם של ילדים, נשים הרות וחולים.

ראוי לציין כי תצרוכת המים והמזון עולה בזמן עוצר באופן טבעי, כיוון שאנשים אינם יוצאים לעבודה ולבתי-הספר ולכן אוכלים ושותים בבית. גם הצאן, שבדרך כלל ניזון ממרעה, נמצא בימי העוצר בחצרות הבתים וצורך כמות גדולה של מים מהאספקה הביתית. בכפרים לא מעטים אין מים זורמים בבתים והתושבים מקבלים את אספקת המים ממכליות המגיעות מדי יום, אך המיכליות אינן יכולות לבוא בזמן עוצר.

ומעל כל זאת מרחפת תחושת אי הוודאות. כל עוד העוצר מוסר אחת ליום-יומיים התושבים מצליחים 'להסתדר'. אך כאשר העוצר נמשך חמישה-שישה ימים ויותר, מתעוררת דאגה שמא המזון בבית לא יספיק וקשה לתכנן את חלוקתו מבלי לדעת לכמה ימים יצטרך להספיק.

לדוגמא, בכפר עוורתא שבנפת שכם הוטל עוצר לאחר תקרית יידי אבנים וחסימת כביש הכניסה לכפר בעקבות הרצח בראשון-לציון ביום 20.5.90 העוצר הוסר רק לאחר 15 ימים, ביום 5.6.90, והוא הופסק לצורך הצטיידות פעם אחת בלבד, למשך שעתיים, לאחר שבעה ימים. אנשי הכפר סיפרו לצוות **בצלם** שביקר במקום, כי כאשר הופסק העוצר לצורך הצטיידות במזון, גילו שהרבה מן המצרכים בחנויות התקלקלו או נרקבו, למעט מזון משומר שערכו התזונתי איננו רב. במשך העוצר סבלו תושבי עוורתא גם ממחסור במים ומבעיות סניטציה. אין תשתית מים ורשת ביוב בכפר. לחלק מן התושבים בורות מים בחצרות בתיהם, והאחרים מביאים מים בגריקנים ממעיין הממוקם מזרחית לכפר, במרחק של כקילומטר ממרכזו. בתקופת העוצר, לפי עדויות התושבים, לא ניתן להם לצאת מבתיהם כדי להביא מים מן המעיין. כמו כן נתקלו חלק מהתושבים בבעיות ביוב, כאשר בורות השופכין התמלאו ולא היתה אפשרות לרוקן אותם. בין 25 בפברואר ל-24 במארס 1991 שוב היה הכפר עוורתא תחת עוצר. במשך כל התקופה הופסק העוצר חמש פעמים בלבד, לשעתיים בכל פעם.

העוצר יוצר קשיים בקבלה של טיפול רפואי דחוף ואפילו שגרתי, וכן באספקה של תרופות לחולים, דבר המשפיע בעיקר על אוכלוסיית הקשישים. תושבים בעוורתא סיפרו לצוות **בצלם** כי לאחר הסרת העוצר ביוני '90 גילו שאשה קשישה נפטרה, לאחר ששכנותיה ובנותיה לא יכלו להגיע לביתה כדי לטפל בה.



רחוב שצה"ל חסם במחנה הפליטים קלנדית. (צילום: יורם להמן)

2. פגיעה כלכלית

העוצר גורם לפגיעה כלכלית בתושבים, שעובדים כסוחרים או במקצועות חופשיים בתוך איזור השטחים, ובעיקר באלה המתפרנסים מחקלאות מקומית, אשר אינם יכולים לצאת מבתיהם כדי לעבד את שדותיהם ועלולים לאבד משום כך יבול שלם של גידול עונתי.

השימוש התכוף בעוצר מונע גם כל אפשרות להקים מערכת תעשייתית של ממש, שכן מפעלים המחויבים לספק סחורה ללקוחות במועדים מוגדרים אינם יכולים לתפקד בתקופות עוצר ממושכות.

במקרה הנזכר, בו הוטל על הכפר עוורתא עוצר בסוף חודש מאי 1990, חפפה תקופת העוצר את זמן הקציר של החיטה (בכפר כ-3,000 דונם חיטה, לפי עדות התושבים). מאחר שנמנע מן התושבים לקצור את היבול במועד, הוא התייבש בשמש, וכשליש מן היבול אבד בזמן שאספו אותו לאחר הסרת העוצר, כאשר הוא התפור ברוח. כתוצאה נגרם גם איחור בזריעת תבואות הקיץ, שהביא ירידה בכמות היבולים ובאיכותם.

בעוצר שהוטל בזמן מלחמת המפרץ שותקו לחלוטין חיי הכלכלה בשטחים. דו"ח שכתב הכלכלן סמיר חוליילה מעריך את ההפסדים הכספיים שנגרמו לתושבי השטחים כתוצאה מהעוצר בלמעלה מ-130 מיליון דולאר.³⁰

3. השבתת לימודים ופגיעה בקיום משפטים

הלימודים בבתי-ספר מושבתים תחת עוצר. בכפר עוורתא הושבתו בתי-הספר במשך העוצר בחודש מארס 1991. זאת לאחר כחודשיים בהם היו מושבתים בשל מלחמת המפרץ. כמו כן, העוצר פוגע בהליכים המתנהלים בבתי-המשפט הצבאיים בתוך השטחים. בתי-משפט אלה מקיימים דיונים גם בימי עוצר, ולמרות שבדרך כלל מקבלים עורכי-הדין אישורים להגיע לבתי-המשפט, לא כך הדבר לגבי עדי הגנה או קרובי הנאשמים.

ד. עוצר לילי

לצד השימוש באמצעי של עוצר כולל, נוהגות רשויות הצבא להטיל עוצר לילי על מקומות שונים לתקופות ממושכות יותר או פחות.

הכפר עאבוד, בנפת רמאללה, משתרע לאורך כביש המשמש כמה כפרים ערביים ויישובים יהודיים. ביום 21.5.90, למחרת רצח הפועלים בראשון-לציון, הוטל על עאבוד עוצר כולל, אשר הוסר לאחר ארבעה ימים. לאחר מכן, הוטל עוצר לילי במשך 31 לילות רצופים. הוא הוכרז מדי לילה בלילה, בדרך כלל בסביבות השעה שמונה, אך לעתים גם בשעה שש, והוסר למחרת בסביבות השעה שש בבוקר. לפעמים הכריזו החיילים על שעת הסיום מלכתחילה, ולפעמים הכריזו על סיום העוצר רק בעת הסרתו בשעות הבוקר.

ב-16.9.91 הוטל עוצר לילי במחנה הפליטים גינין, ונמשך 15 לילות רצופים.

משמעות העוצר הלילי היא גזירה של מעצר בית לכל תושבי היישוב. בזמן העוצר אין

התושבים יכולים לצאת מבתיהם בשעות הערב ואין הם יכולים לקיים פעילות חברתית רגילה, או לבקר אצל שכנים וקרובים. תושבים העובדים מחוץ ליישוב, ובעיקר בעבודות לילה, כגון במאפיות, מתקשים לצאת לעבודתם ולחזור ממנה.

עוצר לילי קבוע הוטל ברצועת עזה, בעיר ג'נין ובמחנה הפליטים דהיישה שבגדה המערבית. העוצר ברצועת עזה מוטל לפי הוראה קבועה, החל מחודש מאי 1988 ועד עתה (להוציא את התקופה שבין 17.2.89 ל-12.5.89). נאסר על תושבי רצועת עזה לנוע מחוץ לבתיהם בין שמונה בערב לארבע בבוקר למחרת. על העיר ג'נין הוטל עוצר לילי קבוע מאמצע חודש אוגוסט 1989 ועד מאי 1990, מדי יום בסביבות השעה 16:30 הכריזו כוחות הצבא על תחילת העוצר באמצעות כלי רכב צבאיים שעברו ברחובות העיר. בבוקר למחרת, בסביבות השעה 04:30 הוסר העוצר, וזאת שוב לפי הכרזה של כוחות הצבא במקום. העוצר הלילי הקבוע על מחנה הפליטים דהיישה הוכרז אף הוא מדי יום ובצורה דומה מאמצע חודש ספטמבר 1989 מסביבות השעה 17:00 עד 05:00 מחרת. גם בדהיישה הוסר העוצר הלילי הקבוע במאי 1990.

הסרת העוצר הלילי בג'נין ובדהיישה באה בעקבות עתירה לבג"צ שהוגשה באמצעות האגודה לזכויות האזרח בישראל.³¹ העותרים טענו כי הטלת עוצר בכל לילה, במשך תקופה כה ממושכת, על קבוצות אוכלוסיה כה גדולות, ולכאורה ללא קשר לאירועים ביטחוניים מוגדרים, היא אמצעי הלוקה בשרירות ובחוסר סבירות קיצוני והחורג מסמכות רשויות השלטון לפי עקרונות המשפט הבין-לאומי.

הסמכות החוקית להטיל עוצר, כפי שהיא קבועה בסעיף 89 לצו בדבר הוראות ביטחון (מס' 378), תשי"ל-1970, ובסעיף 124 לתקנות ההגנה (שעת חירום), 1945, צריכה להיות מוגבלת לאזור מסוים ולמשך זמן מסוים, נטען בעתירה, והשימוש בה צריך להיות לשם צרכים ביטחוניים מוגדרים, ובהתחשב בחומרה של הסיכון הביטחוני הצפוי. ההעדפה המוחלטת של שיקולי ביטחון לכאוריים, תוך התעלמות מצרכים בסיסיים של האוכלוסיה האזרחית וסיכול אפשרותה לקיים חיים מסודרים רגילים, היא מדיניות בלתי-סבירה המהווה חריגה מגבולות הסמכות השלטונית על-פי תקנה 43 לתקנות האג, 1907. בנסיבות אלו, נהפך השימוש המופרז בעוצר כאמצעי מניעתי לכאורי לענישה קולקטיבית של האוכלוסיה. הטלת עוצר על מאות אלפי תושבים צריך להיות מצב חריג, ולא עניין שבשיגרה, וחובת הרשויות היא, לכל הפחות, להסיר את העוצר מדי פעם על מנת לבחון האם מדיניותם אכן מצדיקה את הפגיעה הקשה בתושבים.

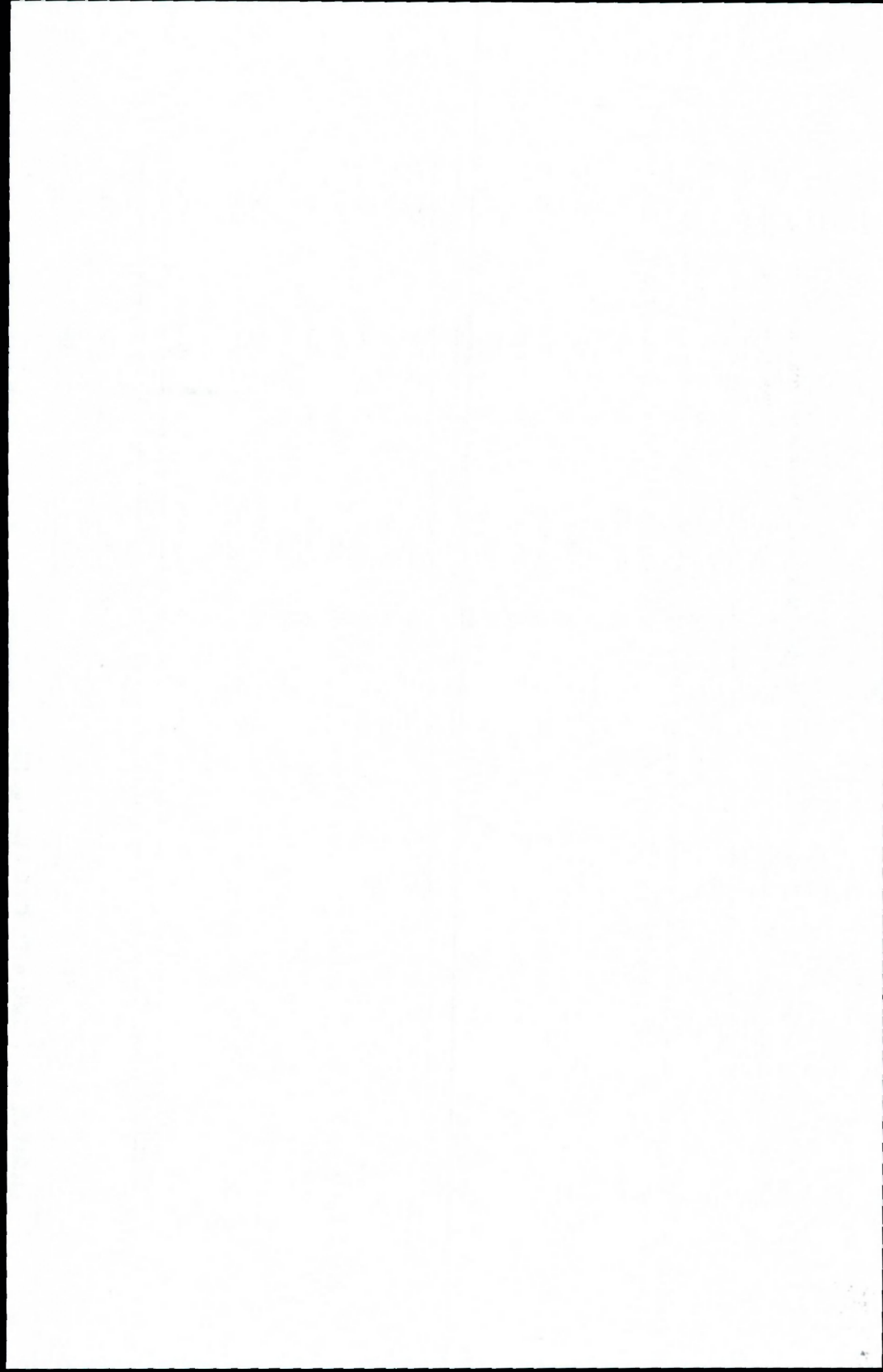
כאמור, בעקבות הגשת העתירה הוסר בחודש מאי 1990 העוצר הלילי בעיר ג'נין ובמחנה הפליטים דהיישה. לגבי העוצר ברצועת עזה טען צה"ל בתשובה לעתירה כי הוא משרת צרכים ביטחוניים חיוניים, כשהוא מקל על פעילות כוחות הביטחון נגד ועדות ההלם הפועלות בעיקר בלילות, ובית-המשפט צריך להימנע מלהתערב בשיקולים ביטחוניים מעין אלה. על בסיס טיעון זה דחה בג"צ באוגוסט 1990 את העתירה בנימוק שלא מצא פסול בשיקול הביטחוני של צרכים צבאיים מבצעיים, תוך המלצה שהמפקד הצבאי של האיזור יבדוק מדי פעם את נחיצות העוצר ויסירו במידת האפשר למען רווחת האוכלוסיה.

עד למועד כתיבת שורות אלה, למעלה משנה לאחר הדיון בבג"צ, נמשך העוצר הלילי ברצועת עזה. בגדה המערבית, לעומת זאת, פחתו באורח ניכר ימי העוצר הלילי. בשנת 1991 הוטל עוצר לילי בגדה רק במקרים מעטים.

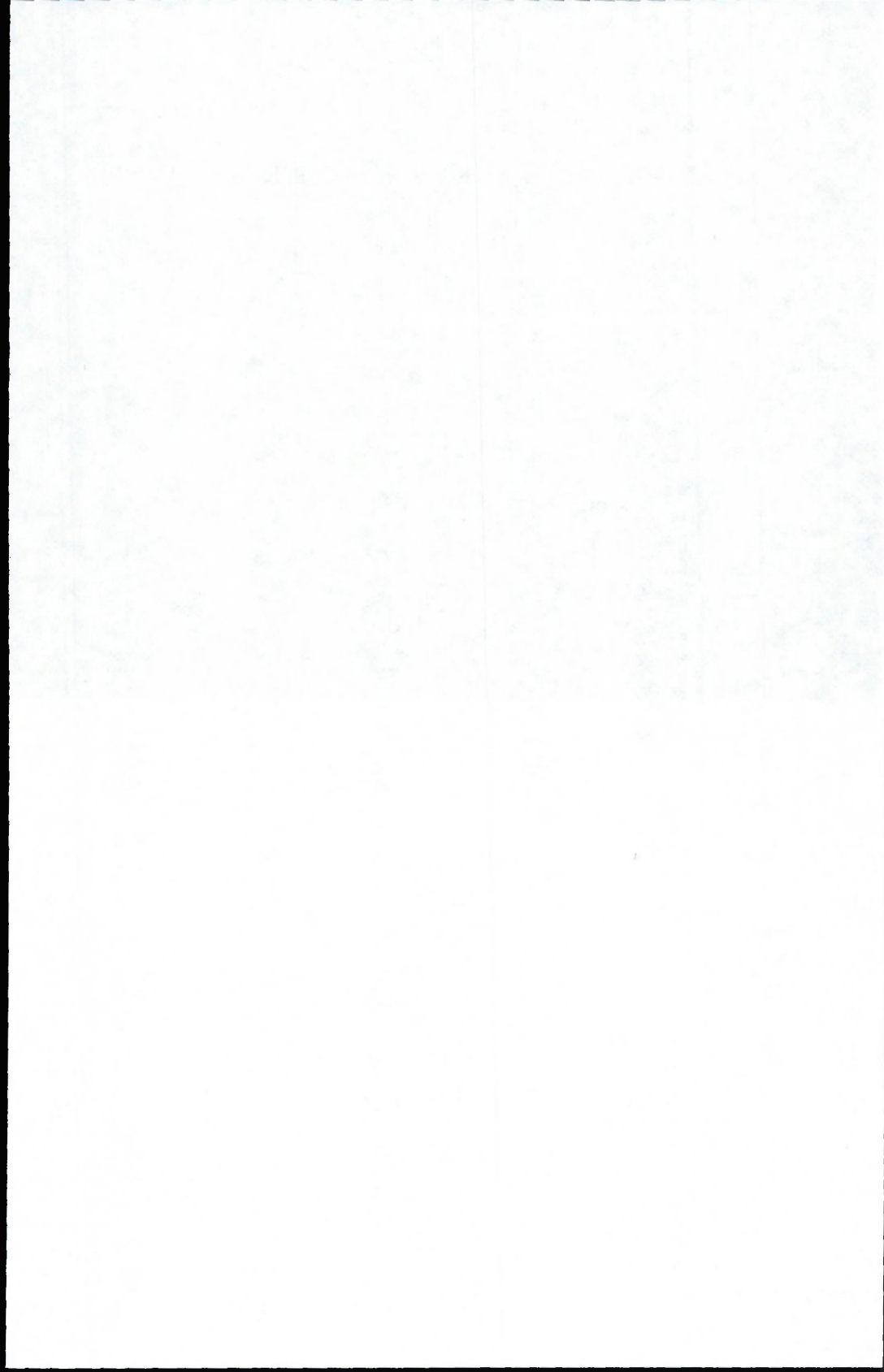
יישובים שהיו תחת עוצר בתכיפות גבוהה

1991		1990		1989		1988		
מספר יישובים	מספר ימים	מספר יישובים	מספר ימים	מספר יישובים	מספר ימים	מספר יישובים	מספר ימים	
הגדה המערבית								
מחנות פליטים								
82	נור-שמש	84	טול-כרם	158	טול-כרם	124	טול-כרם	
78	טול-כרם	69	עסכר	110	נור-שמש	123	בלטה	
77	גנין	58	דהיישה	99	בלטה	114	אל-אמערי	
71	דהיישה	57	עין בית אל-מא	94	עסכר	94	גילזון	
63	בלטה	56	בלטה	54	גנין	68	עין בית אל-מא	
יישובים כפריים ועירוניים								
94	קבאטיה	56	קבאטיה	70	דנבה	111	קלקיליה	
90	ענבתא	49	שכם	60	שכם	75	ענבתא	
68	עורתא	40	ענבתא	43	בית וזאן	67	דנבה	
64	גנין	39	חברון	42	טול-כרם	63	עזון	
62	עזון	37	גנין	40	גנייד	58	שכם	
רצועת עזה								
מחנות פליטים								
43	גיבליה	66	גיבליה	109	רפיח	149	שאטי	
42	ח'אן-יונס	64	רפיח	86	שאטי	134	גיבליה	
38	שאטי	56	שאטי	85	גיבליה	117	בורייגי	
34	נוסייראת	53	נוסייראת	84	נוסייראת	107	נוסייראת	
		47	ח'אן-יונס	80	בורייגי	85	ח'אן-יונס	
יישובים כפריים ועירוניים								
43	ח'אן-יונס	59	רפיח	43	בית-חאנון	25	גיבליה	
37	בית-להיה	32	חאן יונס	37	רפיח	23	דיר אל-בלח	
30	דיר אל-בלח	31	עזה (העיר)	34	גיבליה	23	ח'אן-יונס	
30	עזה (העיר)	28	בית-חאנון	33	חאן יונס	22	בית-חאנון	
		19	דיר אל-בלח	29	עבסאן	20	רפיח	

מקור: לגבי השנים 1990-1988 (JMCC) *NO EXIT, Israel's Curfew Policy in the Occupied Palestinian Territories*, p. 112 לגבי שנת 1991 – רישומים חלקיים של JMCC ו**בצלם** המתייחסים לתקופה שבין ינואר לאמצע נובמבר 1991.



מעצר, שפיטה וכליאה



א. מבוא

בעוד שבתוך מדינת ישראל נשמר העיקרון הרואה בזכות לחירות את אחת הזכויות היסודיות ביותר של האדם, הרי שבשטחים מעצרים הם דבר שבשיגרה. מאז תחילת האינתיפאדה בוצעו כ-90 אלף מעצרים של תושבי השטחים, מהם 17,261 מדצמבר 90 עד אוקטובר 91.

שורש הבעיה נעוץ בקלות שבה אפשר להחליט על מעצרו של אדם. בכל מערכת משפט סבירה מקובל כי העילה המצדיקה מעצר היא הצטברות של חומרת העבירה המיוחסת לאדם ורמת הוודאות שהאדם אכן ביצע את העבירה. הצו בדבר הוראות ביטחון (מס' 378) 1970, קובע בסעיף 78 כי כל חייל, שוטר או איש שבי"כ רשאי "לעצור, ללא פקודת מעצר, כל אדם העובר על הוראות צו זה או שיש מקום לחשוד בו שעבר עבירה על צו זה". הצו כולל מיגוון רחב ביותר של עבירות ביטחוניות, ומגיע עד כדי עבירות אמורפיות כמו "מעשה העלול לפגוע בשלום הציבור" וכן "אי-מניעתו של אדם אחר מביצוע עבירה".

המעצרים מבוצעים באחת משלוש דרכים:

1. בעקבות הפרות סדר.
2. במיבצעי מעצרים יזומים על-פי הנחיות השב"כ.
3. בעקבות גילוי שמו של אדם ברשימת המבוקשים במהלך בדיקה אקראית, על-פי-רוב במחסומי-דרכים.³³

ב. משך המעצר טרם ביקורת שיפוטית

משנעצר אדם אפשר להחזיקו במעצר במשך 96 שעות על-סמך החלטה של כל חייל. קצין רשאי להאריך את המעצר בשתי תקופות נוספות בנות שבעה ימים כל אחת, ובסך-הכול 18 יום. רק לאחר תקופה זו יש להביא את העצור בפני שופט הארכת מעצר.

לא פעם מוחזקים עצירים בחוסר-מעש במשך 18 הימים שלפני הארכת מעצרו. פלסטינים שנעצרו מסרו כי חקירתם החלה רק לאחר הארכת מעצרו על-ידי שופט.³⁴

במקרים אחרים משוחרר העציר לקראת היום ה-18, מבלי שהובא בפני שופט. מעצרים כאלה מאופיינים בדרך כלל בכך שבמהלכם לא נמסרת לעצור עילת המעצר והוא לא נחקר כלל. אפשר להניח כי מעצרים אלה נובעים מטעות, משרירות או מניסיון הטרדה, ובהעדר ביקורת שיפוטית ראויה אין לתמוה על כך.

לשם השוואה – בתוך ישראל רשאי קצין משטרה לעצור אדם למשך 48 שעות ולאחר

מכן יוארך המעצר רק באישור **שופט**. לאחר 30 יום יוארך המעצר רק אם הגיש היועץ המשפטי לממשלה בקשה להמשך מעצר. אישור כזה ניתן רק בניסבות חריגות וכאשר מדובר בעבירות חמורות במיוחד.

התביעה לקצר את משך המעצר טרם ביקורת שיפוטית קיבלה ביטוי גם בהמלצות ועדת החקירה הממלכתית לבדיקת דרכי פעולת השב"כ (ועדת לנדוי), שהמליצה, בין השאר, לקצר את תקופת המעצר המירבית בטרם ביקורת שיפוטית לתקופה של שמונה ימים. כל המלצות ועדת לנדוי אומצו בהחלטת ממשלה אך המלצה זו לא יושמה משום מה.³⁵

ג. מניעת פגישה עם עורך-דין

על-פי הצו בדבר הוראות ביטחון (סעיף 78ג' (ב)) יש לאפשר לעצור להיפגש עם עורך-דין, אם הוא או עורך-הדין מבקשים פגישה כזו.

הצו מתיר למנוע פגישת העצור עם עורך-דינו עד 15 ימים מיום המעצר, אם הממונה על החקירה הורה על כך בכתב, וזאת אם הוא סבור שהדבר דרוש מטעמים של ביטחון האיזור או שטובת החקירה מחייבת זאת.

גורם בכיר יותר – קצין משטרה מדרגת סגן-ניצב ומעלה – רשאי להאריך הוראה זו ב-15 יום נוספים.

שופט משפטי (שופט בית משפט צבאי, בעל השכלה משפטית ובדרגת סרן ומעלה) רשאי למנוע פגישה מאותם טעמים ל-30 יום נוספים ונשיא בית-משפט צבאי, או נשיא תורן, רשאים להאריך עוד ב-30 יום, אם מפקד כוחות צה"ל באיזור טען בכתב כי טעמים מיוחדים של ביטחון האיזור מחייבים זאת. בסך הכול אפשר למנוע פגישת עצור עם עורך-דינו למשך 90 יום (שלושה חודשים).

עורכי-דין המייצגים עצורים תושבי השטחים, טענו באוזנינו כי ההודעה על איסור הפגישה נמסרת להם בעל-פה בהגיעם לפגישה עם העצור ולא ניתן להם העתק מצו איסור הפגישה.

על-פי הנהלים הקיימים, מוציאים גורמי החקירות צווים למניעת פגישה עם עורך-דין ל-15 או 30 יום בקלות יחסית, ולעתים קרובות מבלי שיוכח שהפגישה עם עורך-הדין אכן עלולה לגרום לפגיעה בביטחון האיזור.

לדברי דובר צה"ל "לא היה בשנים האחרונות מקרה שבו נתבקש שופט למנוע פגישת עצור עם עורך דין – דהיינו לא הוטל איסור על פגישה כזו – לתקופה העולה על 30 יום."³⁶

עורכי-דין המייצגים עצורים מהשטחים טוענים כי בחלק גדול של המקרים נגבות הודאות מעצורים בשלב שבו נמנעת פגישתם עם עורך-דין והם אינם מודעים למשמעות ההודאה. לא פעם 'מציעים' החוקרים לעצור להודות בעבירה וימבטיחים' לו שאם יודה יקבל עונש מופחת. זוהי 'עיסקת טיעון' מפוקפקת שאינה מחייבת כמובן את בית-המשפט אך העצור אינו יודע זאת.

האגודה לזכויות האזרח בישראל הגישה במהלך שנת 1990 שורה של עתירות לבג"צ לגבי מקרים שבהם נמנעה פגישת עצור עם עורך-דינו. בכל המקרים, פרט לשניים, התאפשרה

הפגישה מיד לאחר הגשת העתירה או שהעצור שוחרר. נראה, אם כן, שהבסיס למניעת הפגישה היה הרצון של גורמי החקירה להפעיל לחץ על הנחקר ולא דווקא טעמים מיוחדים של ביטחון האזור. כך למשל, נעצר עורך-הדין מוחמד האשם אבו שעבאן ב-18.11.90, ולא ניתן לו להפגש עם עורך-דין. עקב כך פנה עורך-הדין דן יקירי מהאגודה לזכויות האזרח לבג"צ ב-20.11.90 למחרת איפשרו השלטונות לעורך-דין אבו שעבאן להיפגש עם עורך-דינו.

בעקבות עתירות האגודה לזכויות האזרח הודיע משרד המשפטים שבכוונתו להוציא הנחיות חדשות שיחייבו את המשטרה, שירות-בתי-הסוהר והשב"כ לאפשר לעצורים להיפגש עם עורך-דין אלא אם כן קיים צו איסור פגישה. ככל הידוע **לבצלם** הנחיות אלה טרם הוצאו.

ד. מעצר עד תום ההליכים

אין בידינו נתונים ברורים על הליכי הארכות-מעצר, מעצרים עד תום ההליכים ובקשות לשחרור בערבות. הדיונים בהארכת-מעצר הם בדרך כלל קצרים ביותר ומתקיימים לעתים קרובות בין חומות מיתקני המעצר, מבלי שהעצור מיוצג על-ידי עורך-דין ותוך הפרת הכלל בדבר פומביות הדין.³⁷

שופט מוסמך להורות על החזקת אדם במעצר למשך שישה חודשים עד הגשת כתב האישום, ולמשך זמן בלתי מוגבל לאחר הגשת כתב האישום. בשל התמשכות המשפטים ולאור התנאים במיתקני המעצר, איבד המעצר הרבה מייעודו המקורי ונהפך לאמצעי ענישה. שאיפת העצורים להשתחרר מהמעצר מהווה אמצעי לחץ הגורם להם לעתים להודות באשמה ולהסכים לעיסקאות טיעון.

בישראל מותר לעצור אדם עד תום ההליכים רק על עבירות מסוימות, על-פי רשימה סגורה המופיעה בתיקון 15 לחוק סדר הדין הפלילי. בשטחים מותר לעצור עד תום ההליכים על כל סוג עבירה.

הסמכות להאריך מעצרו של אדם לתקופה הארוכה משנה יתונה בישראל בידי שופטי בית-המשפט העליון, העושים שימוש נדיר בסמכות זו. לעומת זאת, בשטחים מעצר עד תום ההליכים הנמשך למעלה משנה שכיח ביותר.

בתשובה לשאלתא של חבר-הכנסת פרופסור דוד ליבאי מסר שר הביטחון בתחילת שנת 91 נתונים על מספר הפלסטינים העצורים עד תום ההליכים במתקני צה"ל והשב"כ:³⁸

— בגדה המערבית —

מעל חצי שנה — 933 עצורים

מעל שנה — 440 עצורים

מעל שנה וחצי — 275 עצורים

— ברצועת עזה —

מעל חצי שנה — 221 עצורים

מעל שנה — 221 עצורים

מעל שנה וחצי — 120 עצורים

לפי הנתון שלעיל, יותר מ-2,200 פלסטינים תושבי השטחים חיכו במעצר (בתחילת השנה) למשפטיהם למעלה מחצי שנה. כ-400 מהם היו עצורים יותר משנה וחצי.

בתשובתו לשאלתא הסביר שר הביטחון את הנתונים זלעיל בעומס על בתי-המשפט הצבאיים, ב"מדיניות של 'כפירה באישום' כמדיניות מכוונת" וכן ב"קושי לישים פתרון חלופי של שחרור בערובה". עם זאת הדגיש השר כי "קיימת מודעות ורגישות רבה בקרב המערכת השיפוטית הצבאית לצורך בזירוז ההליכים".

מדובר צה"ל נמסר לבצלם כי אין בידיו נתונים דומים המתייחסים לסוף 1991. סך-כול העצורים עד תום ההליכים נכון לאמצע נובמבר 1991 הוא 2,317.

ב-25.7.90 נעצרו ארבעה תושבים, בני משפחה אחת, בכפר אירטאס שבנפת בית-לחם. לטענתם – כפי שהושמעה בפני חוקריהם וכן בתצהירים מפורטים שמסרו לעורך-דין שלמה לקר 13 בני המשפחה שלא נעצרו – עבדו הארבעה עם בני משפחה אחרים בשדה השייך להם. הם ראו אנשים חמושים לבושים בבגדים אזרחיים רודפים אחר צעירים בקרבת מקום. לאחר זמן-מה חזרו האנשים, ניגשו לבני המשפחה ועצרו ארבעה מהם, תוך שהם מכים רבים מהנוכחים, ובתוכם נשים.

ב-7.8.90 התקיים בדהריה הדיון בבקשה להארכת מעצרים של הארבעה עד תום ההליכים, בפני השופט רב-סרן (מיל') יוסף אלון. בא-כוח העצורים, עורך-דין שלמה לקר, הצביע על גירסתם האחידה של בני המשפחה בדבר נסיבות המעצר. הוא גם הצביע על כך שבטפסי מעצר השטח שמילאו חיילי הכוח שעצרו את הארבעה, בוצעו זיופים, כגון תוספות מאוחרות ובכתב-יד שונה לתאור פרטי האירוע. כך למשל נכתבו פרטים אלה בטופס מעצר השטח של מוניר דאוד עאיש: "זהיתי את הנ"ל זורק אבנים בודאות הנ"ל נתפס. על חיילים, זרק". (ראה טופס בעמוד הבא). שלוש המלים האחרונות נכתבו בכתב-יד שונה מאלו שלפניהן.

חשד לזיוף כגון זה, אם היה נעשה בתחומי מדינת ישראל, היה די בו כדי לשחרר את העצור ולבטל את האישום נגדו. אולם במקרה שלפנינו האישום לא בוטל והשופט סירב לבקשת עורך-הדין לשיחרור בערבות.

בהחלטתו כותב השופט אלון:

בחומר החקירה ביחס לארבעת הנאשמים מופיעה עדות מזהה של חייל שזיהה את ארבעתם כשהם מייזים אבנים לעבר כוחות צה"ל שנעו באירטס ב-25.7.90...

בשלב זה אינני שוקל את הראיות לגופן אלא במהותן הלכאורית ובתור שכזו די בדוחות הזיהוי הנ"ל להוות ראיה לכאורית...

אני מחליט איפוא לעצור את ארבעת הנאשמים עד לתום ההליכים נגדם וזאת בגין חומרת העבירה המיוחסת להם...

יוצא שה"מהות הלכאורית" של הראיות, שעל-פיה יוחלט אם ישבו נאשמים במעצר עד תום ההליכים, אינה תלויה בשאלה האם הובאו ראיות אלו בצורה תקינה או אף ישרה וחוקית.

עורך-דין לקר, שלא השלים עם ההחלטה (שתוצאתה עלולה להיות מעצר של חודשים ארוכים עד למשפט), פנה אל הממונה על התביעה בחברון והצביע שוב על הזיופים

בטפסי מעצר השטח. בהליך חריג פנה זה האחרון אל נשיא בית-המשפט בחברון, שהורה לשחרר את העצירים בערובה. העצירים סירבו להצעת התביעה לעיסקת טיעון שבמסגרתה הוצע להם להסתפק בכספי הערובה כקנס ובעונש של מאסר על-תנאי, והמשיכו לטעון לחפות מוחלטת ועד עתה טרם נשפטו.

עורך-דין לקר פנה גם לפרקליט-הצבאי-הראשי בדרישה שימונה קצין בודק לבחון את האירוע כולו. רק כשנה לאחר פנייתו הודיע פרקליט פיקוד מרכז לעורך-דין לקר כי מונה קצין בודק אך תוצאות הבדיקה לא נודעו.

מס' עותק: 222/2

d-army1 26/3

טופס מעצר שטח ע"י חייל / ממקד

השתדל למלא הטופס בזמן הארוע במינה צריח לכל חומרע ממחלך הפרת הסדר. ובאופן קריא.

תאריך מעצר: 25/7/90 שעת מעצר: 20:00 מקום בו נתפס העצור: ארזה

ב. מרטי וזהו העצור. (ברוך גם ע"ם תעורה מזהה) (חשדה - דאגה)

שם מרטי	שם האב	שם המב	שם משפחה	מס' ת.ז.	שנת לידה
אדם	אדם אבוב	אדם רג	אלעזיה	הוייה	תנת אלעזיה

מקום מגורים / ישוב	מס' נהר
יין אישקה קאנן	

ג. מרטי הארוע המיוחס לעצור: מסמן x כתאמם והתפס פורט מורבי ומרויח ולא אמורות סממיות

ידידו העצור: מרט לבנוס. מראה חשוני. צבע עיניים: סמיים. פיתוחים וכו' (חנן)

ד. מרטי החייל שויהר העצור בזמן העבירה

שם מרטי	שם משפחה	דרגה	מ.א.	ר.צ.	סיום שפס	כתובת אורזית רוח' מס' ישוב	טל' בית/עמורה
אדם	אדם	דרגה	מ.א.	ר.צ.	סיום שפס	כתובת אורזית רוח' מס' ישוב	טל' בית/עמורה

האם ראית כמו עיניך את העצור בעת שצבע את הכוביה? כן לא

שם מרטי	שם משפחה	דרגה	מ.א.	ר.צ.	סיום שפס	כתובת אורזית רוח' מס' ישוב	טל' בית/עמורה
אדם	אדם	דרגה	מ.א.	ר.צ.	סיום שפס	כתובת אורזית רוח' מס' ישוב	טל' בית/עמורה

ו. יום לא ראית העצור כמו עיניך בזמן ביצוע העבירה רשום מרטי חייל שכן ראיתו כמו עיני.

שם מרטי	שם משפחה	דרגה	מ.א.	ר.צ.	סיום שפס	כתובת אורזית רוח' מס' ישוב	טל' בית/עמורה
אדם	אדם	דרגה	מ.א.	ר.צ.	סיום שפס	כתובת אורזית רוח' מס' ישוב	טל' בית/עמורה

ז. הוכח ראשיתו של העצור
 1. מה טען החשוד בעת שנעצר על ידיך?
 2. האם בעת שנעצר החשוד נדרד כמנוח שביצוע את העמירה?
 3. האם תחילת החייל העצור (מרטי) מופיעים בספיק ר' לעיל חארוך: 25/7/90

ח. החימה מאשר הטופס וקצין / איש קצב / ממקד ושיר

אנו החתום מטה. ברחיק הטופס: הטופס משולא היטב וקריא.

שם מרטי	שם משפחה	דרגה	מ.א.	תאריך	ר.צ.	כתובת אורזית רוח' מס' ישוב

ב/ע	טל' בית/עמורה
	החיסמה

מס' עותק:

עורך: ת. ימסי למפקד תא מעצר ומני/שוער



עצור בשכם (צילום: אלכס ליבק)

ה. הודעה על מעצר

על-פי הצו בדבר הוראות הביטחון מוטלת על הרשויות החובה להודיע למשפחת העצור על דבר מעצרו ועל מקום החזקתו. לקראת סוף 1989 הוצאו בצה"ל, בעקבות עתירה של האגודה לזכויות האזרח לבג"צ, נהלים חדשים האמורים להסדיר את עניין ההודעה למשפחות. לפי הנהלים החדשים יש לתת לכל עציר המגיע למיתקן כליאה גלויה שבה יודיע למשפחתו על מעצרו. במקביל אמור מרכז השליטה הצה"לי להעביר מדי יום למשרדי המינהל האזרחי בנפות השונות רשימה מעודכנת של שמות העצורים מאותה נפה.

בדיקה שערך משרד מבקר המדינה בנפות חברון ובית-לחם העלתה כי בנפות הופיעו רשימות מעודכנות של העצירים במיתקני ההשגחה הסמוכים להן, וכן רשימות של עצירים שהועברו ממיתקני ההשגחה לאחד ממיתקני הכליאה. דו"ח מבקר המדינה העיר כי מן הראוי שעל לוחות המודעות בנפות יופיעו גם רשימות של כלואים שהועברו ממיתקן כליאה אחד למיתקן כליאה אחר. עוד מעיר הדו"ח כי לפי דיווח מפקדי מיתקני הכליאה נשלחות הרשימות לנפות באמצעות הדואר ומגיעות בדרך כלל לאחר יומיים או שלושה. "בנסיבות אלה", נאמר בדו"ח, "עלול להיווצר מצב שבידי הנפות יהיה מידע לא מעודכן בדבר מקום הימצאו החדש של כלוא".³⁹

ממעקב שערך **בצלם** בשנתיים האחרונות עולה שבמקרים רבים הרשימות אינן מעודכנות. בכמה מקרים הופיע על רשימות של עצורים המוחזקים במיתקני השגחה, תאריך של ארבעה ימים ויותר קודם למועד הבדיקה. בהתחשב בכך שעצורים במיתקני השגחה אמורים להיות מוחזקים בהם לא יותר מ-96 שעות - רשימות אלה אינן מעודכנות.

עוד עולה מהמעקב שהרשימות על לוחות המודעות בנפות אינן כוללות דיווח על העברת עצורים ממתקן כליאה אחד לאחר. כלומר, הליקוי עליו הצביע דו"ח מבקר המדינה לא תוקן.

הנוהל של משלוח גלויות על-ידי העצורים פועל באורח סדיר פחות או יותר במיתקני הכליאה הקבועים אך אינו מופעל, ככל הידוע לנו, במיתקני ההשגחה.

ו. מעצר קטינים - ערבות הורים

צו שהוצא על-ידי צה"ל קובע כי הורה, שילדו (עד גיל 12) חשוד במעורבות בהפרת סדר, יחויב לשלם ערבות כספית לתקופה של שנה. זאת, מאחר שהחוק אוסר לעצור ילדים בני פחות מ-12.

הצו, שהוצא במאי 1988, מטיל על ההורים חובת השגחה על ילדיהם הקטינים. אם יש ראיות לכאורה למעורבות של הילד בעבירות, מוטלת על ההורה ערובה כספית, שגובהה בין 500-1,500 ש"ח, המוחזרת לו בתום שנה. אם היה הילד מעורב בעבירה נוספת רואים את ההורה כאילו הפר את חובת השגחה המוטלת עליו וסכום הערובה הופך לקנס, כלומר אינו מוחזר. ההורה רשאי לערער כל כך.

בדיקה של **בצלם** העלתה שבדרך כלל אין צה"ל מביא לידיעת ההורים את זכויותיהם. ברוב המקרים אין ההורים מודעים לזכות העירעור ולכך שהם אמורים לקבל את סכום הערובה בחזרה, בערכו הריאלי, בתום שנה.

עתירה שהוגשה לבג"צ⁴⁰ תקפה את חוקיות הצו, וטענה כי הצו סותר את עקרונות המשפט הבין-לאומי ובמיוחד את האיסור על ענישה קולקטיבית. העותרים טענו כי הצו למעשה מעניש את ההורה על מעשי ילדו. ב-21.1.91 דחה בג"צ את העתירה, בקובעו כי הצו אינו מעניש את ההורה על מעשי הילד אלא על הפרת חובת ההשגחה שלו, וכי הצו העדיף להטיל חובת השגחה על הורים במקום להחמיר ולהוריד את גיל האחריות הפלילית.

ז. חקירות

מאז תחילת האינתיפאדה עלה באופן משמעותי מספר הטענות של עצורים שנחקרו במיתקני החקירות על שימוש בכוח בחקירות. ממחקר של **בצלם** בנושא עולה כי נעשה שימוש שיטתי ושיגרתי בעינויים. לפי המחקר, המתבסס על ראיונות עם 41 פלסטינים שנחקרו תוך עינויים באגפי החקירות בשישה בתי-כלא, בין השיטות הנפוצות: מכות בכל חלקי הגוף, כולל איברי המין; העמדת עצירים במשך שעות כשגפיהם קשורות; סגירתם בתא המכונה 'ארון' (תא חשוך בגודל מטר-רובע אחד ובו חריץ דק לחדירת אוויר ואור); מניעת שינה; הגבלת השימוש בשירותים כך שעצירים נאלצים לעשות את צרכיהם במכססים; השפלת עצירים ואיומים בפגיעה בהם ובמשפחותיהם.⁴⁰

בעיקבות פרסום דו"ח **בצלם** הקים צה"ל ועדה בראשות האלוף (מיל.) רפאל ורדי, לבדיקת טענות **בצלם** ו"מתוך כנות הכוונה לבער תופעות כאלה, אם אמנם יוכח כי אכן הן קיימות", כפי שמסר דובר צה"ל.

ביולי 1991 הגיש האלוף ורדי את מסקנותיו לרמטכ"ל, שאישר אותן באופן עקרוני. המסקנות נשאו ברובן חסויות. המלצתו העיקרית של האלוף ורדי (מבין אלה שפורסמו), היתה להעביר מידי צה"ל את חקירתם של חשודים בעבירות ביטחוניות לידי הגופים המיועדים לכך – המשטרה והשב"כ.

כמו כן המליץ האלוף ורדי להעביר לחקירת מצ"ח שמונה מתוך שש-עשרה התלונות שבדק לגבי התעללות בנחקרים.

במקביל לעבודת הוועדה בראשות האלוף ורדי, הקימו משרד המשפטים, משטרת ישראל ושירות-הביטחון-הכללי, ועדה נוספת, לבדיקת טענות **בצלם** על עינויים במיתקני השב"כ. בנוסף נמסר כי השב"כ מינה מבקר פנימי. עדיין לא פורסמו תוצאות הבדיקה.

ביוני 1991 הגיש הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל עתירה לבג"צ בדרישה לפרסם את קובץ ההנחיות לחוקר השירות הכלול בחלק החסוי של דו"ח ועדת לנדוי.⁴¹

בתצהיר תשובה שהגיש ראש השב"כ ב-10.11.91 הוא טוען כי לא ניתן היה לסכל את פעולתם של גורמי הטרור באופן יעיל בדרך של חקירה, בלא שגורמי הביטחון יוכלו להיזקק להיתרים עליהם המליצה ועדת לנדוי. ראש השב"כ דחה את טענת העותרים כי על-פי דו"ח ועדת לנדוי מותרת הפעלת אמצעי אלימות בחקירה וטען כי איסור הפירסום של אמצעי החקירה הכרחי לפעולה תקינה של השב"כ. הדיון בעתירה טרם הסתיים.

לא מכבר נידונו שני חוקרי שב"כ ל-6 חודשי מאסר בפועל. השניים הורשעו בגרימת מותו בהתרשלות של חיאלד שיחי עלי, תושב עזה, ב-7.12.89, שמת לאחר שהוכה במהלך חקירתו. שני החוקרים ערערו לבית-המשפט העליון וביקשו את להמיר את עונשם בעבודות שירות, אולם השופטים דחו את ערעורם.

מחקר נוסף של **בצלם** בדק טענות על חקירות אלימות של קטינים בבית-המעצר המשטרתי במגרש-הרוסים בירושלים. מהמחקר עולה כי על-פי-רוב מי שחוקרים את הקטינים הם שוטרי מיחלק המיעוטים. רק במקרים מעטים – כאשר יש חשד לעבירות ביטחוניות חמורות – חוקרים אותם אנשי השב"כ.

רבות מהחקירות מתנהלות בלילה ונמשכות שעות רבות. אין בחוק כל מגבלות לגבי מספר השעות הרצופות שמוותר לחקור אדם ואין מגבלה לגבי חקירת קטינים. גם ההנחיות הפנימיות של המשטרה לא מתייחסות לשאלה זו.

החקירות נעשות בדרך כלל בשפת האם של הנחקרים – ערבית, אולם ההודאה עליה נדרשים הנחקרים לחתום כתובה בעברית. ברוב המקרים הנחקרים אינם יודעים לקרוא עברית ולמעשה אינם יודעים על מה הם חותמים.

מכות הן תופעה נפוצה ביותר. כמעט כל קטיין וקטינה שרואיינו העידו שהוכו, בדרך כלל קשות: סטירות, אגרופים, בעיטות, משיכות בשיער, מכות באלות ובמוטות ברזל, דחיפה אל הקיר או על הריצפה. במקרים רבים מתחילות המכות כבר בשלב ההובלה ברכב המשטרתי לבית-המעצר.

איומים והפחדות אף הם אינם נדירים. נפוץ בעיקר איום בפגיעה בבני-משפחה קרובים וכן איום שיהרסו את בית משפחתו של הנחקר או שיגרשו את משפחתו.

בצלם הגיש תלונות מפורטות למפכ"ל המשטרה, ובה פורטו עיקרי הדברים המופיעים בדו"ח, בלוויית תצהירים שגבו עורכי-דין מטעמנו. התלונות התייחסו לשמונה מקרים של אלימות שוטרים כלפי נערים.

בתגובה מסרה רפ"ק אלינוער מזו, קצינת פניות הציבור בלשכת מפכ"ל המשטרה, ב-17.6.90, כי חמישה מהמקרים נחקרו על-ידי החוליה הארצית במשטרה. בשלושה מאלה טרם נסתיימה אז החקירה, ובשניים הועברו המסקנות לפרקליטות, וטרם נתקבלה החלטתה. בשלושת המקרים האחרים נפתחה חקירה בעקבות תלונות **בצלם**.

ב-9.1.91 כתבה רפ"ק מזו **לבצלם** כי בשלושה תיקים נוספים הושלמה החקירה: בשניים מהם הועברו המסקנות לפרקליטות ואחד נסגר. משמונה תלונות, שהוגשו בחודש יוני 1990, נמצאים, אם כן, חמישה תיקים בפרקליטות, בכולם טרם נתקבלה החלטה מה ייעשה בהם; שני תיקים נוספים נמצאים עדיין בחקירה, ואחד נסגר.



עצורים בכלא קציעות (צילום: אלכס ליבק)

מעצרים מינהליים

א. מהו מעצר מינהלי

מעצר מינהלי הוא מעצר המוטל על אדם שלא במסגרת הליך שיפוטי ובלא שתיוחס בהכרח לעצור עבירה כלשהי, אלא כפעולה מונעת, כאשר השלטונות סבורים שאותו אדם עלול לסכן בעתיד את הביטחון או את הסדר הציבורי. במקרה כזה ניתנת לגורם מינהלי (בתוך מדינת ישראל – שר הביטחון, בשטחים – מפקד צבאי) סמכות לעצור אדם מבלי שיובא בפני בית-משפט ויוכל לדעת במה הוא מואשם ולהגן על עצמו.

המפקד הצבאי רשאי להוציא צו מעצר מינהלי אם יש לו יסוד סביר להניח שטעמי ביטחון האיזור או ביטחון הציבור מחייבים שאדם פלוני יוחזק במעצר. המפקד הצבאי רשאי להאריך את מעצרו של אותו אדם אם לדעתו יש הצדקה להמשיך ולהחזיקו במעצר.

על-פי הנחיות היועץ המשפטי לממשלה אין להשתמש במעצר מינהלי אם אפשר להסתפק באמצעי חמור פחות. עוד קובעות הנחיות כי הבעת דעה אינה עילה מספקת למעצר.

מעצר מינהלי מותר על-פי המשפט הבין-לאומי⁴² בתנאי שניתנת זכות ערעור על הצו ושמתקיים עיון תקופתי בצו, רצוי כל שישה חודשים.

ב. ההקיקה בישראל ובשטחים

1945 – ממשלת המנדט הבריטי בארץ-ישראל חוקקה את תקנות ההגנה לשעת חירום. לפי תקנה 111 היה כל מפקד צבאי מוסמך לעצור אדם במעצר מינהלי, לתקופה בלתי-מוגבלת. על-פי התקנה היה עציר מינהלי רשאי לערער על מעצרו בפני ועדה מייעצת שהוסמכה להגיש המלצותיה למפקד הצבאי, אך להמלצות הוועדה לא היה כל תוקף מחייב.

השימוש במעצרים מינהליים בתקופת המנדט הבריטי הותקף בחריפות על-ידי הציבור היהודי והסתדרות עורכי-הדין העבריים קיבלה בפברואר 1946 החלטה בה נאמר כי "הסמכויות שניתנו לשלטונות בתקנות ההגנה... שוללות מהתושב הארץ-ישראלי את הזכויות היסודיות של האדם... חותרות תחת יסודות החוק והמשפט ומהוות סכנה חמורה לחופש הפרט ולחיינו ומשליטות משטר של שרירות-לב ללא כל פיקוח משפטי".

1948 – עם הקמת מדינת ישראל אומצו התקנות המנדטוריות והוכנסו לתוך החוק הישראלי, כחלק מהחוק שהיה בתוקף ערב הקמת המדינה, ב-14 במאי 1948. בהנחיות, שלא עוגנו בחוק, הוגבלה הסמכות להוציא צו מעצר מינהלי לשלושת אלופי הפיקודים, מפקד חיל-הים והרמטכ"ל, כש"לרמטכ"ל בלבד ניתנה סמכות להורות על מעצר מינהלי

שייארך יותר מחודש. כמו כן, בראש הוועדה המייעצת הועמד שופט בית-המשפט העליון, במגמה להעניק להמלצות הוועדה יתר תוקף.

1967 — לאחר כיבוש השטחים במלחמת ששת הימים, הוציאה ישראל צו לפיו החוק שחל בשטחים לפני כניסת צה"ל יישאר בתוקף. שאלת תקפותן של תקנות החירום המנדטוריות בשטחים בעת כניסת צה"ל לאיזור שנויה במחלוקת. לפי עמדת ישראל, שאושרה על-ידי בית-המשפט העליון, היו התקנות חלק מהחוק המקומי. מכל מקום, הצו בדבר הוראות הביטחון, התשכ"ז-1967, שהוצא זמן קצר לאחר כניסת צה"ל לאיזור, חוקק מחדש תקנות דומות לתקנות המנדטוריות, בשינויים שנועדו להתאים את הצו לדרישות המותנות באמנת גינווה.

1979 — במשך שלושים השנים הראשונות לקיומה של מדינת ישראל נשארו התקנות המנדטוריות בתוקף, על אף מחאות האופוזיציה מימין ומשמאל. רק ב-1979 תוקן החוק בישראל ביוזמת שר המשפטים דאז, שמואל תמיר, והתקנה המתייחסת למעצר מינהלי הוחלפה. החוק החדש, חוק סמכויות מעצר (שעת חירום) 1979, הגביל את הסמכות להוציא צו מעצר מינהלי, שהיתה קודם לכן בידי כל מפקד צבאי, והשאיר אותה בידי שר הביטחון בלבד. תקופת המעצר הוגבלה לשישה חודשים ונקבע כי חובה להביא את העציר בפני נשיא בית-משפט מחוזי אחת לשלושה חודשים לפחות, על החלטת נשיא בית-המשפט המחוזי רשאי העציר לערער לבית-המשפט העליון.

1980 — הצו בגדה המערבית וברצועת עזה תוקן באופן שהחיל בשטחים את עקרונות חוק סמכויות מעצר (שעת חירום) בשינויים אחדים: סמכותו של שר הביטחון להוציא צו מעצר מינהלי בתוך תחומי מדינת ישראל ניתנה בשטחים למפקד האיזור (אלופי הפיקודים), משך הזמן במהלכו יש להביא את העציר בפני שופט (בישראל — 48 שעות מהמעצר) נקבע ל-96 שעות, והעציר מובא בפני שופט-צבאי (במקום נשיא בית-משפט מחוזי), ויכול לערער בפני נשיא בית-משפט צבאי.

מארס 1988 — שלושה חודשים לאחר תחילת האינתיפאדה, השעה צה"ל את הצו מ-1980, ובמקומו הוצא צו חדש המרחיב את הסמכות לעצור את תושבי השטחים במעצר מינהלי ומקצץ בזכויות העציר. למעשה החזיר הצו ממארס 1988 את ההסדר שקדם לתיקון מ-1980. שוב הורשה כל מפקד צבאי להוציא צו מעצר מינהלי, בוטלה החובה להביא את העציר בפני שופט בתוך 96 שעות ממעצרו, בוטלה הביקורת השיפוטית האוטומטית על צו המעצר אחת לשלושה חודשים והעציר הורשה לערער בפני ועדה מייעצת בעלת סמכות להמליץ בלבד.

זמן קצר אחר כך — וככל הנראה בעקבות ביקורת ציבורית נוקבת — הוחלפה ועדת הערעורים בשופט-משפטי שבע סמכותו לאשר או לבטל צו מינהלי.

אוגוסט 1989 — הוצא תיקון לצו, שהאריך את תקופת צו המעצר המירבית משישה ל-12 חודשים אך השאיר בעינה את חובת הביקורת השיפוטית אחת לשישה חודשים.

ג. מעצרים מינהליים בתקופת האינתיפאדה

מתחילת דצמבר 1987 ועד סוף אוקטובר 1991, נעצרו מעל 15 אלף מתושבי השטחים במעצר מינהלי. מדצמבר 1990 ועד סוף אוקטובר 1991 נעצרו 1,590 איש במעצר מינהלי וב-22.10.91 היו עצורים 457 מתושבי השטחים במעצר מינהלי.⁴³

רובם המכריע של העצירים המינהליים מוחזקים בכלא קציעות שבנגב, בתנאים קשים.⁴⁴

השימוש במעצרים מינהליים בתקופת האינתיפאדה כרוך בשלוש בעיות עיקריות:

1. מעצר מינהלי, שעל-פי ייעודו והגדרתו בחוק הוא מעצר מונע, משמש בפועל כצעד ענישה ללא משפט.

2. השימוש הנרחב באמצעי זה, שמעצם הגדרתו אמור להיות מוגבל הן מבחינת ההיקף ומספר האנשים נגדם הוא מופעל והן מבחינת משך תקופת המעצר.

3. חומר הראיות המשמש בסיס להוצאת הצו הוא – כמעט ללא יוצא מן הכלל – חומר חסוי, דבר המעמיד את העציר במצב שהוגדר פעם בביטוי "להתווכח עם ספינקס" או עם "מאשים חסר-פרצוף".⁴⁵

לכאורה מתקיים עיון משפטי בצו המעצר המינהלי, כפי שמחייב החוק הישראלי והמשפט הבין-לאומי, אחת לשישה חודשים. למעשה, משך הזמן המוקדש לדיון בכל מעצר הוא כעשר דקות במוצע. עובדה זו הופכת את העיון המשפטי לצעד פורמלי בלבד, שכן קשה להאמין שבפרק זמן כזה נשקל בכובד ראש הצידוק לשלול מאדם את חירותו.

נשיא בית-המשפט העליון, השופט מאיר שמגר, הדגיש את חשיבות הביקורת השיפוטית ומהירות יישומה בהקשר זה:

מעצר מינהלי ללא ביקורת שיפוטית אפקטיבית עלול לגרום לטעויות בעובדה או בשיקול הדעת שמשמעותן שלילת חירותו של אדם, מבלי שהיה לכך ביסוס ענייני. חייבים, על כן, לעשות את כל שניתן כדי למנוע תופעות כאלה מעיקרן. הדרך העיקרית לביקורת חוזרת יעילה היא, במצב המישפטי הקיים ... שהערעורים יישמעו **בהקדם ככל האפשר**. יש לוודא כי הערעור יישמע תוך **שבועיים-שלושה לכל היותר** ממועד הגשת הערעור הראשון על המעצר או על ההחלטה בדבר הארכת המעצר, לפי העניין.⁴⁶ [ההדגשות במקור]

לדברי עורכת-הדין תמר פלג-שריק מהאגודה לזכויות האזרח, משך הזמן העובר בטרם יגיע עציר לביקורת שיפוטית אינו קבוע. במקרים אחדים מתקיימת הביקורת לאחר כחודש. אולם יש מקרים בהם מסתיימת תקופת המעצר בלא שהעציר יובא לביקורת שיפוטית. לדברי עו"ד פלג-שריק תלוי הדבר בנגישות העציר לעורך-דין, בנגישות עורך-הדין לקציעות (שהיא מוגבלת לגבי עורכי-דין מעזה, במיוחד בימי עוצר) ובקשרי עורך-הדין עם רשויות צה"ל.

יש לציין כי עצירים מינהליים מהגדה המערבית מוחזקים לעתים קרובות שבועות אחדים במתקני כליאה בגדה (בפרעה ובדהריה) בטרם יועברו לקציעות, ובתקופה זו אין הליך הביקורת השיפוטית מתקיים.

1. ענישה ללא משפט

מעצר מינהלי, מעצם הגדרתו בחוק, הוא אמצעי שנועד למנוע פעולה של אדם כאשר השלטונות סבורים שאותו אדם עלול לסכן בעתיד את הביטחון או את הסדר הציבורי. מעצר מינהלי אינו אמור לשמש תחליף להליך שיפוטי.

נשיא בית-המשפט העליון הגדיר את המעצר המינהלי בבג"צ:

עציר מינהלי לא הורשע בעבירה וממילא אינו מרצה עונש. הוא כלוא לפי החלטה של רשות צבאית מינהלית בתור **אמצעי חירום יוצא דופן**, בשל טעמי ביטחון החלטיים... המעצר נועד למנוע ולסכל סכנה ביטחונית, הנובעת ממעשים שעציר עלול לבצע ושאינן אפשרות סבירה למונעם על-ידי נקיטת צעדים משפטיים רגילים (הליך פלילי) או על-ידי צעד מינהלי שהוא חמור פחות מבחינת תוצאותיו.⁴⁷ [ההדגשה שלנו]

בפועל, ברבים מהמקרים יש יסוד סביר להניח שצו המעצר המינהלי נגד אדם הוצא לא בשל חשש מפעולה עתידית שלו אלא משום שאין ראיות מספיקות כדי להעמידו לדין. לפעמים הראיות אינן מספיקות להעמדה לדין, אך מספיקות לצעד אדמיניסטרטיווי. לדוגמה, עדות שמיעה פסולה כראיה במשפט פלילי אבל מספקת למעצר מינהלי.

ב-13.11.90 הוציא אלוף פיקוד המרכז, יצחק מרדכי, צווי מעצר מינהליים לחצי שנה לשני עיתונאים פלסטינים בכירים, רדואן אבו עייאש, יו"ר אגודת העיתונאים הפלסטינים וזיאד אבו זיאד, עורך השבועון בשפה העברית **גשר**. מקורות ביטחוניים מסרו כי השניים הם "בין מובילי האינתיפאדה בשטחים".⁴⁸

טענה זו לא הוכחה. אדרבה, במסר שהעביר אבו זיאד מכלאו באמצעות חי"כ דדי צוקר הכחיש את האשמות שיוחסו לו ואמר, בין היתר:

אני חוזר ומדגיש בפני כל מכרי הישראלים, בפני כל קוראי העיתון שאני עורך, ובפני הקצינים ששמעו אותי בהרצאותי בצה"ל: אין כל יסוד להאשמות נגדי, שהסתתי לאלומות ולפגיעות אלימות בישראלים. המבנה הנפשי שלי כאדם אינו סובל אלימות. אני מתנגד לפעולות כאלה ומתקומם כנגד כל מעשה אלימות שהוא.⁴⁹

בתשובה לעתירה שהגיש לבג"צ חי"כ אליקים העצני, בה נדרש היועץ המשפטי לממשלה להעמיד לדין את רדואן אבו-עייאש ואת ד"ר סרי נוסייבה הודיע היועץ המשפטי כי אין כוונה להעמידם לדין "**משום שהשניים היו במעצר מינהלי ולכן כבר נשאו למעשה בעונש**".⁵⁰

נראה שתקופות המעצר, הנפסקות לעצירים מינהליים, הן במידה רבה שרירותיות. במקרים רבים מפחיתים מתקופת המעצר המינהלי של אדם בעקבות ערעור, תוך התחשבות בנסיבות שונות. למשל, לא פעם מחשיבים תקופה שאדם היה עצור לצורך חקירה ומפחיתים לו תקופה זו מהמעצר המינהלי. בהנחה שמעצר מינהלי נועד אכן למנוע פעולה של אדם בזמן מוגדר, לא ברור כיצד אפשר לשחרר אותו לפני תום התקופה מבלי לסכן את הביטחון.

הגדרתו של המעצר המינהלי כאמצעי מניעה ולא עונש אמורה למצוא ביטוי, בין היתר, בתנאי המעצר של העצירים המינהליים. על-פי אמנת גינווה אמורים עצירים מינהליים להיות מוחזקים בתנאים שיפגעו בהם במידה מועטה כל האפשר.

באמנת גינווה הרביעית מוקדשים סעיפים 79-135 לזכויותיהם של עצירים מינהליים. בין השאר קובעת האמנה כי העצירים ישוכנו בנפרד מאסירים אחרים (סעיף 84); ייהנו ממזונן (סעיף 87), משירותי רפואה (סעיף 91) נאותים; יבחרו בבחירות חופשיות ועד שייצג אותם (סעיף 102). על המעצמה העוצרת לעודד "פעולות השכלה, חינוך ובידור, ספורט ומשחקים בין העצירים" (סעיף 94); העצירים רשאים לשלוח ולקבל דברי דואר (סעיפים 107-108), ועל פי סעיף 116 "כל עציר רשאי לקבל מבקרים – ביחוד אנשי משפחה קרובים – לעתים מזומנות ובתדירות האפשרית".

בחוק הישראלי הוסדרו זכויותיהם של עצירים מינהליים בחוק סמכויות שעת חירום (מעצרים) מ-1981. בין השאר עוגנו בחוק זכות העצירים לטיפול רפואי; הזכות לטיול יומי; הזכות לקבל חפצים אישיים וסיגריות; הזכות לקבל ביקורים והזכות לקבל ולשלוח מכתבים.

אף על פי כן מוחזקים העצירים המינהליים, רובם ככולם, בתנאים קשים ביותר בכלא קציעות שבנגב (ראה להלן פרק ט').

2. שימוש בלתי-מוגבל

אין הגבלה על מספר הצווים שאפשר להוציא נגד אדם אחד. **לבצלם** ידוע על מקרים אחדים של עצירים מינהליים שריצו שלוש-ארבע ויותר תקופות מעצר עוקבות, וכן תושבי השטחים שבמשך השנים האחרונות נעצרו במעצר מינהלי שוב ושוב. מעצרים מינהליים עוקבים נוטלים מהאמצעי הזה את מהותו המיוחדת והופכים אותו לענישה של ממש.

מחמוד מוחמד עבדאללה אבו-מדיקור, תושב מחנה הפליטים שאבורה ברפיח, יליד 1950, לא הועמד לדין מעולם. הוא נעצר לראשונה במעצר מינהלי ב-3 באוגוסט 1985. מאז ועד מארס 1991 היה 57 חודשים במעצר מינהלי וכ-12 חודשים מחוץ לכלא. מתחילת ינואר 1988 הוחזק בקציעות ברציפות בתוקף צווי מעצר מינהלי עוקבים, פרט לתקופה של שלושה שבועות במהלך דצמבר 1988. הצו האחרון הוצא נגדו ב-27 באוקטובר 1990, למשך שנה, דהיינו עד 26 באוקטובר 1991. במארס '91 שוחרר לאחר שחלה בסרטן.

סאמי עטייה סמהדנא, תושב רפיח, יליד 1962, נעצר לראשונה במעצר מינהלי בספטמבר 1985. מאז ועד עתה היה למעלה מחמש שנים במעצר מינהלי. לאחרונה שוחרר סמהדנא באפריל 1990. כעבור חודשיים נעצר שוב לשנה ובתום התקופה הוארך המעצר בשנה נוספת.

באוגוסט 1991 עתר סמהדנא לבג"צ באמצעות עורך-דין דן יקיר מהאגודה לזכויות האזרח. בעתירה נטען, בין היתר, כי ההחלטה לעצור את סמהדנא ליותר מחמש וחצי שנים חורגת מגבול הסבירות. עד למועד כתיבת שורות אלו לא ניתן פסק-דין בעתירה.

לדברי היועץ המשפטי באיו"ש (לשעבר), אל"מ אחז בן-ארי, אין הגבלה על מספר הצווים העוקבים שאפשר להוציא נגד אדם ואפשר להחזיקו במעצר מינהלי "כל זמן שיש סכנה מוחשית מפעילותו". אל"מ בן-ארי הוסיף כי ההנחיות הפנימיות של צה"ל מחייבות אישור של היועץ המשפטי של האיזור על כל צו מעצר מינהלי לתקופה רביעית ברציפות ומעלה.⁵¹ **לבצלם** נודע שלאחרונה ניתנה הנחיה לא להוציא צווי מעצר מינהלי לשנה, ואכן, עורכי-דין מדווחים על ירידה תלולה במספר המעצרים לתקופה העולה על 6 חודשים.

11468

צ ב א ה ג נ ה ל י ש ר א ל

צו בדבר מעצרים מינהליים (הוראת שעה) (יהודה והשומרון)
(מס' 1229), התשמ"ח - 1988

צו מעצר

בתוקף סמכותי לפי סעיף 1 לצו בדבר מעצרים מינהליים (הוראת שעה) (יהודה והשומרון) (מס' 1229), התשמ"ח - 1988, לאחר שעיוניתו בחומר שהובא בפני, ומכיוון שיש לי יסוד סביר להניח, כי הדבר הכרחי מטעמים החלטיים של בטחון האזור ובטחון הציבור, הנני מצווה על מעצרו של:

סוניר זוהיר סוניב חנאזי

שם

1963

שנת לידה

97911194

תעודת זהות

שכס

מען

כגון היותו פעיל פת"ח ככיר בשכס.

ומורה כי יוחזק במעצר נמתקן כליאה באזור/קציעות

מיום 25 בספטמבר 1991 עד יום 24 בפברואר 1992.

יז' כחש"ב התשנ"ב

25 בספטמבר 1991

חי אדיב,
המפקד
באזור יהודה והשומרון
אלוף-משנה
הצבאי
והשומרון

(134/01)

3. הראיות החסיניות

לדברי אל"מ אחז בן-ארי, לפני שמוצא הצו עובר משפטן על כל חומר הראיות שבתיק החקירה של השב"כ ומנסה לוודא שהחומר אינו חד-צדדי ושיש בו חיזוקים ממקורות שונים. החולשה של בדיקה זו היא שאין לפני המשפטן גירסת העציר. העציר יוכל להביא את גירסתו רק בהליך הערעור, שבועות או חודשים לאחר מעצרו, ומבלי שיידע מה הראיות נגדו.

לפני המפקד הצבאי, החותם על צו המעצר, מונחת, לדברי אל"מ בן-ארי, רק תמצית הראיות נגד המועמד למעצר, כפי שהוכנה על-ידי השב"כ.⁵²

שני שופטים אמורים לדון ארבעה ימים בשבוע בערעורים על מעצרים מינהליים, בתוך שטח הכלא בקציעות. בפועל יש תקלות רבות הגורמות לעתים קרובות לכך שמתקיימים ערעורים רק בפני שופט אחד. כמעט בכל המקרים מוגדר חומר הראיות כסודי ועל העציר מוטל להתגונן בלא שיידע מה המידע שמוגש נגדו. הדיון בחומר החסוי מתנהל בפני השופט בלבד. הנאשם ועורך-דינו אינם רשאים להיות נוכחים בחלק זה של הערעור, שהוא החלק העיקרי ועל-פי-רוב החלק היחיד של הערעור. התובע, לעומת זאת, נוכח בכל שלבי הדיון.

השופט מקבל לעיונו, אם כן, תיק ובו סיכום חומר הראיות החסוי נגד העציר, חומר המבוסס על מידע של השב"כ. אין בפני השופט עדים אותם הוא יכול לחקור כדי לבחון את מהימנות המידע שלפניו. את הראיות החסויות מציג בערעור איש שב"כ שלעיתים קרובות אינו האדם שחקר בעצמו את התיק ולפיכך אין בידו מידע מפורט לגבי הטענות נגד העציר המינהלי. השופט רשאי לדחות את החלטתו ולבקש הבהרות מהשב"כ לגבי פרטי הראיות. **לבצלם** ידוע על מקרים בודדים בלבד שבהם נהג שופט כך.

חומר הראיות הגלוי אינו נמסר לעורך-הדין של העצור מראש, אלא רק במועד הדיון בערעור. כך נמנעת מעורך-הדין האפשרות להתכונן לקראת הדיון ולו על בסיס הראיות המעטות שהוא רשאי לראות.

לדברי עורכת-דין תמר פלג-שריק, המייצגת רבים מהעצירים המינהליים:

המידע הנמסר לידיעת העציר וסניגורו עשוי להיות מצומצם מאוד. לפעמים מופיע שמה של עיר מגורי העציר, ולרוב – החודש שבו מייחסים לעציר את ביצוע הפעילות, או החודש שבו התקבלה הידיעה. כך הסניגור אינו יודע מתי והיכן התקיימה ההפגנה שהשתתפות בה מיוחסת למרשו, אילו קריאות שכונו "לאומניות" הושמעו בה, כמה אנשים השתתפו בה ומה עשה בה העציר, וכדומה. בקשתו של הסניגור לצוות על איש השב"כ לגלות מידע נוסף נדחת כמעט תמיד על-ידי השופט.

יש להבין: העוול הזה אינו ניתן לתיקון. גילוי הראיות לעציר או לבא-כוחו היה שולל כמעט כל אפשרות לעשות שימוש במעצר מינהלי, קבע בית-המשפט העליון⁵³



חשודים ביהפרות-סדרי, בבית-דין צבאי בשכם (צילום: אלכס ליבק)

בתי-המשפט הצבאיים בשטחים

א. הבסיס המשפטי למערכת השיפוט בגדה המערבית וברצועת עזה

בתי-המשפט הצבאיים בגדה המערבית פועלים על יסוד צו בדבר הוראות הביטחון שהותקן ב-1967, וצו חדש שהחליף את הצו הקודם בשנת 1970.⁵⁴ במקביל הוצא באותה שנה צו בעל שם ונוסח זהים (ללא מספר) להפעלת בתי משפט צבאיים בעזה.

אלוף הפיקוד ממנה, בהמלצת הפרקליט הצבאי הראשי, קצינים בשירות סדיר ובשירות מילואים כשופטים משפטיים וכתובעים צבאיים.

בתי-המשפט יושבים בהרכב של שלושה שופטים, קציני צה"ל, מהם לפחות אחד בעל הכשרה משפטית, או בהרכב של דן יחיד, שהוא קצין משפטי. בסמכותו של דן יחיד, לפי הצו, לגזור על נאשם מאסר שלא יעלה על עשר שנים, או קנס שלא יעלה על זה הקבוע בצו בדבר העלאת קנסות שנקבעו בתחיקת ביטחון, התשי"מ-1980. לחיוב בדין ולגזר-דין של בית-משפט צבאי בהרכב של שלושה, יש תוקף רק לאחר שאושר על-ידי מפקד האיזור.

על-פי הנחיות משטרת ישראל, שהוצאו באישור היועץ המשפטי לממשלה והפרקליט הצבאי הראשי, ניתן להביא לדין בפני בית משפט צבאי כל מי שנאשם בעבירה שעבר בשטחים, בין לפי תחיקת הביטחון ובין לפי הדין הפלילי. בפועל, רק תושבי האיזור הפלסטינים, ולעתים גם אזרחים זרים, נשפטים בבתי-המשפט הצבאיים. תושבי ישראל והתושבים היהודים של השטחים נשפטים בבתי-משפט בישראל.

הדיונים בבתי-המשפט בשטחים מתנהלים בדלתיים פתוחות. לפי הצו מוטל על בית-המשפט למנות מתרגם לכל מי שאינו דובר עברית ועל השופט לנהל פרוטוקול הדיונים. התביעה מתנהלת על-ידי מי שנתמנה על-ידי מפקד האיזור כתובע צבאי והנאשם ראוי להיעזר בסניגור. אם האשמה היא עבירה חמורה, חייב הנאשם להיות מיוצג ובית-המשפט אמור למנות לו סניגור במידת הצורך. בפועל, ממנה בית-המשפט סניגור בדרך כלל רק אם התביעה דורשת עונש מאסר העולה על עשר שנים.

בעקבות המלצת בג"צ, הוקמה באפריל 89 ערכאת ערעורים שמקום מושבה ברמאללה.⁵⁵ במהלך האינתיפאדה נעשה מאמץ להוסיף אולמות משפט, שופטים ותובעים, כדי להתמודד עם העומס שהוטל על בתי-המשפט. לרשות מערכת השיפוט הצבאי בשטחים עומדים כיום חמישה בתי-משפט (ברמאללה, חברון, גינין, שכס ועזה) ובהם 14 אולמות משפט.⁵⁶ לאחרונה נמסר על כוונה לפתוח שני בתי-משפט נוספים, בטול-כרם ובבית-לחם.⁵⁷

ב. ליקויים בתיפקוד מערכת השיפוט הצבאית בשטחים

מתחילת האינתיפאדה עד סוף אוקטובר 1991 בוצעו **כתשעים אלף** מעצרים של תושבים פלסטינים בשטחים, מהם נשפטו בבתי-משפט צבאיים כ-**65 אלף** (בשנת 1990 הגיעו לסיום 13,585 משפטים. בשנת 1991, עד סוף ספטמבר, הסתיימו 13,236 משפטים).⁵⁸ מערכת המשפט הצבאי בשטחים נאלצה אפוא לדון בעשרות אלפי מקרים של מעצרים, הארכות מעצר, שיפוט וערעורים.

מימצאי דו"ח **בצלם**, שפורסם בנובמבר 1989 ואשר בחן את מערכת השיפוט הצבאי בגדה המערבית, הראו כי המערכת התקשתה להסתגל להיקף המעצרים והמשפטים שגדל מאוד מתחילת האינתיפאדה. הדו"ח, שהסתמך במידה רבה על תצפיות שערכו עורכי-דין מטעם **בצלם** בבתי-המשפט הצבאיים (בעיקר זה שברמאללה) הצביע, בין היתר על שתי מגמות שליליות במערכת השיפוט הצבאי בשטחים:

האחת היא מגמה של רישול, בלבול והזנחה שיוצרת עינויי-דין, משפילה ומעליבה לא רק את הנאשמים ועורכי-דינם, אלא אף את השופטים, התובעים, והחייילים הפועלים במערכת השיפוט. הלכלוך והזנחה, הרעש והמהומה בבתי-המשפט, העלבה ופגיעה בבני משפחה, הם רק ההיבטים החיצוניים לתופעה זו של רישול ואי-אכפתיות.

ההיבטים החמורים יותר של התופעה הם התרשלות התביעה בהבאת עדיה, אי הבאת נאשמים עצורים, וכתוצאה מאלה, דחיה חוזרת ונשנית של משפטים. המצב החמור, שבו רוב הדיונים נדחים בכחודש ימים בשל אי הבאת נאשמים עצורים או בשל אי התייצבות עדי התביעה, פוגע בזכותו הבסיסית של האדם שלא להיענש במעצר ממושך, עד אשר תוכרע אשמתו בהליך משפטי תקין. הענישה לפיכך קודמת להרשעה ובית המשפט מצטייר רק כקובע מועד סיום לעונש, ולא כמכריע בשאלת אשמה וחפות.

מגמה נוספת, חמורה לא פחות, היא של קיום נהלים צה"ליים המנוגדים לחוק. הזכויות הבסיסיות השמורות לתושבי השטחים בצווי המפקד הצבאי, גם הן אינן נשמרות. לא מדובר בהפרות מזדמנות אלא בנהלים מושרשים המנוגדים לחוק.⁵⁹

מימצאים נוספים שהופיעו בדו"ח זה: אי-שמירה על עיקרון פומביות הדיון בעת הארכות מעצר; תלות של הסגל המשפטי; הגבלת אפשרות עורכי-הדין להופיע בבית-המשפט בבקשות שחרור בערובה.

♦ ♦ ♦

מעקב אחר פעולת בתי-המשפט הצבאיים בשטחים בשנתיים האחרונות העלה שחלו שיפורים אחדים בפעולת בתי-המשפט.

ירידת העומס

פחת העומס בבתי-המשפט בעקבות פתיחת בתי-המשפט הנוספים והצבת שופטים ותובעים נוספים בבתי-המשפט.

הסדרת הדיונים בשחרור בערובה

רוב הדיונים מתנהלים בנוכחות עורכי-הדין, ובתוך מספר ימים. עם זאת מתלוננים עורכי-הדין עימם שוחחנו כי לעתים קרובות מתקיים הדיון בשיחרור בערובה כעבור שבוע ואף יותר מיום הגשת הבקשה.⁶⁰ מספר המקרים בהם מתקבלת בקשה לשחרור בערובה עודו נמוך ביותר.

עליה בהתייצבות למשפטים

עלתה רמת ההתייצבות של עדים ונאשמים למשפטים. על-פי נתוני דובר צה"ל התייצבו בשנת 1990 76.6% מכלל הנאשמים ו-51% מעדי התביעה שהוזמנו. בשנת 1991 (עד סוף ספטמבר) התייצבו 76.3% מהנאשמים ו-55% מעדי התביעה. נתונים אלה, אף שהם מהווים עליה ביחס למצב ששרר בסוף 1989, הם עדיין נמוכים ביותר.



לצד השיפורים נותר בעינו המצב העגום של מערכת השיפוט הצבאית, כפי שתיאר השופט הצבאי במילואים אריה קוקס, בראיון לעיתון **חדשות**:

ברור שבית-המשפט הזה אינו בית-משפט טבעי ורגיל, אלא איזשהו פתרון שהממשל הצבאי מצא לצורך אכיפת שלטון הכיבוש. העבודה שנעשית שם אינה שיפוטית טהורה: למעשה, כל המצב בבית-המשפט הצבאי בעיה נראה כמו משהו שלא מן העולם הזה. מאות בני-משפחה בחוץ, עשרות אסירים בפנים, רובם מאוד צעירים, והרושם הוא שהם איבדו את האמון במערכת והם אפילו לא מנסים להתגונן. הם מודים בכל. הסנגורים שלהם, שבהרבה מקרים הם דמויות פתטיות, משלימים גם הם עם המצב ועושים למעשה עבודה של תיווך לצורכי ענישה. מצאתי שם סימביוזה מוחלטת בין התביעה, השופטים ועורכי-הדין. כשהנאשמים בצד, והכל מתנהל בהשלמה סטואית. מצאנו נאשמים, מצאנו להם גם עבירות מתאימות, ומה שיש לעשות עכשיו זה למצוא להם עונש מתאים עוד יותר.^{60א}

הארכות מעצר

במקרים רבים הארכות המעצר עודן מתבצעות בלי נוכחות באי כוח העצורים תוך הפרת העקרון של פומביות הדיון והפרת זכותו של הנאשם להיות מיוצג. בתשובה לעתירה לבג"צ (בג"צ 2400/90) הצהיר סרן מיכאל קרקובסקי, קצין בית-המשפט הצבאי ברמאללה, בין השאר:

(7) הנהלים הנקוטים בבית-המשפט הצבאי ברמאללה הינם שכאשר ידוע לבית-המשפט כי החשוד או הנאשם מיוצג וידועה זהות בא-כוחו או סניגורו, מצווה בית-המשפט לזמן את בא-כוחו של העצור.

(8) במהלך הדיון במעצר מתבקשים השופטים לברר עם הנאשם או החשוד אם הוא מיוצג ומי בא-כוחו. באם החשוד או הנאשם איננו מיוצג במהלך הדיון, על השופט להסביר לו את זכותו לעיון מחדש במעצרו אף בנוכחות בא-כוחו.

לעתים קרובות החשוד אינו יודע שמשפחתו שכרה עבורו עורך-דין ולא פעם המשטרה

אינה מדווחת לבית-המשפט על כך שעורך-דין מסוים מסר כי הוא מייצג את החשוד. כך נמנע מעורך-הדין להיות נוכח בעת הארכת מעצרו של החשוד ולשמור על זכויותיו.⁶¹ בעזה מוארכים המעצרים במתקני הכליאה, ללא נוכחות בא-כוח העצורים. עורכי-הדין עימם שוחחנו התקשו להיזכר במקרים בהם נכחו בהארכות מעצר של מרשיהם.

תלות של הסגל המשפטי

השופטים והתובעים כפופים למפקד אחד ותלויים בגורם אחד לקידומם (תובעים המסיימים תפקידם ממונים אחר-כך לשופטים), שופטים בשירות קבע מנחים ומתדרכים את שופטי המילואים.

השופט במילואים, אריה קוקס, טען בראיון שהוזכר לעיל שאין כל הפרדת רשויות בבתי-המשפט הצבאיים בשטחים:

בבית-משפט אזרחי רגיל, ואפילו בבית-דין צבאי, נשמרת בקפדנות הפרדת הרשויות. יש פרקליטות ויש מערכת שפיטה, ואלו שתי מערכות שאין ביניהן שום זיקה. בתי-המשפט הצבאיים, לעומת זאת, יונקים את כל מערכת החיות שלהם מהפרקליטות. התביעה ובתי-המשפט כפופים לאותה יחידה, מבלי שיישמר העיקרון של הפרדת הרשויות. זה סממן חיצוני אך מובהק לכך שהמשפט שם אינו משפט רגיל.

בבתי-המשפט הצבאיים, למשל, הקשרים בין השופט לתובע הם קשרים קרובים, לפעמים רק קיר דק מפריד בין חדרו של התובע לחדר של השופט. הם ממש נמצאים אחד בתוך השני. מאחר שהפרדת הרשויות היא עיקרון בסיסי של כל מערכת משפט, היעדרה מהווה את אחת הסיבות העיקריות לכך שאלמנט השיפוט בשטחים לא טהור.

עיסקאות טיעון ושיעור הודאות גבוה

נמסר **לבצלם** כי התביעה הצבאית משתדלת להימנע מעיסקאות טיעון ועל-פי נוהל פנימי נדרש אישור היועץ המשפטי לכל עיסקת טיעון. עם זאת נותרה בעינה המגמה של חלק ניכר מהנאשמים להודות באשמה ולהגיע לעיסקת טיעון, ובלבד שתסתיים תקופת המעצר הממושכת עד תום ההליכים.

מתצפיות שערך **בצלם** בבתי-המשפט עולה כי ברוב המשפטים אין דיון על הוכחות וההרשעות מתבססות על הודאות הנאשמים. לפי דובר צה"ל "שיעור המודים באשמה בבתי-המשפט הצבאיים אינו עולה על 50% מכלל הנאשמים." (ראה נספח)

לדעת רוב הגורמים הקשורים בעבודת בתי-המשפט הצבאיים שיעור ההודאות באשמה במשפטים על עבירות **ביטחוניות** בבתי-המשפט הצבאיים בשטחים מגיע לשמונים אחוז ויותר. השופט במילואים אריה קוקס אמר בראיון שהוזכר לעיל:

בניגוד למערכת בתי-המשפט האזרחיים, היכולת של שופט צבאי בשטחים לבדוק אם הוא אכן עושה משפט צדק והאם הנאשמים עברו את כל העבירות שביצעו, היא אפסית, מפני שבדרך-כלל יש הודאה טוטלית וסיטונת בכל העבירות. כך נשללת מהשופט היכולת לבדוק האם האדם שנמצא לפניו ביצע את העבירות, את כולן, את מקצתן, או שהוא חף מפשע. כלומר, השופט למעשה

לא יכול לברר את האמת ולעשות משפט צדק.

בתחום הזה של העבירות יש עוד חוליה, ראשונית וסבוכה לא פחות מאלו שבאות אחריה. אל חלק גדול מהעבירות החוקרים מגיעים דרך הלשנות. אנשים מודים שם בכל דבר, ומהודאה להודאה הם מפלילים אנשים אחרים.

זה מאוד מסוכן ולא בטוח לחרוץ את גורלו של אדם על סמך הלשנה. ועל סמך ההלשנות האלו מוגשים כתבי אישום. זו תגובת שרשרת: הלשנה, כתב אישום, הודאה, עונש. ואם מזכירים עונש, הרי שגם רמת הענישה אינה מה שנקרא משפט טהור. כשיהודי הורג ערבי הוא יכול לקבל מאסר של שנה. כשערבי זורק אבן ולא גורם שום נזק, הוא מקבל עונש דומה. זה לא משפט צודק.

משפטים מזורזים

השימוש במשפטים מזורזים הורחב מאוד בשנתיים האחרונות, בניסיון לפתור את בעיית העומס בבתי-המשפט ולהפחית את מספרם של עצירים הממתניים למשפט זמן רב. מתצפיותינו בבתי-המשפט עולה כי חלק ניכר מהנאשמים העומדים לדין בינוהל מזורזי לא מספיקים למנות לעצמם סניגור, ולעתים אף לא להודיע למשפחות על דבר מעצרים. גם התובעים אינם מספיקים תמיד לעיין בחומר הראיות לפני המשפט, והדין מתנהל ברובו על-ידי השופט המתחקר את הנאשמים בעת המשפט⁶² בימי התצפיות שערך **בצלם** לא היו במקום כל רשימות של שמות הנאשמים האמורים להישפט באותו יום.

לדברי עורך-הדין וליד זחאלקה, משפטים מזורזים מביאים לריבוי עסקאות טיעון⁶³ בתקופת מלחמת המפרץ נשפטו בהליך מזורזי מאות תושבים פלסטינים שהואשמו בהפרת העוצר. רובם הודו ונקנסו בסכומים שעד 1,500 ש"ח. על אחרים, שלא הודו, הוטלו עונשי מאסר בפועל של עד שלושה חודשים.

מיקום בית-המשפט

על-פי החוק הישראלי (סעיף 6א) לחוק הסדר הפלילי [נוסח משולב] התשמ"ב-1982) "ידינים נאשם בבית משפט אשר באיזור שיפוטו נעברה העבירה כולה או מקצתה, או נמצא מקום מגוריו של הנאשם". נוהג זה היה מקובל גם בבתי-המשפט הצבאיים עד תחילת 1990, הגם שאינו מעוגן בצווים הצבאיים. ואולם בשנה זו שונה הנוהל, והוחל לשפוט נאשמים בבתי-המשפט הקרובים למיתקני הכליאה בהם הם מוחזקים.

מאז שנסגר כלא עופר (ליד רמאללה), בקיץ 1991, מתנהלים רוב המשפטים של תושבי הגדה המערבית בבית-המשפט בגנין, גם אם הנאשם הוא תושב חברון. הדבר מקשה על משפחות הנאשמים להגיע למשפט ומאלץ אותן לעשות דרך ארוכה על-מנת להיות נוכחות במשפטו של הבן. מטבע הדברים נוהגות המשפחות לשכור עבור הבנים עורכי-דין ממקום מגוריהן וכך נאלצים גם עורכי-הדין לבזבז זמן רב על נסיעות.⁶⁴

התנאים הפיסיים

מבחינת התנאים הפיסיים בבית-המשפט, חלו מספר שיפורים.⁶⁵ בתי-המשפט נמצאו נקיים יותר והותקנו מזגני-אוויר בחלק מאולמות המשפט.

עם זאת, עדיין קיימים ליקויים. בבית-המשפט ברמאללה נאלצו עד לאחרונה עשרות רבות של אנשים להמתין בחוץ, ללא סככה, במשך שעות ארוכות (רק בחודש יולי 1991, הוקמה מחוץ לבית המשפט ברמאללה סככת המתנה); בבית-המשפט בעזה לא הוקמה סככה עד עתה.

ברוב בתי-המשפט אין מכוונת צילום העומדת לרשות עורכי-הדין, לצילום החומר המשפטי הנחוץ להגנת מרשיהם. גם בבתי-המשפט בהם יש מכוונת צילום נתקלים עורכי-הדין במכשולים שונים בבואם לצלם.⁶⁶

ברוב בתי-המשפט אין שירותים לעורכי-הדין. בבתי-המשפט ברמאללה, ג'נין, ושכם הותקנו טלפונים ציבוריים אולם הם אינם פועלים מזה חודשים רבים, למרות שאנשי **צלם** היפנו את תשומת ליבם של קציני בית-המשפט לכך.

ג. מגמות בענישה

מדיניות הענישה על 'עבירות אינתיפאדה' ידעה שינויים ומהפכים אחדים, במיוחד במשך שנת 1990. בראשית השנה נמסר על מגמה של הקלה בעונשי המאסר בפועל למידיי אבנים ולעומת זאת העלאה בשיעור הקנסות המוטלים עליהם. השינוי הוסבר בכך ש"מדיניות הטלת המעצרים נגד מידיי אבנים אינה אפקטיבית בשל היות הכלא בית ספר לפעילות אלימה".⁶⁷

עורכי-דין ששוחחו עם אנשי **צלם** אישרו כי חל שינוי במדיניות הענישה. לדבריהם היה בעבר העונש המקובל על ידוי אבנים לפחות חמישה חודשי מאסר וקנס של 500 ש"ח. בעקבות השינוי הופחתה תקופת המאסר הממוצעת לשלושה-ארבעה חודשים ושיעור הקנס הועלה ל-2500-1500 ש"ח. בכמה מקרים הזכירו תובעים צבאיים "מדיניות חדשה" כזו במהלך משפטים.⁶⁸

בראשית ספטמבר 1990 חיזק שר הביטחון משה ארנס מגמה זו בכך שהורה לשחרר את כל הנערים בגילאים 14-16 שהואשמו בזריקת אבנים. התובעים בבתי-המשפט הצבאיים קיבלו הוראה כללית להסתפק בימי המעצר שהנאשמים בידוי אבנים שלא נסתיים בפגיעה בנפש או נזק כבר עשו בכלא ולהטיל עליהם קנס גבוה (1,000-1,500 שקל).

בתחילת דצמבר 1990 חזר בו השר ארנס ממדיניות זו והעביר לתובעים הצבאיים הנחיה לדרוש תקופות ארוכות של מאסר בפועל למידיי אבנים על כלי-רכב נוסעים.⁶⁹ לדברי עורכי-דין הפועלים בבתי-המשפט הצבאיים בשטחים בוטלו בעקבות הוראה זו מספר עיסקאות טיעון חתומות, והתובעים דרשו החמרה בעונשים.

מיתקני כליאה

בין דצמבר 1987 לאוקטובר 1991 בוצעו **כתשעים אלף** מעצרים של תושבי השטחים, שנעצרו לתקופות שונות.⁷⁰ רובם נכלאו במיתקני הכליאה הצבאיים ומיעוטם במיתקנים של שירות בתי-הסוהר והמשטרה. בין העצורים היו גם למעלה **מאלפיים** נשים וכן מספר בלתי-ידוע של קטינים.⁷¹

בפרק זה נסקור את סוגי מיתקני הכליאה ונפרט את תנאי המעצר במיתקני הכליאה הצבאיים, שבהם מוחזקים רוב העצורים.

דובר צה"ל מסר לנו כי באמצע נובמבר '91 היו כלואים במיתקני הכליאה של צה"ל 8,553 מתושבי השטחים. לפי נתוני שירות בתי-הסוהר כלואים עוד כ-3,900 מתושבי השטחים בבתי-הסוהר של שב"ס (חלקם נשפטו על עבירות שלפני האינתיפאדה או שאינן קשורות בה).

מיתקני הכליאה בהם מוחזקים פלסטינים תושבי השטחים מתחלקים לכמה סוגים:

א. בתי הבלא שבאחריות שירות בתי-הסוהר

שירות בתי-הסוהר מפעיל 21 בתי-כלא, מהם 6 בשטחים. רוב האסירים תושבי השטחים שנידונו למאסר ממושך מרצים את עונשם בבתי-כלא אלה. כמו כן כלואים בהם עצירים מינהליים אחדים שמסיבות בריאותיות או אחרות אין אפשרות להחזיקם בקציעות.

נכון ל-15.10.91 הוחזקו בבתי-הכלא של שב"ס כ-3,900 אסירים (מתוכם כ-40 נשים) תושבי השטחים:

כ-1,650 אסירים שפוטים וכ-850 עצורים מהגדה המערבית.

כ-900 אסירים שפוטים וכ-500 עצורים מרצועת עזה.⁷²

התנאים בבתי-הכלא של שירות בתי-הסוהר טובים יותר מאלה שבמיתקנים הצבאיים. רוב האסירים בהם ישנים על מיטות, רשאים להחזיק בתאיהם מכשירי רדיו ומקבלים ביקורים באופן סדיר. עם זאת, ברוב בתי-הכלא שורת צפיפות רבה (בכלל עזה, למשל, מוחזקים כ-750 עצורים כששטח המחיה הממוצע לאדם הוא 1.8 מ"ר⁷³).

ב. מיתקנים שבאחריות משטרת ישראל

בתי-מעצר כגון מגרש הרוסים בירושלים ובתי-מעצר ליד תחנות משטרה בשטחים אמורים להיות מוחזקים בהם עצורים לתקופה קצרה, עד להעברתם לכלא.

בפועל, בשל הצפיפות בבתי-הכלא של שירות בתי-הסוהר יש שמחזיקים בהם עצירים זמן רב לאחר הגשת כתב אישום נגדם ולעיתים אף לאחר שנשפטו ונידונו למאסר. **בצלם** בדק את תנאי החזקתם של עצירים קטינים בבית-המעצר המשטרתי במגרש-הרוסים בירושלים. הבדיקה העלתה ממצאים קשים.

באגף הנוער במגרש-הרוסים ארבעה תאים, שניים גדולים ושניים קטנים. בכל אגף הנוער – 34 מיטות. בעת ביקור נציגי האירגון הבין-לאומי להגנת הילד (DCI) במקום, ב-21 במארס 1990, הוחזקו באגף הנוער 83 עצורים ושפוטים, מהם שני יהודים באחד התאים הקטנים. יתר 81 העצורים היו בשלושה התאים הנותרים. באחד התאים הגדולים – תא שבו 12 מיטות – 39 נערים. הדבר מחייב את העצורים לישון על מזרונים המונחים על הרצפה או שניים במיטה אחת.

האוויר דחוס ביותר וקשה לנשום על אף סידורי אוורור. בפנית התא: תא קטן למקלחת ושירותים המופרד מהתא באמצעות שמיכה. אין אפשרות לשמור על ניקיון בתנאים אלה (על אף המאמצים שנעשים). הקטין אינו יכול לעשות צרכים בצינעה על אף שתלו שמיכה.⁷⁴ נערים שהיו עצורים בחודשי החורף התלוננו שסבלו מאוד מקור.

בתחילת מאי 1991 בדקה משלחת של מועצת עיריית ירושלים את תנאי המעצר במגרש-הרוסים. מדו"ח המסכם את סיוורם⁷⁵ מתברר כי הליקויים שעליהם הצביע דו"ח **בצלם**, שפורסם ביולי 1990⁷⁶ לא תוקנו וכי ההמלצות שהובאו בדו"ח לא זכו להתייחסות וממילא לא אומצו.

ג. מיתקני חקירות

רבים מתושבי השטחים שנעצרו בשלוש השנים האחרונות נחקרו במיתקני חקירות, המסונפים למיתקני הרשויות האחרות (מיתקנים של צה"ל, המשטרה ושירות בתי-הסוהר). אף שבאופן פורמלי האחריות על הנעשה במיתקנים אלה מוטלת על מפקדי מיתקני האס"י, למיטב ידיעתנו הסמכויות ואמצעי הפיקוח שבידי מפקדים אלה מוגבלים.

העצורים שנחקרים במיתקני החקירות מוחזקים בהם לתקופות שבין 15-30 יום בלי לראות עורך-דין,⁷⁷ ובמהלכן הם נחקרים על-ידי אנשי שב"כ וחוקרים צבאיים.

ד. מיתקני כליאה צבאיים

מערכת מיתקני הכליאה הצבאיים מורכבת משורה של מיתקנים המיועדים לשהות קצרה, בהם אמורים להיות מוחזקים עצירים עד תום ההליכים, ומספר מועט של מיתקנים המיועדים לשהות ארוכה ובהם אמורים להיות מוחזקים אסירים שפוטים ועצירים מינהליים.

לפי נתונים שמסר לנו דובר צה"ל הוחזקו באמצע נובמבר 1991, במיתקני הכליאה הצבאיים, 8,553 תושבי השטחים, מהם 4,598 תושבי הגדה המערבית ו-3,955 תושבי רצועת עזה.⁷⁸

רוב המיתקנים הצבאיים הוקמו בחיפזון לאחר פרוץ האינתיפאדה ונועדו לפתור בעיית צפיפות בבת-הכלא הסטנדרטיים והם בנויים כמיתקנים ארעיים. רוב העצורים בהם מוחזקים באוהלים, בצפיפות רבה,⁷⁹ בתנאי תברואה ירודים, ללא הגנה ממשית מגשם וקור בחורף ומשמש בקיץ, בלי סידורים נאותים למפגש עם עורכי-דין ועם מבקרים.

בתחילת אפריל 1991 קוצץ מזונם של האסירים והעצורים במיתקני הכליאה הצבאיים במידה ניכרת. שר הביטחון משה ארנס מסר על כך ב-8.7.91 בתשובה לשאלתא שהגיש ח"כ חיים אורון וטען כי הדבר נעשה "מטעמי חיסכון ועל-פי מדיניות הצבא". בעקבות מחאות חריפות החזיר צה"ל לתפריט חלק מהפריטים שקוצצו אולם עדיין כמויות המזון שהעצורים מקבלים אינן מספקות.

לפי דובר צה"ל כפופה מערכת הכליאה הצה"לית "לביקורת תקופתית של ועדה המורכבת מנציגי המערכת השיפוטית הצבאית, נציג חיל הרפואה ונציג משטרה צבאית. ממצאי ועדה זו מועברים ישירות לרמטכ"ל והמלצותיה נבחנות לעומק מתוך מגמה לתקן את כל הטעון תיקון ובטווח המידי." (ראה נספח)

פרעה

בגדה המערבית, צפונית לשכם. במקום כמה אוהלים, בכל אחד בין 22-27 עצורים, ושני אגפים בנויים, האחד 'רגלי', והשני אגף חקירות, באחריות צה"ל. במיתקן כלואים, לפי נתוני צה"ל, נכון ל-14.11.91, 408 עצורים (118 שפוטים, 219 עצורים לפני משפט, 69 עצורים עד תום ההליכים, 2 עצירים מינהליים).

העצורים מתלוננים על חקירות אכזריות, על ביקורי משפחות קצרים מהתקן – עשרים דקות במקום חצי שעה – ועל מחסור בנייר כתיבה, בספרים ובאפשרות לקיים פעילות ספורטיווית.

דהריה

בגדה המערבית, דרומית לחברון. מיועד לעצורים לתקופות קצרות, בין 6-8 שבועות. לפי נתוני צה"ל, מוחזקים במיתקן, נכון ל-14.11.91, 320 איש (23 שפוטים, 138 עצורים לפני משפט, 153 עצורים עד תום ההליכים, 6 עצירים מינהליים).

באפריל 1989 הגישה האגודה לזכויות האזרח עתירה לבג"צ בעניין תנאי הכליאה בדהריה. בעקבות העתירה שופרו התנאים במיתקן במידה ניכרת, אך גם לאחר

השיפורים שהוכנסו זהו מיתקן שהתנאים בו קשים במיוחד.

לפי דו"ח מביקור נציגי האגודה לזכויות האזרח במקום, ב-26.9.90, בערך חצי מהעצורים מוחזקים בתאי אבן קטנים שפתחי האיוורור בהם מעטים וקטנים ואין בהם מים זורמים. העצורים שוהים בתאים רוב הזמן, אוכלים בהם, ישנים בהם ועושים את צרכיהם בשירותים כימיים שבפנית התא. העצורים מוצאים לטיולי בחצר למשך כשעה, פעם ביומיים בממוצע. שאר העצורים מוחזקים במאהל, בתנאים סבירים יותר.

ביקורי משפחות מתקיימים אחת לשבועיים. פגישות עם עורכי-דין מתקיימות באורח סדיר אך בלחץ זמן. במיתקן הכליאה בדהריה אגף חקירות שבוים ביקור נציגי האגודה לזכויות האזרח היו בו 27 עצורים.

'מיתקן החוף' (אנסאר 2)

בעיר עזה. מיועד לתקופות קצרות, בדרך כלל עד להבאה בפני שופט, 18 יום לאחר המעצר. כלואים בו, לפי נתוני צה"ל, נכון ל-14.11.90, 411 עצורים (31 שפוטים, 305 עצורים לפני משפט, 74 עצורים עד תום ההליכים, ועציר מינהלי אחד), כולם באוהלים. במקום נמצא מיתקן חקירות של השב"כ.

המשפחות רשאיות לבקר את העצורים החל משבועיים לאחר מועד המעצר. העצורים מתלוננים בעיקר על הצפיפות הרבה והזבובים בקיץ.

מגידו

בתוך שטח מדינת ישראל, בצפון השומרון. מיועד בעיקר לחשודים בהפרות סדר. כלואים בו, לפי נתוני צה"ל, נכון ל-14.11.91, 1,435 מתושבי השטחים (224 שפוטים ו-1,211 עצורים עד תום ההליכים).

כ-250 מהעצורים מוחזקים בתאי אבן במבנה ישן. השאר מוחזקים במאהל המחולק לחמש מחלקות. בכל מחלקה מטבח, מקלחות ושירותים. ברוב האוהלים שורת צפיפות גדולה. על-פי דו"ח מבקר המדינה⁸⁰ הצפיפות באוהלים היא מעבר למקסימום המותר. הדו"ח גם קבע כי במטבחים שוררים תנאי היגיינה לא מספקים.

פגישות עם עורכי-הדין – בעבר היו אלה מוגבלות לשלושה עורכי-דין ביום, ובשל הגבלה זו מועד הפגישה נקבע לעתים שלושה-ארבעה שבועות מראש. דו"ח מבקר המדינה, שהתייחס לכך, העיר כי יש לקצר את משך ההמתנה לפגישות. כיום אין הגבלה זו קיימת, אך לדברי עורכי-הדין המבקרים בכלא עדיין יש לעתים עיכובים בהסדרת ביקוריהם בו.

ביקורי משפחות, שהתקיימו בעבר (עד פברואר 1989) אחת לשבועיים, מתקיימים כעת פעם בחודש (במיתקני הכליאה בשטחים, וכן במיתקני שירות בתי הסוהר, מתקיימים ביקורי משפחות כל שבועיים). לרשות המבקרים עומדים אוהלים וכן שירותים ובריז מים.

קציעות (אנסאר 3)

בתוך שטח מדינת ישראל, בנגב, לא רחוק מגבול מצרים. מחנה המעצר קציעות הוא מיתקן הכליאה הגדול ביותר בישראל ובשטחים גם יחד. מוחזקים בו, לפי נתוני צה"ל, נכון ל-14.11.91, 5,979 עצורים מרצועת עזה ומהגדה המערבית (4,721 שפוטים, 810 עצורים עד תום ההליכים ו-448 עצירים מינהליים).

בנובמבר 1988 ניתן פסק-דין של בג"צ בעתירה שהגישו עצירים מינהליים בקציעות נגד עובדת כליאתם בתוך שטח מדינת ישראל – הנוגדת את אמנת גינווה הרביעית – ונגד תנאי הכליאה. בג"צ דחה את העתירה אך המליץ על שיפורים שונים בתנאי המעצר. על-פי המלצת בג"צ הוקמה ועדה בראשות שופט צבאי, המפקחת על תנאי המעצר.

רוב העצורים בקציעות מוחזקים באוהלים, בכל אוהל כ-26 עצורים. המחנה כולו מחולק ל-6 גושים (כולל 'כלא 7', המרוחק משאר הגושים) וכל גוש מחולק לחלקות. בין החלקות וסביב הגושים גדרות גבוהות. ובין הגדרות שבילים בהם מסתובבים שומרים, אנשי המשטרה הצבאית. רוב הגושים מרוצפים אספלט (גוש מס' 1 שהיה בלת-מרוצף, נסגר בסוף 1990 וכיום אין מאכסנים בו כלואים).

ב-1990 הוקמו בקציעות מיתקנים חדשים המיועדים לאסירים השפוטים לתקופות ארוכות וכן לעצירים מינהליים המוגדרים 'מסוכנים' או 'מנהיגים'. המיתקנים החדשים דומים לכלובים. הם בנויים חומות שעליהן גדר תיל וקונצרטיונות. מעל מבנה זה נמצא יג"ע עשוי רשת. בין החומות ניצבים שלושה אוהלים כשכל אוהל מוקף גדר מרושתת.

התנאים למפגש עם עורכי-דין קשים ביותר. בספטמבר 1989 הוקם בקציעות מיתקן למפגשים בין העצורים לעורכי-דינם – סככה שבאמצעה שתי גדרות רשת צפופה להפרדה בין עורכי הדין והלקוחות. המיתקן הזה, שלא איפשר תנאי פגישה סבירים, עורר גל של מחאות. מחאות אלו הן שהביאו כנראה להקמתם של ביתנים חדשים – אחד בכל גוש – המיועדים לפגישות של עורכי-הדין עם העצורים. בכל ביתן מקום לפגישה של חמישה עורכי-דין וחמישה עצירים. בין מקומות מושבם של עורכי-הדין מפרידות מחיצות, ובנם לבין העצירים מפרידות מחיצות העשויות בחלקן העליון פלסטיק שקוף, בו נוקבו חורים לאפשר שמיעה. עם זאת התקשורת דרך אותם חורים, כשבעת ובעונה אחת משוחחים עורכי-דין אחרים עם לקוחותיהם, הינה קשה. בקיץ שורר במיתקנים אלה חום רב במשך שעות היום, בשל העדר מיזוג אוויר.

בגלל מכשולים ארגוניים מצליחים עורכי-הדין לפגוש רק חלק מהעצורים שהם מייצגים, למרות שהם מגישים בקשות עם שמות לקוחותיהם זמן רב מראש. זמן הפגישה הממוצע עם כל לקוח הוא 5-10 דקות, שלאחריהן על עורך-הדין לחכות כחצי שעה עד שמובאת הקבוצה הבאה של עצורים.

מאז פתיחת המיתקן במארס 1988 עד לאחרונה לא התקיימו ביקורי משפחות בגלל מיקומו בשטח המוגדר כשטח צבאי ובשל ריחוקו מהשטחים. צה"ל דרש שהמשפחות יגיעו לביקורים בהסעות מאורגנות של הצבא, לאחר שיפנו למינהל האזרחי ויקבלו אישור לביקור. תושבי השטחים סירבו לקבל תנאי זה ודרשו שיתאפשר להם לבקר את בני משפחותיהם העצורים ללא תנאים, כפי שהם מבקרים בכלא מגידו, הנמצא אף הוא בשטח ישראל.



כלא קציעות (צילום: יוסף ברק)

לאחר משא-ומתן ממושך הושג לאחרונה הסדר המקובל על כל הצדדים והוא החל לפעול בסוף אוקטובר 1991, כשהצלב האדום נוטל חלק באירגון הלוגיסטי של הביקורים.

עקב הצפיפות הגדולה ומחסור בבגדים להחלפה וסבון, מתרבות מחלות העור כגון גרדת. כמו כן, בשל ליקויים במערכת ניקוז המים והביוב קיימות בעיות היגיינה.

בכל גוש רופא, הנמצא במקום 24 שעות ביממה, ו-4 חובשים. כמו כן יש מרפאת שיניים ניידת לטיפול בבעיות דחופות ושני אמבולנסים בכוננות.

גורמי הביטחון טוענים שכל עצור המגיע לקציעות נבדק בידי רופא המאשר את כשירותו למעצר בקציעות, אולם גורמים אלה מסרבים להבהיר מהם הקריטריונים לכשירות אדם למעצר בכלל והאם יש קריטריונים מיוחדים לכשירות למעצר בקציעות, בתנאי האקלים הקשים של הנגב. כמה וכמה עצורים שהוגדרו ככשירים למעצר בקציעות סבלו ממחלה כרונית או ממוגבלות כלשהי. למרות פניות של גורמים שונים, ביניהם חברי כנסת לא הוקמו בקציעות עד עתה חדרי חולים לעצורים הזקוקים להשגחה ומעקב לאחר אישפוז בבית-חולים ולחולים כרוניים.⁸¹ עם זאת, חל שיפור בנושא שחרור עצירים מינהליים בגלל בעיות רפואיות, בדיקות מומחה בבתי-חולים, אספקת תרופות וביקור קרובי משפחה בבתי-חולים.

אין בקציעות ספריה לשימוש העצורים. ארגוני זכויות אדם רשאים להעביר ספרים, על-פי רשימה של נושאים מותרים⁸¹ כגון ספרות יפה, שירה, ספרי מדע, ספרי לימוד, ספרי דת ושונות. לבני משפחה אסור להעביר ספרים.

חלוקת מכתבים לעצורים אינה סדירה, מכתבים מעוכבים וחלקם לא מגיע לתעודתו. עיתונים מגיעים באיחור של כמה ימים, ביחוד עיתון **הארץ** וג'רוסלם פוסט. **אל-קודס** מגיע באופן סדיר יותר.

מיתקני השהיה

בנוסף למערכת מיתקני הכליאה העומדת לרשותו, עושה צה"ל שימוש במיתקני המימשל הצבאי בערי הגדה המערבית ורצועת עזה, כמיתקנים שבהם מרוכזים העצירים מיד לאחר מעצרו, עד להעברתם למיתקני כליאה קבועים. העצירים אמורים להיות מוחזקים במיתקן ההשהיה עד 96 שעות מרגע המעצר אך בפועל יש עצירים המוחזקים במיתקנים אלה שבוע ואף שבועיים.⁸² דובר צה"ל מסר **לבצלם** כי נכון ל-8.11.91 היו במתקני השהיה 130 עצורים.

לפי תצהיר שהוגש לבג"צ (בג"צ 4762/90) מטעם מפקד כוחות צה"ל ביו"ש נשפטים רוב העצירים בהליך מזורז במהלך שהותם במתקני ההשהיה.

לפי דובר צה"ל, בתגובתו לדו"ח זה: "גם בעבר וגם כיום מופעל במתקנים אלה הנוהל בדבר מסירת הודעה על מעצר ומתקיימים ביקורי עורכי-דין גם בהם". למעשה, הנוהל לביקורי עורכי-דין במתקני השהיה החל לפעול רק בחודש מארס 1991, וזאת בעקבות עתירה לבג"צ שהגישה האגודה לזכויות האזרח בישראל. הנוהל החדש מאפשר ביקורים שלוש פעמים בשבוע, למשך שעתיים.

משרד מבקר המדינה, שבדק בדו"ח מסי 40 את תנאי החזקת העצירים במיתקני ההשהיה, קבע ש"תנאי אחזקתם של כלואים במיתקן ההשהיה רחוקים מלהשביע רצון", הדו"ח מפרט את מימצאיו לגבי אחד ממיתקני ההשהיה, זה שבנפת חברון. בין

המימצאים: צפיפות העולה בהרבה על התקן; אין מאפשרים לעצירים להתקלח כל זמן שהותם במיתקן, זאת כשחלק מהעצירים הוחזקו במיתקן כ-14 יום; קטינים מוחזקים יחד עם מבוגרים, בניגוד להוראות; אין ביקורי משפחות; העצירים אינם זוכים לטיול יומי תחת כיפת השמים ואינם מקבלים ספרים ועיתונים. בדו"ח מבקר המדינה נאמר בין היתר:

לדעת הביקורת, נוכח המימצאים שהועלו [...] המצביעים על כך שתנאי החזקתם של עצירים במיתקני השהיה נופלים במידה רבה מאלה הקיימים בשאר מיתקני הכליאה, ונוכח אי-הבהירות שלכאורה קיימת אשר למסגרת המשפטית המחייבת של תנאי כליאתם של עצירים במיתקנים אלה, מן הראוי שייבחן הצורך לקביעת מסגרת כאמור, בצו מתאים.

גירושים

גירוש תושבים פלסטינים מהגדה המערבית ומרצועת עזה לחו"ל הוא אמצעי הענישה שנתפס כעונש החמור ביותר הן בעיני הפלסטינים והן בעיני השלטונות.⁸³ הוא מתבצע על-פי תקנה 112 לתקנות ההגנה (שעת חירום).

וזו לשון התקנה:

כוחו של הנציב העליון יהיה יפה ליתן צו בחתימת ידו בדבר הגליית אדם כלשהו מפלשתינה (א"י). אדם שבגינו ניתן צו גלות ישאר מחוץ לפלשתינה (א"י) כל זמן שהצו ישאר בתוקפו.

התקנה מוסיפה לחול בגדה המערבית מכוח הוראות דומות שחוקקו השלטונות הירדניים. כך גם לגבי רצועת עזה, בה לא השתנה הדין מאז תקופת המנדט.

סעיף 49 באמנת גינווה הרביעית משנת 1949 קובע:

גירושים כפויים של יחיד או המון וכן גירושים כפויים של אנשים מוגנים מן השטחים הכבושים לשטח המדינה הכובשת, או לשטחה של מדינה אחרת, כבושה או לא, אסורים ללא קשר למניעיהם.

הפירוש הישראלי הרשמי, כפי שאושר על-ידי בית-המשפט העליון, גורס כי סעיף זה באמנת גינווה אינו חל על הנסיבות הנוכחיות בשטחים והוא תופס רק לגבי גירושים המוניים. בפסק-דין של בג"צ שאישר את גירושו של עבד אל עפו, התייחס הנשיא שמגר לסעיף 49 של אמנת גינווה, וקבע, בין השאר, כי:

לעיני מעצבי האמנה עמדו גירושים המוניים להשמדה, תזוזות אוכלוסיה המונית מסיבות מדיניות או אתניות או לשם העברה לעבודות כפייה. זוהי 'מטרת החקיקה' וזהו ההקשר הענייני.⁸⁴

השופט גבריאלי בד, שהיה בדעת יחיד בבג"צ זה, טען כי הסעיף חל לא רק על גירושים המוניים ואמר בין היתר:

לשונו של סעיף 49 לאמנת ג'נבה הרביעית הינה חד-משמעית וברורה. השילוב של המלים 'העברת כפייה... של יחידים או המונים וכן גירושם עם הביטוי 'ויהי המניע מה שיהיה', אינו מותיר כל מקום לספק, כי הסעיף חל לא רק על גירוש המוני אלא גם על גירושם של יחידים, ושהאיסור מכוון להיות טוטאלי, גורף וללא סייג – ויהי המניע מה שיהיה.

גם השופט חיים כהן החזיק בדעה שהגירוש מנוגד למשפט הבין-לאומי. בפסק-דין של בג"צ, שאישר את גירושם של ראשי עיריות חברון וחלחול, מוחמד מילחם ופאהד קוואסמה, קבע השופט כהן בדעת מיעוט כי הגירוש "מנוגד למשפט הבינלאומי המינהגי האוסר גירוש של כל אדם ממולדתו. שום צו של מפקד האיזור איננו גובר על המשפט הבינלאומי המינהגי".⁸⁵

ההחלטה על גירוש היא מינהלית. למועמד לגירוש או לפרקליטו אין רשות לראות את התיק ואת הומר הראיות שהביאו לצו הגירוש. למועמדים לגירוש ניתן לערער על צו הגירוש בפני ועדה מייעצת, המורכבת משופט צבאי ומקציני צבא, שמונו על-ידי המפקד הצבאי שחתם על צו הגירוש. הוועדה דנה בערעור בדלתיים סגורות, היא רשאית לראות את תיק הראיות ומוסמכת להביא את המלצותיה בפני המפקד הצבאי. המפקד אינו חייב לקבל את ההמלצות.

אחרי ההליך הזה פתוחה בפני המועמדים לגירוש הדרך לעתור לבג"צ. עד עתה דחה בג"צ את כל העתירות שהוגשו לו בעניין זה ואישר את כל הגירושים. רק במקרה אחד בוטל צו גירוש, שהוצא בשנת 1979 נגד ראש עיריית שכם, באסאם שכעה.

מתחילת האינתיפאדה, בדצמבר 1987, ועד נובמבר 1991 גורשו מהשטחים 66 תושבים. 32 בשנה הראשונה, 26 בשנה השנייה ו-8 בשנה הרביעית (בשנה השלישית של האינתיפאדה לא גורש איש). 30 מהמגורשים היו תושבי רצועת עזה ו-36 תושבי הגדה המערבית. העילות לגירוש הן בדרך כלל הסתה, חתרנות מדינית, פעילות באירגונים אסורים וכיוצא באלה. לא נעשה שימוש בגירוש כעונש על פעולות חבלה.

בין אוגוסט 1988 לדצמבר 1990 לא הוצאו צווי גירוש חדשים. זאת בשל עמדת מערכת הביטחון כי הגירושים, במתכונת שבה הדיון בערעורי המועמדים לגירוש בפני בג"צ מתמשך זמן רב, לא תורמים לרגיעה ואינם יעילים. אחד מראשי המערכת המשפטית הצבאית הביע ספקות לגבי יעילות צווי הגירוש ואמר:

אי אפשר לומר שמיגרנו את האינתיפאדה או שהבאנו לירידה ברמת האלימות, למרות שהרסנו מאות בתים וגירשנו עשרות תושבים מהשטחים.⁸⁶

לקראת סוף שנת 1990 חל מפנה בעמדת מערכת הביטחון והוחלט לשוב ולהוציא צווי גירוש נגד פלסטינים, אף על פי שלא נמצאה דרך לזירוז הליך הגירוש. ב-15 בדצמבר 1990, לאחר דקירתם למוות של שלושה יהודים ביפו, הוצאו צווי גירוש נגד ארבעה פעילי חמאס מרצועת עזה: מוסטפה יוסף עבדאללה לידאוי, בן 26, מורה בבית-ספר תיכון ממחנה הפליטים ג'בליה. פאדל חאלד זאהר זעבוט, בן 34, מורה במכללה האסלאמית מהעיר עזה. עימאד חאלד אל עלמי, בן 34, מהנדס מהעיר עזה. מוסטפה אחמד קנרע, בן 45, חלפן כספים ודרשן במסגד, ממחנה הפליטים ג'בליה.

ועדה מייעצת שמינה אלוף פיקוד הדרום, בראשות תא"ל אורי שוהם, נשיא בית-הדין הצבאי לערעורים, דחתה את ערעוריהם של ארבעת המועמדים לגירוש. הארבעה הגישו ערעור לבג"צ, אולם ב-7.1.91, לאחר שבג"צ סירב להעתר לבקשתם לגלות להם את מה שהוגדר "ראיות חסויות", הסירו את עתירתם. למחרת גורשו ללבנון.

ב-24 במאס 1991 הוצאו צווי גירוש נגד ארבעה תושבים נוספים מרצועת עזה: גימאל יאסין אבו-חבל, בן 33, מועין מחמד מסאלם, בן 31, האשם מחמד עלי דחלאן, בן 31, שלושתם ממחנה הפליטים ג'בליה, וגימאל עבד-רבו מחמד אבו-ג'דיאן, בן 33, מבית-להייה.

גם ערעוריהם של אלה נדחו על-ידי הוועדה המייעצת. הם עתרו לבג"צ וב-18.5.91, לאחר שעתירותיהם נדחו, גורשו ללבנון.

פגיעה במערכת החינוך

סעיף 50 באמנת גינווה הרביעית (1949) קובע כי "המעצמה הכובשת תאפשר, תוך שיתוף עם הרשויות הלאומיות והמקומיות, את עבודתם התקינה של כל המוסדות המתמסרים לטיפול בילדים ולחינוכם".

מערכת החינוך בשטחים מופעלת על-ידי המינהל האזרחי. קציני המטה לענייני חינוך מפעילים באופן ישיר את מערכות החינוך הממשלתיות ואילו במערכת החינוך של אוניווי"א (סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם) ובמערכות החינוך הפרטיות מחזיק המינהל האזרחי בסמכויות פיקוח פדגוגי ואחריות על מתן רשיונות הפעלה ואישורים, כנדרש על-פי תקנות החינוך.

ההוראה בגדה המערבית מבוססת על תוכנית הלימודים הירדנית ועל ספרי לימוד שמובאים משם. בחינות הבגרות (תווגייה) של מסיימי בתי-הספר התיכוניים הן ירדניות. ברצועת עזה התשתית ובחינות הבגרות הן על-פי מערכת החינוך המצרית.

בגדה המערבית וברצועת עזה מופעלות שלוש מערכות חינוך:

מערכת כתי-הספר הממשלתיים

כוללת בתי-ספר יסודיים, מכינים (מקבילים לחטיבת-ביניים בישראל), ותיכוניים. החל מ-1967 אחראי למערכת החינוך הממשלתית המינהל האזרחי באמצעות קציני המטה לענייני חינוך. בשנת הלימודים 1989/90 למדו במערכת זו כ-320,000 תלמידים, מהם כ-235,000 בגדה המערבית וכ-85,000 ברצועת עזה.⁸⁷

מערכת כתי-הספר של אוניווי"א

כוללת בתי-ספר יסודיים ומכינים, בהם לומדים עד 9 שנות לימוד. בתי-ספר אלה הוקמו על-ידי אוניווי"א מתחילת שנות ה-50 ואילך, על-מנת לשרת את אוכלוסיית הפליטים.

אוניווי"א הקימה גם מספר מועט של מוסדות להכשרה מקצועית. ב-1987 הוקם מרכז לפיתוח חינוכי בירושלים אשר עוסק בפיתוח חומרי לימוד.

ב-1989/90 למדו במערכת זו כ-130,000 תלמידים, מהם כ-40,000 בגדה וכ-90,000 ברצועה. התלמידים פטורים מכל תשלום.

מערכת כתי-הספר הפרטיים

כוללת גני ילדים ובתי-ספר יסודיים, מכינים ותיכונים. אלה מופעלים על-ידי גורמים מקומיים או על-ידי סוכנויות בין-לאומיות, רובם בעלי אוריינטציה דתית. בתי-ספר אלה, בהם יש לשלם שכר לימוד מלא, התלמידים הם מרקע סוציו-אקונומי גבוה יחסית.

ב-1989/90 למדו במערכת זו כ-35,000 תלמידים, מהם כ-28,000 בגדה וכ-7,000 ברצועה.

מבנה מערכת החינוך, שיטות הלימודים, תוכניות הלימודים והבחינות מבוססים על החוק הירדני בגדה המערבית ועל החוק המצרי ברצועת עזה. אף כי ישראל השאירה על כנה את המסגרת הכללית של מערכת הלימודים, חלו בה שינויים משמעותיים מאז 1967, כתוצאה מהתערבות מינהל החינוך בשטחים. המינהל אסר על השימוש בספרי לימוד מסוימים, פיקח על מינוי מורים וקידומים ומנע התאגדות מקצועית.

בתי-הספר במזרח-ירושלים נמצאים מאז 1967 בפיקוח משרד החינוך הישראלי. תוכנית הלימודים היא זו הירדנית עם שינויים שהכניס משרד החינוך. תעודת הבגרות היא ירדנית.

א. סגירת מוסדות חינוך

מאז דצמבר 1987 נכפו על מערכת החינוך בשטחים צעדים הכוללים סגירת מוסדות חינוך לתקופות ארוכות, כניסה למיבני בתי-ספר ושימוש בהם לצורכי הצבא, לעתים תוך השחתת הרכוש והמיבנים ומעצר תלמידים בתוך שטח בית-הספר.

החמורה בפגיעות בחינוך היא סגירתם של מוסדות חינוך. סגירה כזו הינה תוצאה של אחת משלוש פעולות:

1. **הכרזת שביתה של הפלסטינים** – שביתות כאלו שיתקו את מערכת החינוך למשך מספר ימים בכל חודש. עם זאת, החל ממאי 1991 קוראים כרוזי האינתיפאדה לשבות מלימודים רק בתשעה בכל חודש, בו מתקיימת שביתה לציון יום תחילת האינתיפאדה, ולא בשאר ימי השביתה.⁸⁸

2. **הטלת עוצר** – צעד אשר, גם אם אינו מופעל ספציפית כלפי בתי-ספר, גורם מטבע הדברים לסגירתם.

3. **סגירת מוסדות חינוך בידי כוחות הביטחון** – צעד זה ננקט כלפי מוסדות ספציפיים – לרוב במקרים של הפגנות או התנגשויות עם כוחות הביטחון בתוך בית-ספר או בסביבתו – או כלפי מערכות שלמות (במיוחד בגדה המערבית).

סגירת מוסדות החינוך – ממלכתיים, פרטיים ואלה שבעלות אונרו"א – מתבצעת על-פי סעיף 91 לצו בדבר הוראות ביטחון (מס' 378) 1970, המתיר למפקד צבאי לפתוח ולסגור מקומות – בתי עסק, מוסד ללימודים, או מקום אחר שהציבור או חלק מהציבור מבקר בו.

ההוראות לסגירת בתי-ספר ניתנות בצורות שונות. יש שהן ניתנות בצורת צווים חתומים מטעם המינהל האזרחי או מטעם צה"ל, אך יש שהן נמסרות דרך הרדיו, הטלוויזיה או העיתונות, או בהודעה טלפונית ללא תיעוד בכתב.

הוראות הסגירה נוגעות לעתים רק לכיתות בשכבות גיל מסוימות. במקומות אחדים הותרו הלימודים בגני-הילדים ובאחרים לא. בבתי-ספר רבים לא היה אפשר לקיים לימודים גם אחרי שנפתחו, עקב הנזקים שנגרמו להם כשהיו בשימוש הצבא.

בבתי-ספר רבים התארגנו המורים ללימודים בלתי רשמיים מחוץ לכתלי בתי-הספר.

אולם ב-18 באוגוסט 1988, התפרסם צו המפקד הצבאי האוסר על פעולתן של רשימה ארוכה של התארגנויות. ההגדרה של ההתארגנויות הללו היתה רחבה למדי וכללה, בין השאר, גם התארגנויות קהילתיות לצורכי לימודים בין כתלי הבית.⁸⁹

בהתייחסו לסגירת בתי-הספר, בתגובה לדו"ח שפירסם **בצלם** בספטמבר 1990, טען נציג דובר צה"ל, סא"ל אריק גורדין, כי דווקא גורמי הנהגת ההתקוממות הם הפוגעים בשיגרת הלימודים התקינה, על-ידי הכרזת ימי שביתה, הפיכת בתי-הספר לזירת מאבק מרכזית, שימוש בתלמידים ככלי שרת למטרות ההתקוממות ועוד. בין היתר נאמר בתגובת צה"ל:

סגירת כלל בתי הספר באיו"ש בוצעה ע"י מערכת הבטחון רק לאחר שאמצעים רבים אחרים, בהם שיחות עם מורים, הורים ומוכתרים, וסגירת פרטניות של בתי הספר לתקופות קצרות – לא הועילו. מלבד זאת נדגיש, כי אף לאחר שבתי הספר נפתחו, ירדו לטמיון שעות לימוד רבות כתוצאה מהוראות הנהגת ההתקוממות שעניינן שעות לימוד וימי שביתה. כרוזי ההנהגה חייבו את התלמידים לשבות בימי שביתה מוכרזים או בימי אבל ולא לקיים את הלימודים.

גם כאשר חייבו כרוזי ההנהגה פתיחתם של מוסדות החינוך, הם הטילו מגבלות על שגרת הלימודים וחייבו התלמידים לשלב לימודיהם עם שגרת ההתקוממות. כתוצאה מכך חייבו כרוזי ההנהגה לסיים את הלימודים בשעה 12:00 ורק בסוף מארס 1990 הוארכו שעות הלימוד עד לשעה 13:00.

ב. סגירה קולקטיבית של בתי-ספר

בגדה המערבית

צה"ל סגר בצוים את כל בתי-הספר בגדה המערבית למשך תקופות ממושכות בשנות הלימודים 1987/88, 1988/89, 1989/90. מתוך 210 ימי לימוד מתוכננים לשנת לימודים התקיימו בשנים אלה ימי לימוד כדלקמן:⁹⁰
שנת 1987/88: 131 בבתי-ספר תיכוניים ו-147 בבתי-ספר יסודיים.
שנת 1988/89: 20 בבתי-ספר תיכוניים ו-35 בבתי-ספר יסודיים.
שנת 1989/90: כ-140 ימי לימוד בכל המערכת.

שנת הלימודים 1990/91 נפתחה בגדה המערבית באיחור של ארבעה ימים, ב-5 בספטמבר במקום ב-1 בחודש. ואולם רק בתי-הספר היסודיים נפתחו באותו יום. בתי-הספר המכניים (כיתות ז'-ט') נפתחו ב-12 בספטמבר והתיכוניים ב-20 בחודש.

מדיניות זו של פתיחה הדרגתית של המערכת, הנפרסת על-פני ימים לא-מעטים, החל בבתי-הספר היסודיים, עבור במכניים וכלה בתיכוניים, חזרה ונשנתה גם לאחר כל פעם ששלטונות צה"ל סגרו את מערכת החינוך בגדה בשנת הלימודים 1990/91.

בעקבות אירועי הר-הבית נסגרו בצו כל מוסדות החינוך בגדה ב-9.10.90. כיתות אי-די' של בתי-הספר היסודיים נפתחו שוב ב-16.10.90, כיתות ה-י' ב-18, בתי-הספר המכניים ב-20 והתיכוניים ב-21 באוקטובר.

לקראת יום הכרזת העצמאות הפלסטינית נסגרו בצו כל מוסדות החינוך ב-14 וב-15

בנובמבר 1990. בתי-הספר היסודיים נפתחו שוב ב-17 בנובמבר, והמכיניים והתיכונים ב-19 בנובמבר.

על-פי נתונים אלה הפסידו תלמידי בתי-הספר התיכונים בגדה המערבית – ביניהם אלה המתכוננים לבחינות הבגרות – בשלושת החודשים הראשונים של שנת הלימודים 1990/91, כתוצאה מסגירה קולקטיבית של בתי-הספר, 31 ימי לימוד מתוך 78 ימי לימוד מתוכננים לחודשים אלה.

דובר צה"ל מייחס מצב זה ל"הלכי הרוחות שקדמו למלחמת המפרץ, ארועים אשר היתה להם כמובן השלכה ישירה על היכולת לקיים מערכת לימודים תקינה בתקופה זו."⁹¹

בזמן מלחמת המפרץ, בתחילת שנת 1991, היו כל בתי-הספר בגדה סגורים למשך 34 ימים. ב-19.2.91 חודשו הלימודים בכיתות א-ד בערים וא-ו בכפרים (להוציא מקומות בהם לא הוסר העוצר). ב-25.2.91 חודשו הלימודים גם בכיתות י"ב, ב-4.3.91 חודשו הלימודים בבתי-הספר המכיניים וב-17.3.91 בבתי-הספר התיכונים.

על-פי נתוני מחלקת החינוך של אונרו"א, אבדו בגדה בין ספטמבר 1990 למארס 1991 51.3% ממי הלימודים. 73.4% מאלה אבדו בשל צווי סגירה של השלטונות, 13.3% כתוצאה משביתות, 10.1% בשל עוצר והשאר בשל סגירות או השבתות אינדיווידואליות של בתי-ספר.

נראה שבתקופה שלאחר מלחמת המפרץ חל שינוי משמעותי במדיניות מערכת הביטחון לגבי סגירת בתי-ספר בשטחים. מאז מארס 1990 לא היתה כל השבתה כוללת של בתי-הספר מצד השלטונות. יתרה מכך, לראשונה מאז תחילת האינתיפאדה התירו השלטונות, בשל אובדן ימי הלימוד, להאריך את שנת הלימודים בגדה המערבית בחודש, מ-31.5.91 עד 1.7.91. ברצועת עזה הסתיימה שנת הלימודים ב-20.6.91.

שנת הלימודים 1991/92 נפתחה בהדרגה, אך בתוך 12 יום נפתחו כל בתי-הספר.

במחנה הפליטים בטול-כרם התקיימו בשנת הלימודים 1989/90 בסך הכל 41 ימי לימודים, זאת בשל ימי העוצר הרבים והוראות הסגירה. בין היתר סגרו השלטונות את בתי-הספר במחנה לשלושה חודשים, בעוד הנהלת המחנה מקימה גדרות סביב בתי-הספר בהתאם לדרישת מערכת הביטחון. בפגישה עם מתאם הפעולות בשטחים דאז, מר שמואל גורן, העלו נציגי **בצל** ספציפית את בעיית הלימודים במחנה, וביקשו לאפשר את הארכת שנת הלימודים בו. תשובתו: "בדקנו ואנחנו לא יכולים לעשות את זה. מומחי החינוך שלנו אומרים שהם (המורים) יעמדו בזה. אפשר לעשות זאת על-ידי מודיפיקציות של תכנית הלימודים."⁹²

גם בשנת 1990/91 נפגעה פעולת בתי-הספר במחנה הפליטים טול-כרם קשות, אך בשנה זו הותר להם להאריך את הלימודים אף מעבר להיתר הכללי בגדה – עד ה-15.8.91. בספטמבר 1991 נתבעו מנהלי המחנה להגביה את הגדרות המקיפות את בתי-הספר עוד בשני מטר. תחילה נתבעו לסגור את בתי-הספר במשך ביצוע העבודות, אך לאחר שיחה עם מושל טול-כרם הותר לבתי-הספר לפעול בעוד הגדרות מוגבהות.

עם זאת, היו בתי-הספר במחנה הפליטים בטול-כרם סגורים למשך 11 יום בספטמבר ויומיים באוקטובר, בשל עוצר.



תלמידות בית-ספר תיכון לבנות אל-מאמוניה, מזרח-ירושלים. (צילום: יורם להמן)

ברצועת עזה

המפקדים הצבאיים ברצועת עזה נמנעו בדרך כלל מלסגור את מערכת החינוך כולה. עם זאת נסגרו בתי-ספר רבים לתקופות שונות, לרוב בעקבות התנגשויות עם כוחות הביטחון בסביבתם. ימים רבים של עוצר ברצועת עזה תרמו אף הם להפסד ימי לימודים. אנשי אונרווי"א ברצועה העריכו כי בארבעת החודשים הראשונים של שנת הלימודים 1988/89 היו בממוצע 29% מבתי-הספר של הסוכנות סגורים בכל יום נתון.

שנת הלימודים 1990/91 נפתחה ברצועת עזה ב-4.9.90. ביום זה נפתחו בתי-הספר היסודיים. בתי-הספר המכניים נפתחו ב-20.9.90. בתי-הספר התיכוניים נפתחו רק ב-22 באוקטובר, כלומר באיחור של למעלה משבעה שבועות. מערכת החינוך כולה נסגרה ליומיים – 14 ו-15 בנובמבר. הלימודים חודשו בכל המערכת ב-17 בנובמבר.

בזמן מלחמת המפרץ נסגרה מערכת החינוך, ועם סיומה נפתחה בהדרגה מחדש, במקביל לפתיחתה בגדה המערבית.

על-פי נתוני מחלקת החינוך של אונרווי"א, אבדו ברצועה בין ספטמבר 1990 למארס 1991 48.2% מימי הלימודים. 67.2% מאלה אבדו בשל צווי סגירה של השלטונות, 14.3% כתוצאה משביתות, 14.4% בשל עוצר והשאר בשל סגירות או השבתות אינדיווידואליות של בתי-ספר.

גם ברצועת עזה לא הוטל עוצר כולל ולא ניתן צו סגירה כולל למערכת החינוך מאז מארס 1991. עם זאת הוארכה שנת הלימודים ב-10 ימים בלבד, עד 10.6.91.

שנת הלימודים 1991/92 נפתחה בהדרגה, בין ה-1 ל-12 בספטמבר.

ג. סגירת מוסדות החינוך הגבוה

כל מוסדות החינוך הגבוה בשטחים היו סגורים בתוקף צווים צבאיים בין פברואר 1988 למאי 1990.

באמצע מאי 1990 הורה יצחק שמיר, בתוקף תפקידו כשר הביטחון, להתחיל בתהליך פתיחת מוסדות החינוך הגבוה בשטחים. הודעה על הכוונה לפתוח בהדרגה את המוסדות להשכלה גבוהה מסר מתאם הפעולות בשטחים מר שמואל גורן לראשי מוסדות אלה ב-14.5.90.

עד ה-21 ביולי 1990 נפתחו כל 16 המכללות בגדה המערבית. לעומת זאת מתנהל תהליך הפתיחה ההדרגתי של האוניברסיטאות בעצתיים. שני קמפוסים של אוניברסיטת אל-קודס באל-בירה ובאבו-דיס נפתחו ביוני ויולי 1990 (בהתאמה), וב-2.10.90 נפתחה אוניברסיטת בית-לחם. ב-29.4.91 הודיע המינהל האזרחי לראשי האוניברסיטה האיסלאמית בחברון כי יוכלו לפתוח את האוניברסיטה.

באוגוסט 1991 ניתן היתר גם לאוניברסיטה האיסלאמית בעזה ולאוניברסיטת אל-נג'אח בשכם לפתוח את שעריהן. האוניברסיטה האיסלאמית נפתחה ב-15.10.91 ואל-נג'אח ב-26.10.91. לעומת זאת חודש צו הסגירה של אוניברסיטת ביר-זית עוד בשלושה חודשים, ב-31.8.91. אוניברסיטת ביר-זית סגורה ברציפות זה קרוב לארבע שנים. צווי הסגירה הקולקטיביים (לסגירת בתי-הספר) כוללים גם את האוניברסיטאות והמכללות.

פגיעה בחופש הביטוי ובחופש המידע

חופש הביטוי וזכות הציבור לקבל מידע הם מזכויות האדם הבסיסיות ומאבני היסוד של כל משטר דמוקרטי. סעיף 19 ב"הכרזה עולמית בדבר זכויות האדם" שקיבל האו"ם ב-1948 קובע כי:

כל אדם זכאי לחירות הדעה והביטוי, לרבות הזכות להחזיק בדעות ללא כל הפרעה, ולבקש ידיעות ודעות, ולקבלן בכל הדרכים וללא סייגי גבולות. שלילת חופש הביטוי והמידע בשטחים מתבטאת בצנזורה על עיתונים, ספרים ויצירות אמנות, בהגבלות שונות על סיקור עיתונאי, ואף בפגיעה פיסית בעיתונאים.

א. צנזורה על עיתונות

העיתונות המופצת בשטחים היא, רובה ככולה, זו היוצאת לאור במזרח-ירושלים. לפיכך חל עליה החוק הישראלי. כיום יוצאים לאור במזרח-ירושלים 4 יומונים (אל-קודס, אל-נהאר, אל-שעב ואל-פאג'ר), 2 שבועונים פוליטיים (אל-ביאדר אל-סיאסי ואל-טליעה) וכן שבועונים וירחונים אחדים.

הצנזורה הצבאית פועל בתוקף חלק ח' לתקנות ההגנה (שעת חירום) 1945, שעיקרו זכותו של הצנזור לאסור פירסום "של מה שעשוי, או עלול להיות עשוי, לפגוע, לדעתו, בהגנתה של ישראל, בשלמו של הציבור או בסדר הציבורי" (סעיף 87).

סמכויות הענישה שבידי הצנזור הן רחבות וישירות. הן כוללות החרמה של מכונות דפוס, שפירושה המעשי הוא סגירת העיתון.

נוסף לצנזור רשאי גם הממונה על המחוז במשרד הפנים, בתוקף פקודת העיתונות משנת 1933 והסעיף המקביל לה בתקנות ההגנה לשעת חירום, להעניק או לשלול היתר להוצאת עיתון וכן לסגור כל עיתון ללא צורך לנמק.

הסמכות הגורפת של הצנזור מבחינת היקף העניינים שהוא רשאי לצנזר (והניסוח המעורפל של "פגיעה בשלום הציבור ובסדר הציבורי" המגדיר עניינים אלה) ומבחינת סמכויות הענישה, אינה באה לידי ביטוי כשמדובר בעיתונים העבריים.

על כל עיתון למסור לצנזורה מדי ערב שני עותקים של "כל החומר הנוגע לביטחון המדינה, שלום הציבור והסדר הציבורי בישראל או באזור יו"ש ואזח"ע"⁹³ מתוך העיתון העתיד לצאת לאור בבוקר המחרת. הצנזור רשאי לאשר את הידיעה/מאמר/קריקטורה, לפסול את כולה או חלקה או לעכבה עד לאחר שיקול נוסף. על-פי התקנות (סעיף 98) אין לפרסם מה פסל הצנזור או לציין באופן כלשהו שחלק

מידיעה שונה או נפסל על-ידי הצנזור. דעתו של הצנזור היא הקובעת ואין הוא חייב לנמק את החלטותיו.

למעשה משוחררים רוב העיתונים בישראל מחובת הגשת חומר לצנזורה בתוקף הסכם וולנטרי בין ועדת עורכי העיתונים הישראליים והתקשורת האלקטרונית לבין הצנזורה ושלטונות צה"ל, הידוע בכינויו 'הסכם ועדת העורכים'. הסכם זה, שעיתוני מזרח-ירושלים וכתבי החוץ אינם צד לו, מגביל במידה ניכרת את סמכויות הצנזורה וקובע את תחולתן למידע ביטחוני מסווג בלבד.

כך, בעוד עיתונים ישראליים חייבים למסור רק חומר מסוים לצנזורה, חייבים עיתוני מזרח-ירושלים להעביר לביקורת חומר רב יותר בהיקף נושאו. על-פי ההגדרה בתקנות ההגנה לשעת חירום, כמעט שאין חומר הנמצא מחוץ להיקף סמכויותיו של הצנזור.

האפליה לרעה של עיתוני מזרח-ירושלים, ובמיוחד הסדר 'ועדת העורכים', זכו לביקורת חריפה מצד משפטנים ועיתונאים. כך למשל, המשפטן ד"ר זאב סגל, מאוניברסיטת תל-אביב, סבור כי הסדר ועדת העורכים "אינו יאה לדמוקרטיה הישראלית", משום שהוא פוגע בזכות הציבור לדעת ומפלה לרעה את אלה שאינם שותפים לו⁹⁴

בספטמבר 1989 מינתה ועדת החוץ והביטחון של הכנסת ועדת משנה לבדיקת הצנזורה על עיתונות, בראשות ח"כ יוסי שריד. בוועדה היו חברים ח"כ שלמה הלל, ח"כ שבח וייס, ח"כ עוזי לנדאו וח"כ יהושע שגיא. הוועדה הגישה את המלצותיה בסוף מאי 1990.

המלצות הוועדה, אם יאומצו, עשויות לשפר במידה רבה את מעמדם של העיתונים כלפי הצנזורה, ובכלל זה, מתוקף החוק, גם את מעמדם של עיתוני מזרח-ירושלים.

שר הביטחון הצהיר כי הוא מאמץ מקצת המלצות⁹⁵ אך ועדת העורכים הסתייגה מכך⁹⁶ ובפועל יושמו ההמלצות באופן חלקי ביותר, אם בכלל.

המסקנות שיש להן משמעות מיוחדת לגבי העיתונות במזרח-ירושלים הן:

1. ההסכם יחול על כל אמצעי התקשורת בישראל ולא רק על אמצעי התקשורת שנציגיהם חברים בוועדת העורכים.
2. על החלטות ועדת הצנזורה ניתן יהיה להגיש ערר לשופט או לשופט בדימוס ולא לרמטכ"ל כפי שהיה נהוג עד כה. כך תעבור ההכרעה הסופית מידי של גורם צבאי לגורם אזרחי בעל אופי שיפוטי.
3. כל העיתונים יוכלו לצטט באורח חופשי את כל הנדפס בעיתונים אחרים בארץ, אלא אם כן יסבור הצנזור שפירסום הדברים יביא לפגיעה קרובה לוודאי בביטחון המדינה.
4. שר הפנים והצנזור לא יוכלו לצוות על סגירה של עיתון שאיננו נכלל במסגרת ההסכם, בלי מתן שהות לפניה לערכאות.
5. רשימת הנושאים עליהם חלה הצנזורה תצומצם באופן משמעותי לנושאים ביטחוניים מובהקים והסנקציות כלפי אלה שיפרו אותה יוחמרו.

בפסק-דין בעניין הצנזורה על עיתונות⁹⁷ קבע בג"צ כי הצנזור רשאי למנוע פירסום רק אם קיימת "ודאות קרובה" לפגיעה ממשית באינטרס הביטחוני – בהסתמכו על מבחן הוודאות הקרובה שקבע השופט שמעון אגרנט בפסק-הדין בעניין סגירת העיתון **קול-העם**⁹⁸.

ממחקר שערך **בצלם** בנושא⁹⁹ מתברר שלפחות בכל הקשור בעיתונות המזרח-ירושלמית, רחוק הצנזור מלאמץ את גישתו המצמצמת של בג"צ. במסגרת המחקר בדק צוות של **בצלם** את כל החומר שהגישו לצנזור שני עיתונים פלסטיניים במזרח-ירושלים לאורך תקופות נתונות, שנבחרו באקראי. להלן שמות העיתונים והתקופות שנסקרו:

* **אל-שעב**, עיתון יומי. נסקר החומר שהוגש לצנזור בשבוע השני של ינואר 1990, (7.1.90-13.1.90, כולל).

* **אל-ביאדר אל-סיאסי**, שבועון. נסקר החומר מארבעת הגיליונות שהופיעו בינואר 1990 (ב-7; 13; 20 ו-27 בחודש).

בסך-הכול הגיש **אל-שעב** לצנזור בתקופה הנדונה 357 פריטים (ידיעות, מאמרים, תמונות וכיו"ב). מתוך אלה אושרו לפרסום בשלמותם 242 פריטים (67.8%), ונפסלו חלקית 29 פריטים (8.1%) ונפסלו בשלמותם 86 פריטים (24.1%).

אל-ביאדר אל-סיאסי הגיש לצנזור בינואר 264 פריטים, מהם אושרו לפרסום 151 פריטים (57.2%), נפסלו חלקית 43 פריטים (16.3%) ונפסלו בשלמותם 70 פריטים (26.5%).

הצנזור פסל אפוא (באופן חלקי או מלא), בשני העיתונים יחד, 36.7%, כלומר למעלה משליש מהחומר שהוגש לו.

בספטמבר 1991 שב צוות **בצלם** וסקר את החומר שהגישו שני העיתונים לצנזור:

* **אל-שעב**, תאריכים 1-7 בספטמבר 1991.

* **אל-ביאדר אל-סיאסי**, החומר מארבעת הגיליונות שהופיעו בחודש זה (ב-6; 13; 20 ו-27 בו).

בתקופה שנסקרה בספטמבר 1991 הגיש **אל-שעב** לצנזור 151 פריטים. מתוך אלה אושרו לפרסום בשלמותם 120 פריטים (79.5%), נפסלו חלקית 15 פריטים (9.9%) ונפסלו בשלמותם 16 פריטים (10.6%).

אל-ביאדר אל-סיאסי הגיש לצנזור בספטמבר 1991 37 פריטים, מהם אושרו לפרסום 18 פריטים (48.7%), נפסלו חלקית 6 פריטים (16.2%) ונפסלו בשלמותם 13 פריטים (35.1%). בשני העיתונים גם יחד פסל הצנזור (באופן חלקי או מלא) 26.6% מהחומר שהוגש לו. הנתונים שלהלן מתייחסים לשני העיתונים גם יחד, ומשווים את שתי התקופות.

בעשרות מקרים פסל הצנזור ידיעות שתורגמו, מלה במלה, מהעיתונות העברית. ידיעות שעניינן פוליטי טהור, כולל הצהרות שרים ואישים ישראלים; ידיעות הנוגעות לדו"חות של ארגוני זכויות אדם וידיעות שאושרו לפרסום בעיתונים מזרח-ירושלמיים אחרים. פערים גדולים עודם קיימים בין פעולת הצנזורה בתוך הקו הירוק לבין הדרך בה היא מופעלת במזרח-ירושלים.

באפריל 1991 פסלה הצנזורה מאמר של ראדי גיראעי, עורך **באל-פג'ר**, שכתרתו: "לבחור בין מלחמה לשלום" הקורא למשא-ומתן של ישראל עם הפלסטינים.¹⁰⁰

בספטמבר 1991 נפסלה ידיעה, שהגיש עיתון **אל-טליעה** לצנזורה, שעסקה בחוברת על עיניים מתוך הסידרה "דע את זכויותיך" של אירגון זכויות האדם **אל-חאק**. ידיעות דומות פורסמו בשאר עיתוני מזרח ירושלים ולא נפסלו.

צנזורה – בחלוקה לתוכן הפריטים

השוואת שיעורי הפסילה	ספטמבר 1991			ינואר 1990			נושאים העיקרי של הפריטים
	שיעור הפסילה (באחוזים)	מהם נפסלו	סה"כ הוגשו	שיעור הפסילה (באחוזים)	מהם נפסלו	סה"כ הוגשו	
-18.8	31.1	38	122	44.9	150	334	אינתיפאדה – מאורעות
-14.9	50.0	8	16	64.9	37	57	אינתיפאדה – התייחסות פוליטית*
-18.6	33.3	1	3	51.9	14	27	אש"פ
-11.1	6.7	1	15	17.8	13	73	יחסי ישראל-ערב והתהליך המדיני
-11.3	0.0	0	11	11.3	7	26	ישראל – ענייני פנים
-3.4	7.1	1	14	10.5	4	38	שטחים – ללא קשר לאינתיפאדה
-2.5	0.0	0	6	2.5	3	24	ענייני חוץ
+100.0	100.0	1	1	0.0	-	6	אחר
-11.1	26.6	50	188	36.7	228	621	סה"כ

* התייחסות כוללת לאינתיפאדה, ל"מאבק" וכדומה ולהשלכותיהם – בלי איזכור ספציפי של מאורעות.

צנזורה – בחלוקה לסוג הפריטים

	ספטמבר 1991			ינואר 1990				
	שיעור הפסילה	מהם נפסלו* (באחוזים)	סה"כ הוגשו	שיעור הפסילה (באחוזים)	מהם נפסלו*	סה"כ הוגשו		
השוואת שיעורי הפסילה	-15.7	22.0	33	150	33.7	127	337	סוג הפריטים
ידיעות								
מאמרים	+14.0	50.0	10	20	36.1	49	136	
תמונות	+7.0	75.0	6	8	68.1	32	47	
מודעות אבל	=	10.0	1	10	10.0	3	30	
קריקטורות	-	-	-	-	0.0	-	4	
אחרים (ראיונות, הודעות, חידות)	-	-	-	-	63.0	17	27	
סה"כ	-11.1	26.6	50	188	36.7	228	621	

* פסילה חלקית או מלאה.

ב-2.9.91 הגיש עיתון **אל-שעב** לצנזורה ידיעה על "נפילת חלל". הצנזור פסל את הביטוי ושם תחתיו את המלה "הריגה". למחרת, ב-3.9.91 שוב הגיש **אל-שעב** לצנזורה ידיעה על "נפילת חלל" והפעם הידיעה אושרה (ראה בעמוד הבא).

השוואת הנתונים מראה שתי מגמות בולטות:

א. ירידה דרסטית בכמות החומר המוגש לצנזור. לדברי עובדי העיתונים נובע הדבר מהבנה הדדית רבה יותר בין הצנזור לעורכי העיתונים, אך גם מיצנזורה עצמית של העורכים, שלמדו להכיר את הנטייה הכללית של הצנזורה.

ב. ירידה של כשליש בשיעור הפסילה. אותה יש לייחס לשינוי בגישת הצנזורה, אולי בהשפעת המלצות ועדת שריד.

עם זאת, הצנזור עדיין פוסל ידיעות שתורגמו מלה במלה, מהעיתונות העברית.

+ قتل +

الاستشهاد شباب من
مدينة نابلس

+ قتل +

ذات خمس - ثلثون سنة
الخاص - استشهد في حوال
الساعة السابعة والتتصف من
الليلة الماضية الشاب رائد سميح
قراره « ٢٦ » سنة اثنا عشر صابته بعبارة
تاري في الظهور لجلال جوارحه مع
الجهش شهيدتها منطقة رأس
العين بنابلس.

بسم الله الرحمن الرحيم

«ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله أمواتا بل أحياء عند ربهم
يرزقون»

صلى الله العظيم

+ قتل + شهيد

نابلس - آل قراره ومقربوهم وانسباؤهم في الوطن والخارج ينعون
بقلوب مؤمنة بقضاء الله وقدره ابنهم وابن نابلس البار ~~تشيح~~

+ قتل + رائد سميح قراره

الذي استشهد الليلة الماضية عن عمر يناهز السادسة وعشرون عاما
قضاه في طاعة الله وخدمة وطنه وقد شمع حثامته الطاهر الى ملواه
الاخبر في المقبرة الغربية تخمد الله ~~التيح~~ بواسع رحمته واسكنه
فسيح جناته مع الصديقين الابرار والشهداء وحسن اولئك رفيقا.

انا لله وانا اليه راجعون

تقبل التعازي للرجال في منزل والد ~~التيح~~ الكائن في رأس
العين مقابل الحاووز وللنساء في نفس المنطقة.

« الشعب »
رقابة
التاريخ
رقم

ב. הגבלות על סיקור עיתונאי בשטחים

במקרים לא מעטים מנעו אנשי כוחות הביטחון או ניסו למנוע מעיתונאים ישראלים, פלסטינים וזרים, להגיע למקומות מסוימים בשטחים, לצלם אירועים ולדווח עליהם.

הדרך הנפוצה ביותר למניעת סיקור תקשורת של אירועים בשטחים היתה הכרזה על ישטח צבאי סגור. בשנתיים האחרונות התרחב מאוד השימוש בצווים צבאיים המכריזים על שטח צבאי סגור.

במקרים רבים השתמשו חיילים בטפסים ריקים שמולאו במקום ושהחילו את איסור הכניסה לשטח הצבאי הסגור באורח סלקטיווי על עיתונאים או גורמים אחרים שאת כניסתם ביקש צה"ל למנוע, בעוד שתושבים ערבים ויהודים נכנסו לשטח באין מפריע.

בחלק ממקרים אלה עשו אנשי כוחות הביטחון שימוש בכוח רב, היכו עיתונאים וצלמים וגרמו נזק לציוד. במקרים אחרים לא נעשה שימוש באלימות אך הוחרם ציוד.

בתחילת מלחמת המפרץ נסגרו הגדה המערבית ורצועת עזה בפני עיתונאים, ונפתחו מחדש רק שלושה חודשים מאוחר יותר.

עיתונאים פלסטינים רבים הושמו במעצר מינהלי במהלך האינתיפאדה. ברוב המקרים טענו כוחות הביטחון שנעצרו ללא קשר לעבודתם העיתונאית. אנשים אלה לא הועמדו למשפט ולא הורשעו ולפיכך **בצלם** רואה בהם עיתונאים שעבודתם הופסקה. בידי **בצלם** רשימה של יותר מעשרים עיתונאים פלסטינים שנעצרו במעצר מינהלי לתקופות שבין חמישה חודשים לשנה, במהלך השנתיים האחרונות.

עיתונאים המשתחררים ממעצר מינהלי מקבלים – כמו רוב העצירים המינהליים המשוחררים – תעודות זהות ירוקות, המונעות מהם לצאת מהשטחים לתוך שטח ישראל ולנוע בין הגדה המערבית לרצועת עזה. כך נמנעת מהם גם הגישה למערכות העיתונאים, הנמצאות במזרח ירושלים.

בחדשיים הראשונים של 1991 סגרו שלטונות הביטחון שבעה משרדי עיתונות בשטחים, מהם שישה בגדה המערבית ואחד ברצועת עזה. בכל המקרים נסגרו המשרדים בצו מינהלי מטעם המפקד הצבאי של האיזור. ארבעה מבעלי המשרדים גם נעצרו במעצר מינהלי. ב-27.9.91 פנתה מנהלת **בצלם** דאז, זהבה גלאון, לשר הביטחון והביעה את דאגתה על הצרת חופש הביטוי בשטחים, כפי שהתבטאה בצעדים אלה.

בין היתר נאמר בפניה:

ברור לנו שאין עובדת היותו של אדם עיתונאי צריכה להקנות לו חסינות בפני צעדים משפטיים אם עבר על החוק. ואולם השלטונות הישראלים פועלים בעיקר באמצעים מינהליים, לא משפטיים, כלפי משרדי עיתונות ועיתונאים. דבר זה מעלה חשש כבד כי מתבצעת מדיניות של הגבלת חופש הביטוי של התושבים הפלסטינים בשטחים, שמניעה הם לאו דווקא ביטחוניים.

אנו קוראים לך לשוב ולשקול את הצעדים שנקטו שלטונות הביטחון בנושא. לדעתנו אין להגביל את חופש העיתונות או לעצור עיתונאים אלא אם קיימות הוכחות ברורות, קבילות בבית-משפט, כי אלה מהווים סכנה ביטחונית.¹⁰¹

ב-7.8.91 השיב מנהל לשכת שר הביטחון, מר חיים ישראלי, כי:

המניעים למדיניותו של משרד הביטחון הם בטחוניים גרידא, וכוונתו היא להבטיח את הסדר והביטחון בשטחים, כמתחייב מן המשפט הבין-לאומי.

ישראלי הביא בתשובתו שתי דוגמאות של משרדי עיתונות שנסגרו מאחר שהיו קשורים, לדבריו, לארגון טרור.¹⁰²

הטיעון העיקרי שהעלתה גלאון במכתבה נשאר ללא מענה: משרדי עיתונות נסגרים בצווים מינהליים, ולא בהליך שיפוטי. הסיבות המצוינות, כגון שימוש במשרדים לצורכי אירגוני טרור, נשאות בגדר טענות בלתי מוכחות שביסוסן "אינו ניתן לחשיפה", ואין בעלי המשרדים, בהעדר האשמות מפורטות ודיון משפטי, יכולים להתגונן בפניהן.

טאהר שרייטח, עיתונאי תושב עזה, עובד עבור רשתות זרות, ביניהן ה-BBC, רויטרס ואחרים. הוא נעצר ב-28.1.91. בדיון על הארכת מעצרו ב-18.2.91 האשים אותו התובע הצבאי, סגן עווד סבוראי, בסיוע לארגון עויין, בכך שתרגם כרוזים של תנועת החמאס לאנגלית והעבירם לסוכנות הידיעות רויטרס. כמו כן הואשם שרייטח בהחזקת מכשיר פאקסימיליה ללא רשיון, בניגוד לצו של המושל הצבאי המצרי משנת 1948. לדברי שרייטח¹⁰³ הוא הוחזק בתקופת חקירתו, שנמשכה 11 יום, בצינוק זעיר, ככול חלק מהזמן, ונמנע ממנו מזון במשך ארבעה ימים.

מעצרו של שרייטח והסיבות למעצר זכו לכיסוי נרחב בעיתונות המערבית. ב-7.3.91, חודש וחצי לאחר מעצרו, שוחרר שרייטח בערבות של 10,000 ש"ח. ב-14.8.91 הוגש כתב אישום נגדו בבית-המשפט הצבאי בעזה. עד עתה לא קיים בית-המשפט ישיבות בעניינו.

מגיעה של אנשי כוחות הביטחון בעיתונאים

ב-6.2.90 הוכה טאהר שרייטח, כתב סוכנות רויטר ו-CBS ברצועת עזה, על-ידי חיילים ומצלמתו נשברה בעת שצילם מרדף חיילים אחר מיידה אבנים בן 12.

ב-22.3.90 הותקף חבוק לוינסון, צלם של סוכנות הידיעות רויטר, על-ידי חיילי צה"ל, בעת שניסה לצלם תקרית בה היו מעורבים חיילים ליד רמאללה. שני עיתונאים שנקלעו למקום וניסו לחלצו הורחקו בקריאות "צריך להרוג את העיתונאים לפני שהורגים את הערבים". ביוני 1990 הוגש כתב אישום נגד שמונה החיילים שתקפו את לוינסון. במשפט הורשעו שבעה מהם והשמיני זוכה מחמת הספק.

ב-20.4.90 הותקפו העיתונאים העזתים קאסם אל קפארה, כתב רשת WTN, וסאהר אבו אלעיון, כתב NBC, וכן שני עוזריו של אלעיון, אחמד בגדדי ועלאא טהראווי, במחנה הפליטים נוסיראת. הם הוכו ונגררו על הכביש ובסופו של דבר נעצרו לחקירה. השלושה שוחררו לאחר החרמת מצלמותיהם, סרטי הצילום ומכשירי איתורית.

ב-7.6.90 נעצר מוסה אל-שאער, צלם של רשת WTN, בעת שצילם עימות בין צה"ל לתושבים בבית-לחם. הוא שוחרר לאחר שעות אחדות.

ב-7.7.90 הותקפה קארן גרקוויסט, צלמת של סוכנות הידיעות הצרפתית, והוכתה על-ידי שוטר לבוש בגדים אזרחיים, כאשר סירבה לתת לו סרט צילום לאחר שצילמה אותו רודף אחרי נער במזרח-ירושלים.

ב-3.12.90 הותקף סטיוארט יאנג, עיתונאי אנגלי, בעיר העתיקה בירושלים, על-ידי שוטר משמר-הגבול, שגרם לו חבלות חמורות. השוטר הועמד לדין וב-9.5.91 הורשע בגרימת חבלה חמורה ובהדחת עד ונידון ל-9 חודשי מאסר בפועל ועוד 18 חודשי מאסר על-תנאי לשלוש שנים.

ב-12.4.91 הותקף שלמה פרנקו, צלם של רשת ABC, בעת שניסה לצלם שיחורר של עציר פלסטיני בעזה.

סגירת עיתונים ומשרדי עיתונות

העיתון **סאות אל חאק ואל חוריה**, היוצא לאור באום אל-פאחם על-ידי התנועה האיסלאמית בישראל ומופץ בשטחים, נסגר בצו של שר הפנים ב-8.7.90 לשלושה חודשים, בטענה ששימש להסתה.

משרד העיתונות בעזה של מוחמד אל משווכי נסגר בצו של אלוף פיקוד הדרום ב-14.8.90.

משרדו של העיתונאי העזתי סאחר אבו אלעיון, העובד בין היתר עבור סוכנות הידיעות הצרפתית ורשת NBC נסגר על-ידי שירותי הביטחון בשל שימוש בפקסימיליה (האסור ברצועת עזה).

משרד העיתונות **אל-מואססה אל-עלמיה**, נסגר ב-4.2.91 לשנה. מנהלו, חוסיין אל-גימל, נעצר.

משרד העיתונות **חטין**, בגנין, העובד עם העיתון **אל-שעב**, נסגר לשנתיים ב-18.2.91 ומנהלו, נאיף סוויטאת, נעצר.

משרד העיתונות **אל-שרוק**, בקלקיליה, העובד עם העיתון **אל-שעב**, נסגר לשנתיים ב-19.2.91 מנהלו, רפיק יונס מראעבה, נעצר.

משרד העיתונות **אל-קודס**, בשכם, העובד עם העיתון **אל-שעב**, נסגר לשנתיים ב-16.2.91. מנהלו, מוחמד עמירה, נעצר.

משרד העיתונות **אל-אנבאא**, בבית-לחם, נסגר לשנתיים ב-20.2.91.

משרד העיתונות **אל-אימאן**, בחברון, נסגר לשנתיים בפברואר 1991. מנהלו, חאמד אל-אדהמי, נעצר.

משרד העיתונות **אל-אמל**, בחברון, המנוהל על-ידי עבד אל-רחמאן אבו ערפה, נסגר לשנתיים.

ג. הצנזורה על ספרים

פסילת ספרים להפצה וקריאה בשטחים נעשית בתוקף צווים של המינהל האזרחי ובתוקף תקנות להגנה לשעת חירום (1945). על-פי סעיפים 87-88 לתקנות, רשאי הצנזור הצבאי לפסול ספרים

אם יש בהם תכנים שעל-פי שיקול דעת הצנזור עלולים לפגוע בביטחון המדינה, שלום הציבור והסדר הציבורי, במדינת ישראל ו/או בשטחי המינהל האזרחי.

כותרות הספרים שנפסלים נמחקות מרשימות הייבוא של הסוחרים. מפעם לפעם מוציאים צווים הכוללים רשימות של ספרים שנפסלו.

לפי דובר צה"ל, מייובאים לישראל כל שנה כ-20 אלף ספרים בערבית. רשימת הספרים האסורים להפצה ולקריאה בשטחים מורכבת למעשה מאוסף הצווים שהוצאו במשך השנים, מאז כיבוש השטחים על-ידי ישראל ב-1967. בידי **בצלם** שמותיהם של כ-700 ספרים שנפסלו במשך השנים על-ידי הצנזור, ביניהם, למשל, ספרו של עזר וייצמן 'המלחמה על השלום', וספרו של העיתונאי דני רובינשטיין 'גוש אמונים, הפרצוף האמיתי של הציונות'. דובר צה"ל טען, בתשובה לפניית **בצלם**, כי חלק מהספרים נפסלים "בשל תוספת דברי המתרגם הכוללים דברי בלע והסתה, ולא בשל תוכן הספר עצמו". עם זאת, במקרים מסוימים נפסלת רק ההקדמה ולא הספר כולו.¹⁰⁴ כך, למשל, אסורה להפצה ההקדמה לספרו של מנחם בגין 'המרד'.

בסוף שנת 1989, לפי מידע שנמסר לנו ממשד הביטחון, נכללו ברשימת הספרים האסורים להפצה בשטחים 585 ספרים, מהם 350 ספרים שנפסלו עד 1985 ו-235 ספרים שנפסלו מ-1986 ואילך.

במהלך שנת 1990 נפסלו להפצה בשטחים 21 ספרים נוספים. בשנת 1991 לא יצאו צווים הפוסלים ספרים.

ד. הגבלות על אמנות פלסטינית בשטחים

במהלך האינתיפאדה הואצו במאוד תהליכים של הצרה וצמצום אפשרויות הביטוי האמנותי בשטחים. תהליכים שהחלו שנים רבות לפני פרוץ האינתיפאדה.

האמנים תושבי השטחים מוגבלים ביותר בכל תחומי יצירתם — החל בנושאים אותם הם רשאים לתאר, עבור במקומות בהם יכולים הם להציג את יצירותיהם וכלה, לעתים, בהגבלות על חופש התנועה שלהם — כגון מעצר או מניעת יציאה לחו"ל.

הגבלות על התאגדות

אגודת האמנים הפלסטיניים הוקמה ב-1974. חבריה הגישו בקשה למתן רשיון או אישור עבודה כאיגוד. בקשה זו נדחתה. ב-1978 הוגשה בקשה נוספת, שלא נענתה עד היום. לפיכך פועל האיגוד מאז ללא רשיון.

הגבלות על החופש האמנותי

סעיף 6 של 'צו בדבר איסור פעולות הסתה ותעמולה עוינת (איזור הגדה המערבית) (מס' 101) תשכ"ז — 1967, ושל הצו המקביל (מס' 37) הנוגע לרצועת עזה, קובע תחת הכותרת 'חומר מדיני':

לא יודפסו ולא יפורסמו באיזור שום פרסום, הודעה, כרזה, תמונה, חוברת, או מסמך אחר המכילים חומר שיש לו משמעות מדינית, אלא אם יושג תחילה רשיון מאת המפקד הצבאי של המקום בו מתכוננים לבצע את ההדפסה או הפרסום.

תחומיו של המושג 'משמעות מדינית' בסעיף הם רחבים ביותר, ומובן כי על כל יצירת אמנות הנוגעת, ולו בעקיפין, בנושא הפלסטיני, להיות מועברת לאישור המפקד הצבאי¹⁰⁵

הצורך בהעמדת יצירות אמנות לעיונו של מפקד צבאי והחשש מפני צעדים שיינקטו כנגד אמנים שיצירותיהם לא ישאו חן מלפניו מכביד, מטבע הדברים, על חופש היצירה של האמנים הפלסטינים.

גם בירושלים המזרחית, בה הוחל החוק הישראלי, אין התערוכות הפלסטיניות מתקבלות תמיד באהדה בעיני אנשי החוק. לדברי יו"ר אגודת האמנים הפלסטינים, סלימאן מנצור:

לעתים מגיעים אנשי משטרה ואנשי שבי"כ לפני פתיחת התערוכות על-מנת לבדוק את העבודות ולא-אחת הם מורים לאמנים או להנהלה להוריד חלק מהעבודות שהם מגדירים כ'מסיתות'. עם זאת במזרח-ירושלים לא הוחרמו יצירות אמנות כלשהן.¹⁰⁶

הגבלות על הצגת יצירות אמנות

גלריית האמנות היחידה שפעלה בשטחים, 'גלריה 78' ברמאללה, נסגרה ב-1981 בפקודת שלטונות הביטחון.

עד תחילת שנות ה-80 הירבו האמנים הפלסטינים להציג תערוכות בבתי-העיריות. משהוחלפו ראשי הערים בקציני צבא הופסק נוהג זה. בשל כך הפכו הקמפוסים של האוניברסיטאות בשטחים לאתר התערוכות העיקרי (היחיד כמעט) של האמנים הפלסטינים.

בתחילת 1988 נסגרו בצו המושלים הצבאיים כל האוניברסיטאות בשטחים (שתיים מהן נפתחו מחדש באמצע שנת 1990). אף שחלק מהאוניברסיטאות בשטחים שבו ונפתחו לאחרונה, עדיין לא התקיימו בהן תערוכות אמנות, ואלו מתרכזות בעיקר בתיאטרון 'אל-חכוואתי', וכן בתיאטרון 'אל-קסבה', שהוקם השנה, ולעתים נדירות בגלריות בתוך ישראל, וכן בבתי ספר בהם יש אולמות גדולים כגון בית-ספר Friends ברמאללה. עם זאת פחת מספר התערוכות במידה ניכרת לעומת התקופה שלפני האינתיפאדה.

סאמי אל-בטראווי, אחראי התוכניות ב'אל-חכוואתי', מסר **לבצלם** כי מאז 1989 לא נסגר התיאטרון ולא היתה התערבות מטעם השלטונות בתוכן המחזות או התערוכות המוצגות במקום. עם זאת הוטרו באי התיאטרון ואנשיו מספר פעמים בידי אנשי משמר-הגבול. ב-28.4.91, בעת שהתקיימה פעילות מטעם איחוד ועדות הנשים הפלסטיניות לציון האחד במאי, באו אנשי משמר-הגבול ודרשו לסגור את המקום. בידיהם לא היה צו סגירה, ומשהעמיד אותם עורך-הדין גיונתן כותאב על עובדה זו הסתלקו מדישתם. עם זאת, הם ערכו חיפוש על גופם של מספר צעירים שבאו להשתתף באירוע.

ב-24.6.91, בחמש אחר-הצהריים, נכנסו אנשי משמר-הגבול לתיאטרון בזמן שהתקיימה שם תכנית לציון יום הילד הבין-לאומי. אנשי משמר-הגבול הוציאו את מר אל-בטראווי ואדם נוסף, נטלו את תעודות הזהות שלהם והאשימו אותם בהפצת כרוזים. בהתערבותו של עורך-דין גיונתן כותאב שוחררו השניים.

1870

...

...

...

...

...

...

...

...

אפליה באכיפת החוק



דין שונה ליהודים ולערבים

ההכרזה העולמית בדבר זכויות האדם (סעיף 7) קובעת את עיקרון השוויון בפני החוק במלים אלו:

הכל שווים לפני החוק וזכאים ללא אפליה להגנה שווה של החוק. הכל זכאים להגנה שווה מפני כל אפליה המפרה את מצוות ההכרזה הזאת ומפני כל הסתה לאפליה זו.

התנגשויות בין תושבים פלסטינים ויהודים בשטחים הן דבר שמדי יום ביומו. הפלסטינים מקימים מחסומי אבנים לשיבוש התנועה ומשליכים אבנים ובקבוקי תבערה לעבר מכוניות ישראליות שנעות בכבישי הגדה המערבית ורצועת עזה. המתנחלים הישראלים יוצאים לפעולות תגמולי בכפרים וביישובים ערביים. מנפצים חלונות, יורים בדודי שמש, פוגעים בכלי רכב ועוקרים עצים.

מאז תחילת האינתיפאדה היו התנגשויות רבות כאלו שהסתיימו בגרימת נזק לרכוש, בפציעת בני-אדם ואף במוות.

בדיקת פעולת הרשויות לאחר אירועים אלה מגלה תמונה של אפליה בוטה בין יהודים וערבים. האפליה הזו בולטת במיוחד כשמדובר במקרי מוות.

כאשר פלסטיני פוגע ביהודי מתקיימת חקירה יסודית, וכאשר נשפטים האשמים הם נענשים בחומרה. בכל המקרים של הריגת אזרחים ישראלים על-ידי פלסטינים קיבלו המורשעים עונש מאסר-עולם ובתי משפחותיהם נהרסו. לעומת זאת, כאשר יהודי פוגע בפלסטיני המשטרה אינה ממהרת לחקור, החקירות נמשכות זמן רב ומסתיימות על-פי-רוב מבלי שיועמד מישהו לדין, וכאשר מוגשים כתבי אישום מתנהלים המשפטים לאיטם.

ב-14 מהמקרים של הריגת פלסטינים על-ידי אזרחים ישראלים נסגר תיק החקירה מבלי שיוגש כתב אישום. בשלושה מקרים בלבד הסתיים המשפט. בשלושתם הורשעו החשודים. האחד, ישראל זאב, הורשע בהריגה ונידון לשלוש שנות מאסר. השני, הרב משה לוינגר, הורשע בעיסקת טיעון בגרימת מוות ברשלנות וריצה עונש של חמישה חודשי מאסר. השלישי, פנחס ולרשטיין, הורשע בעסקת טיעון בגרימת מוות ברשלנות ונידון לארבעה חודשי עבודות שירות, 12 חודשי מאסר על-תנאי למשך חודשיים, וקנס של 8,000 ש"ח.



מתנחלים בחברון (צילום: ירון קמינסקי)

נתונים

א. ענישת פלסטינים שנחשדו בהריגת אזרחים ישראלים בשטחים

מאז פרץ האינתיפאדה, נהרגו בשטחים 17 אזרחים ישראלים על-ידי פלסטינים. 5 מהם בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1988, 4 בשנה השניה, 2 בשנה השלישית ו-6 בשנה הרביעית (עד 31.10.91).

1. **זיוה גולדובסקי**, בת 17, נהרגה ב-15.8.88, ליד רמאללה. חי'אלד אסמאעיל אל-שיני, תושב אל-בירה, הורשע ברצח בבית-המשפט הצבאי ברמאללה ב-7.9.89 ונידון למאסר עולם.

2-5. **רחל וייס**, בת 27, נהרגה ב-30.10.88, ביריחו, יחד עם שלושת ילדיה, **נתנאל**, בן שלוש וחצי, **רפאל**, בן שנתיים וחצי, ו**אפרים**, בן 10, (בפיגוע זה נפצע גם החייל **דוד דלרוזה** שמת מאוחר יותר מפצעיו). מהמוד אבו רדחיש, אחמד תקרווי וג'ומעה אוהם, תושבי יריחו, הורשעו ברצח בבית-המשפט הצבאי ברמאללה ב-20.12.89 ונידונו, שלושתם, למאסר עולם. בתי משפחותיהם נהרסו על-ידי כוחות הביטחון ב-1.11.88.

6. **יעקב פרג**, בן 32, נהרג ב-13.12.88, בשדה של הישוב הר-ברכה, בנפת שכס (לאחר מכן לקח התוקף את נשקו של פרג, הרג חייל צה"ל ופצע חייל נוסף). חמדאן אל-נג'ר, תושב ברוקין, נהרג על-ידי כוחות הביטחון מיד לאחר הרצח. כוחות הביטחון הרסו את בית משפחתו ב-14.12.88.

7. **שמעון אדרי**, בן 42, נהרג ב-5.1.89 בצומת יקיר, ליד אריאל.

8. **פרידריך סטיבן רוזנפלד**, בן 48, נהרג ב-18.6.89, 5 ק"מ מכביש חוצה שומרון. פהים רמדאן סירחאן, בילאל אבראהים סמרה ומוסטפה מתמאן אל-האג', תושבי ברוקין, הורשעו בגרימת מוות בבית-המשפט הצבאי בשכס ב-16.6.91. שני הראשונים נידונו למאסר-עולם והשלישי לעשרים שנות מאסר. כוחות הביטחון הרסו את בתי משפחותיהם ב-20.6.89.

9. **גדעון זקן**, בן 34, מת מפצעיו ב-31.8.89 לאחר שנכווה קשות מבקבוק תבערה.

10-11. **ליאור טובול ורוני קרמני**, בני 17, נהרגו ב-5.8.90 ליד בית חנינא.

12. **אלחנן אתאלי**, בן 26, נהרג ב-27 בפברואר 1991 בדרכו לישיבת 'עטרת כהנים' במזרח ירושלים. חשודים ברצח, יוסף מוסא חאלס ומאזן מוסטפא עלאווי, נעצרו באוגוסט 1991 עד תום ההליכים.

13. **יאיר מנדלסון**, בן 30, נהרג ב-26 במארס 1991, ליד הכפר עין-קינייה שבנפת רמאללה.

14. **אבי אושר**, בן 40, נהרג ב-29 ביוני 1991 במושב בקעות שבבקעת הירדן.

15. **ג'מיל כופתן חסון**, בן 32, נהרג ב-15 באוקטובר 1991 בכפר זבובה שבנפת ג'נין.

16-17. **יצחק רופא**, בן 40, ורחל דרוק בת, 35, נהרגו ב-28 באוקטובר 1991 בסמוך לצומת תפוח.

2. ענישת ישראלים שנחשדו בהריגת תושבים פלסטינים בשטחים¹⁰⁷

מאז פרוץ האינתיפאדה נהרגו בשטחים 42 פלסטינים שלגביהם הועלה חשד שנהרגו בידי אזרחים ישראלים. בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1989, נהרגו 15 פלסטינים בנסיבות כאלה, בשנה השניה – 11, בשנה השלישית – 10, ובשנה הרביעית (עד 31.10.91) – 6.

1. **ראנס חאמד**, בן 17, נהרג ב-11 בינואר 1988, בכפר ביתין שבנפת רמאללה. כחשוד נעצר פנחס ולרשטיין, יו"ר המועצה המקומית בנימין. משפטו נפתח ב-3 בספטמבר 1988 בבית-המשפט המחוזי בירושלים, בפני השופט הדיה. סעיף האישום: הריגה. ולרשטיין הורשע בעסקת טיעון בגרימת מוות ברשלנות וב-19.8.91 נגזרו עליו ארבעה חודשי עבודות שירות, 12 חודשי מאסר על-תנאי למשך חודשיים וקנס של 8,000 ש"ח.

2. **עבד אל-בסט ג'ומעה**, בן 27, נהרג ב-7 בפברואר 1988, בכפר קדום, שבנפת שכם. כחשודים נעצרו יוסף פרבר ושמעון קם, תושבי קדומים. התיק נסגר על-ידי פרקליט מחוז המרכז בנימוק "אין אשמה פלילית".

3. **כמאל דרוויש**, בן 23, נהרג ב-21 בפברואר 1988, בדיר עמר שבנפת רמאללה. התיק נסגר מחוסר ראיות. בתשובה לשאלתא של ח"כ דדי צוקר מסר שר הביטחון ב-11.6.91 כי דרוויש נהרג באירוע שבו היו מעורבים שני עובדי דואר ישראל וכן חיילים שליוו אותם. החקירה לא הצליחה להבהיר מי ירה את הקליע שגרם למותו של דרוויש ומכל מקום, לדברי השר, "הן החיילים והן עובדי הדואר היו נתונים בסכנת חיים ממשית".

4. **ראודה נגיב חסן**, בת 13, נהרגה ב-28 בפברואר 1988 בבאקה אל-שרקיייה שבנפת רמאללה. הועלה חשד נגד תושב חרמש. המשטרה העבירה את התיק לפרקליטות הצבאית בפקוד המרכז, שסגרה את התיק "בהעדר אפשרות ליחס את גרימת המוות לגורם אורחי או צבאי".

5-6. **ראעד אבו-מוחמד אורדה**, בן 17 ו**ואחמד אבו-חוסיינ ברגותי**, בן 12 נהרגו ב-27 בפברואר 1988, בכפר עבוד שבנפת רמאללה. הוגש כתב אישום נגד נחמיה שניידר באשמת הריגה. משפטו מתנהל בבית-המשפט המחוזי בירושלים בפני השופט ד. כהן.

7. **ד"ר מוחמד חמידה**, בן 41, נהרג ב-7 במארס 1988, בכפר מזרעה אל-שרקיייה שבנפת רמאללה. הועלה חשד נגד יעקב וסרמן. התיק נסגר על-ידי פרקליט מחוז ירושלים מחוסר ראיות.

8. **נאג'ה חסן חזרוג**, בן 18, נהרג ב-8 במארס 1988, מכדור שנורה מאוטובוס ישראלי בכפר תורמוס עייה, שבנפת רמאללה. לא נפתחה חקירה. בתשובה לשאלתא של ח"כ דדי צוקר מסר שר המשטרה ב-12.7.89: "לא ידוע למשטרה על אירוע כזה".

9-10. **מוסה סאלח מוסה**, בן 20 ו**חאתם אחמד אל-ג'עבר**, בן 19, נהרגו ב-6 באפריל 1988, בכפר ביתא, שבנפת שכם. המשטרה חקרה והתיק הועבר לתובע הצבאי. תיק החקירה 636/89, שנפתח במשטרת שכם, נמצא בדיון בבית-משפט צבאי. החשוד: רומם אלדובי.

11. **עבדאללה עוואד**, בן 28, נהרג ב-4 במאי 1988, בכפר תורמוס עייה שבנפת רמאללה. ישראל זאב, תושב שילה, הורשע ב-4.12.88 ונידון ל-3 שנות מאסר בפועל, שנתיים על-תנאי ותשלום פיצויים בסך 30 אלף ש"ח. ב-14.12.89 נדחה ערעורו בבית-המשפט העליון. זאב שוחרר במאי '90 לאחר ריצוי שני-שליש מתקופת המאסר.

12. **מוסטפא חלאייקה**, בן 20, נהרג ב-3 ביוני 1988, בכפר סעיר שבנפת חברון. בתשובה לשאלתא שהגיש ח"כ דדי צוקר מסר שר המשטרה ב-12.7.89: "התיק נסגר במשטרה כעברייני לא נודע".
13. **סעיד מוחמד אל חייק**, בן 18, נהרג ב-12 ביוני 1988, ביריחו. הועלה חשד נגד מוטי שרון. התיק נסגר בפרקליטות מחוסר ראיות.
14. **קאיד אביב צאלח**, בן 42, נהרג ב-30 בספטמבר 1988, בחברון. הרב משה לוינגר, תושב חברון, הורשע (בעסקת טיעון) בגרימת מוות ברשלנות ונידון ב-1.5.90 ל-5 חודשי מאסר בפועל ו-7 חודשים על תנאי. ריצה מאסרו בכלא אייל ושחרר ב-14.8.90.
15. **אחמד חוסיין בישאראת**, בן 21, נהרג ב-7 בנובמבר 1988, במושב משואה. הועלה חשד נגד תושב משואה. מפרקליטות המדינה נמסר כי התיק לא אותר על-ידי המשטרה.
16. **עדלי מאהר**, בן 14, נהרג ב-23 במארס 1989, בכפר עוצרין שבנפת שכם. הועלה חשד נגד תושב משואה, עובדיה סלומי. התיק נחקר, הועבר לפרקליטות והוחזר למשטרה עם הנחיה להשלמה, הושב לפרקליטות וממתין עתה להכרעה.
17. **עוואד פאראח עמדו**, בן 24, נהרג ב-1 באפריל 1989, בחברון. הועלה חשד נגד גרשון בר-כוכבא, תושב חברון. תיק החקירה 664/89 שנפתח במשטרת חברון, נסגר על-ידי פרקליט מחוז ירושלים ב-17 בדצמבר 1989 מחוסר ראיות.
18. **נאדר דענה**, בן 16, נהרג ב-28 באפריל 1989, בחברון. הועלה חשד נגד חיים בן-לולו, תושב קרית-ארבע. תיק החקירה 858/89, שנפתח במשטרת חברון, נמצא בפרקליטות ירושלים מאז 6 בנובמבר 1989 לעיון ולהחלטה.
19. **עומר יוסוף אבו-ג'אבר**, בן 42, נהרג ב-17 במאי 1989, בגעין. הוגש כתב-אישום נגד מנשה ישראל באשמת הריגה. משפטו מתנהל בבית-המשפט המחוזי בחיפה.
20. **איבתיסאם עבדל רחמאן בוזיה**, בת 16, נהרגה ב-29 במאי 1989, בכפר כיפל חארת' שבנפת טול-כרם. הוגש כתב אישום נגד ארבעה חשודים: גד בן-זמרה ויהושע שפירא, תושבי מעלה לבונה, ויואל אלפרד ורפי סולומון תושבי יצהר נחשדו במעשה. סעיפי האישום: הריגה, תקיפה ופציעה בנסיבות חמורות, ירי באיזור מגורים הצתה והיזק לבעלי חיים. משפטם מתנהל בבית-המשפט המחוזי בתל-אביב. בעקבות עסקת טיעון, בוטלו הסעיפים בדבר הריגה ותקיפה בנסיבות מחמירות.
21. **עזיז חאמיס יוסף עראר**, בן 20, נהרג ב-23 במאי 1989, בקרוואת בני-זייד שבנפת רמאללה. הועלה חשד נגד מאיר ברג, תושב פסגות. התיק נסגר על-ידי פרקליט מחוז ירושלים ב-1 במאי 1990, מחוסר ראיות.
22. **פאיק סובחי סויידאן**, בן 19, נהרג ב-30 ליולי 1989 על-יד בית-חאנון ברצועת עזה. הועלה חשד נגד דוד שטיבי, תושב רפיח ים. התיק נסגר על-ידי פרקליט מחוז דרום מחוסר ראיות.
23. **נידאל מיסק**, בן 20, נהרג ב-10 באוגוסט 1989 בחברון. ב-10.9.89 מסר דובר משטרת נפת יהודה ל**בצלם** כי לא מתקיימת חקירה. שר המשטרה מסר בתשובה לשאלתא שהגיש ח"כ דדי צוקר כי אין במשטרה רישום על אירוע זה.
24. **סאמי מחמוד עטווה אל-סבאח**, בן 18, נהרג ב-21 באוגוסט 1989, בכפר תקוע שבנפת בית-לחם. חשוד, תושב התנחלות תקוע נעצר ושחרר בערבות. נשקו נלקח



כפר אל-ג'אניה, יום לאחר התקפת מתנחלים. (צילום: באסם עיד)

- לבדיקה. בתשובה לשאלתא שהגיש ח"כ דדי צוקר ב-16.7.90 מסר שר המשטרה שתיק החקירה 2942/89 שנפתח במשטרת בית-לחם נסגר כעברייין לא נודע ביום 12 בנובמבר 1989. לדברי השר, המשטרה תמשיך לחקור לכשיוודעו לה פרטים או עובדות נוספות.
25. **מוסטפא אבו סאפיה**, בן 17, נהרג ב-12 באוקטובר 1989, בבית-סירא שבנפת רמאללה. דובר משטרת נפת יהודה מסר לבצלם ב-31.10.89 כי לא נפתחה חקירה ולא נעצר איש. היועץ המשפטי באיו"ש מסר **לבצלם** כי התיק נסגר שכן החקירה לא העלתה חשוד במעשה.
26. **עיסא מוחמד עלי סביח**, בן 29, נהרג ב-24 באוקטובר 1989, בכביש בית-לחם – ירושלים. תיק החקירה נסגר כ"עברייין לא נודע".
27. **ברכאת עאדל פח'ורי**, בן 16, נהרג ב-10 בדצמבר 1989, ליד בית-ספר אבן רושד בחברון. גופתו הוצאה לנתיחה ב-18.12.89. תיק החקירה 3200/89 שנפתח במשטרת חברון, נמצא עדיין בחקירה.
28. **נעים סעיד נאופל**, בן 17, נהרג ב-10 בדצמבר 1989, בשכונת זייתון בעזה. הועלה חשד נגד מיכאל מוך. התיק נסגר על-ידי פרקליט מחוז דרום מחוסר ראיות.
29. **מוחמד ג'מיל אל-כאמל**, בן 13 נפצע ב-7 באוגוסט 1989 בבית-לחם ומת מפצעיו ב-22 לדצמבר 1989. תיק החקירה 2854/89 שנפתח במשטרת בית-לחם נסגר כעברייין לא נודע.
30. **מוסטפא כלאב**, בן 49, נהרג ב-6 בפברואר 1990, בשכם. הוגש כתב אישום נגד יגאל ששון, באשמת הריגה. משפטו מתנהל בבית-המשפט המחוזי בתל-אביב.
31. **סמיח א-שיח'**, בן 14, נהרג ב-13 במאי 1990 בקלקיליה, על-ידי בעל רכב ישראלי. לא נעצר איש.
32. **נאגי איברהים מוסא אבו סקאללה**, בן 23, נהרג במאי 1990, על-יד המזבלה ברפיח. הועלה חשד נגד תושב נתיבות.
33. **עזיזה סאלם ג'עבר**, בת 25, נהרגה ב-6 באוגוסט 1990, ליד קרית ארבע. הוגש כתב אישום נגד 2 תושבי קרית-ארבע, נחשון וולס (באשמת רצח וניסיון לרצח) ומאיר כוזריאל (החזקת נשק שלא כדין). משפטיהם מתנהלים בבית-המשפט המחוזי בירושלים.
34. **סלים אל-ח'אלדי**, בן 25, נפצע ב-8 באוקטובר 1990 במזרח ירושלים (יום אירועי הר-הבית) ומת ב-25 באוקטובר 1990. המשטרה המליצה לא להעמיד איש לדין.
- 35-36. **מוחמד אל-חטיב**, בן 65, **ומריאם סלימאן בשיר**, בת 60, נהרגו ב-6 בנובמבר 1990 בלובן א-שרקיה שבנפת שכם. בן ציון גופשטיין, דוד אקסלרוד ודוד כהן, פעילי יכ"ך, תושבי התנחלות תפוח, נעצרו בחשד לרצח ושוחררו בערבות. הגופות הועברו לנתיחה באבו-כביר. בנימין כהנא, בנו של מאיר כהנא, ובן-ציון בומשטיין, שניהם תושבי תפוח, זומנו גם הם לחקירה. עד עתה לא הוגשו כתבי-אישום.
37. **חמדאללה ראדי ח'ליל עלאוונה**, בן 27, נהרג ב-13 בינואר 1991, בעזמוט שבנפת שכם. ב-20 ביוני 1991 נעצר כחשוד פנחס אסייג, תושב אלון-מורה. הוא הודה ברצח ושיחרר אותו. ב-12.9.91 החליטו שופטי בית המשפט המחוזי בתל-אביב, על סמך חוות דעת רפואית, לבטל את ההליכים המשפטיים ולסגור את התיק הפלילי. אסייג נשלח לאישפוז פסיכיאטרי.

38. **סלאמה מוצלח ג'לאל**, בן 14, נהרג ב-18 בפברואר 1991 בבית-סאחור שבנפת בית-לחם. חשוד, בועז מוסקוביץ' תושב תקוע, נעצר, הודה בירי, ושחרר.
39. **ג'מיל דויכאת**, בן 50, נעלם ב-13 במארס 1991 מכפר ביתא שבנפת שכס וגופתו נמצאה ב-14 באפריל 1991 ליד אלון מורה. פנחס אסייג תושב אלון מורה הודה ברצח ושיחזר אותו (ראה מסי' 37).
40. **עומר חרב אל-סבר**, בן 14, נהרג ב-15 באפריל 1991, בכביש אל-בירה – רמאללה. חשוד במעשה, ישראל בן-עמי, נעצר ושחרר בערבות עצמית.
41. **מחמוד מוחמד אל-נווג'עה**, בן 55, נהרג ב-7 ביוני 1991, בין יאטא להתנחלות סוסיא בנפת חברון. ברוך ילין, תושב סוסיא, נעצר כחשוד במעשה. הוא שחרר בערבות בתום 12 ימי מעצר.
42. **איאד מוחמד זדאפייה**, בן 16, נהרג ב-16 ביוני 1991 בשכס. לא נעצר חשוד במעשה.

פירוד ואיחוד משפחות

א. רקע – מי האנשים ששיבתם בשטחים מוגדרת כבלתי-חוקית?

לאחר מלחמת ששת הימים, מצאו עצמן משפחות פלסטיניות רבות מפוצלות: חלקה האחד של המשפחה בתוך השטחים שנכבשו במלחמה וחלקה האחר מחוץ להם. מלבד מעטים מאוד, כל מי שלא היו בשטחים ביום הכיבוש, מכל סיבה שהיא, לא הורשו לשוב. בספטמבר 1967 הוטל עוצר על השטחים ונערך בהם מיפקד. המתפקדים נרשמו, ובני ה-16 ומעלה קיבלו תעודות-זהות. ילדים צעירים יותר נרשמו בתעודות הוריהם. רק בעלי תעודות-זהות או מי שרשומים בהן הוכרו כתושבים.

כך נעקרו מבתיהם רבים מתושבי השטחים: אנשים שנמלטו מאימת הקרבות, אנשים שעבדו בארצות אחרות, סטודנטים שלמדו באוניברסיטאות זרות, ועוד רבים אחרים, ששהו בחו"ל לצרכים שונים.

קטגוריה נוספת היא של תושבים שהיו בין המתפקדים, אך מסיבות שונות איבדו אחר-כך את זכות תושבותם: בדרך-כלל אלה תושבים שיצאו לחו"ל לצורך עבודה או לימודים ושהייתם התארכה מעל למותר על-פי הצווים למיניהם. בשנה האחרונה גדל מספרם של השייכים לקבוצה זו, בעקבות שיבתם לשטחים של רבים מהפלסטינים שעבדו בכווית. לאלה נוספו במשך השנים נשים וגברים מארצות ערב שנישאו לבני-זוג תושבי השטחים.

כדי לשוב לביתם חייבים כל האנשים הנזכרים להגיש בקשה לאיחוד משפחות. בקשה כזאת חייבים להגיש גם תושבי השטחים הנושאים בני-זוג שאינם מוכרים כתושבים. מקרים אלה רבים מאוד, כי למרבית תושבי השטחים קרובי משפחה מחוץ לשטחים – חלקם ילידי השטחים – ונישואים בתוך המשפחה הם מנהג רווח.

לפי נתוני משרד הביטחון אושרו בשנת 1989 24% מהבקשות לאיחוד משפחות בגדה המערבית ו-63% מהבקשות ברצועת עזה. בשנת 1990, עד סוף יולי, אושרו 41% מהבקשות בגדה המערבית ו-71% מהבקשות ברצועת עזה.¹⁰⁸

המינהל האזרחי טוען, וטענה זו קיבלה את אישור בג"צ,¹⁰⁹ שאיחוד המשפחות בשטחים הוא פריווילגיה ולא זכות טבעית. רבים מבני המשפחות שבקשתם לא נענתה נכנסים לשטחים בתוקף רשיון ביקור, הניתן לתקופה מוגבלת, וכשפג תוקף הרשיון שלהם נהיית שהייתם בלתי-חוקית, ואפשר אפוא לגרשם.

שלטונות ישראל לא טענו מעולם שיש סיבה בטחונית למנוע איחוד משפחות או לחילופין להערים קשיים על שהייתן בשטחים של נשים שאינן תושבות השטחים הנשואות לתושבים. ההסבר שניתן בדרך כלל למדיניות ישראל בתחום זה הוא שיש חשש מגידול דמוגרפי של האוכלוסיה בשטחים.¹¹⁰

לפיכך, בגדה המערבית וברצועת עזה מתגוררים בקביעות אלפים רבים של פלסטינים "שלא כחוק". אין נתונים רשמיים שאפשר לקבוע על-פיהם את מספרם המדויק. על-פי האומדנים של מוסדות ערביים ממזרח ירושלים מגיע מספרם לכ-120 אלף איש, רובם נשים וילדים. אנשים אלה אין להם תעודות זהות והם משוללי זכויות.

סמוך לתחילת האינתיפאדה הוציא הממשל צו חדש ומחמיר, לפיו גם ילדים שנולדו לאבות תושבי השטחים (ואימם לא היתה תושבת השטחים), שעד אז נרשמו בתעודות הזהות של אבותיהם, יירשמו כתושבים רק אם שני הוריהם רשומים כתושבים או אם אימם תושבת האיזור אך לא יירשמו אם אימם אינה תושבת.¹¹¹ כך נוספו לאוכלוסיית התושבים ה"בלתי-חוקיים" רבים מהילדים שנולדו בארבע השנים האחרונות.

ב. גירושים בשל שהייה בלתי-חוקית

ממאי עד דצמבר 1989 גורשו מהשטחים למעלה ממאתיים איש, רובם נשים נשואות לתושבי השטחים וילדיהן, עקב "שהייה שלא כחוק". גירושים אלה, שהפרידו בין נשים לבעליהן ובין הורים לילדיהם, בוצעו בדרך-כלל באישון לילה: יחידת חיילים נכנסה לכפר, כל הגברים מגיל 16 עד 60 רוכזו במקום אחד, והמיועדים לגירוש הצטוו להתארגן מיד לעזיבת בתיהם. לפי נתונים שנאספו **בבצלם** 46% מהמגורשים היו נשים, 50% ילדים, 4% גברים. כעשירית מהנשים המגורשות היו הרות בעת הגירוש. בין הילדים היו גם תינוקות.

ב-30 בינואר 1990 פורסמה בעמוד הראשון של 'ווינגטון פוסט' כתבה גדולה על הגירושים האלה. בתגובה לפירסום הביעה דוברת מחלקת המדינה בארה"ב תקווה שישראל תגלה יתר "רגישות וגמישות" בהענקת היתרי מגורים לפלסטינים בשטחים. ב-31 בינואר 1990 הודיע דובר משרד הביטחון כי שר הביטחון, יצחק רבין, החליט "מסיבות הומאניטריות", להשעות את "הוצאתם של אנשים זרים" מהאיזור עד לבירורים נוספים.

ב-5 ביוני 1990 נידונה בפני בית הדין הגבוה לצדק עתירה שהגישו האגודה לזכויות האזרח בישראל והמועצה הלאומית לשלום הילד בשם חמישה-עשר אבות וילדים מהגדה, שבני משפחותיהם גורשו לירדן. בעתירה נתבקשו הרשויות הצבאיות לנמק מדוע לא יאשרו את בקשות העותרים לאיחוד משפחות, יתנו להם מעמד תושבות באיזור, ולחילופין, רשיון ביקור. בג"צ דחה את העתירה (בג"צ 1979/90) בעקבות הודעת פרקליטות המדינה על שינוי במדיניות.

הפרקליטות הודיעה שאין מניעה שהעותרים יגישו בקשות לרשיונות שהייה באיזור במעמד של מבקרים, והמגמה תהיה להאריך את הרשיונות מעת לעת ולא להמשיך לגרש עוד בני משפחות אחרים. העותרים טענו שההודעה הזאת אינה מספקת אותם, משום שכל עוד לא יינתן להם מעמד קבוע באיזור עתידם אינו מובטח ויתעוררו קשיים שימנעו מהם לנהל אורח חיים תקין. בג"צ בחר לדחות בינתיים גם את ההסתייגות הזאת של העותרים וגרס, שתחילה "יש להעמיד את המדיניות החדשה וההתפתחות שתבוא בעקבותיה, אם תבוא, במבחן המציאות".

בדחותם את העתירה שהוגשה להם קבעו השופטים בבג"צ כי יש להעמיד את המדיניות החדשה במבחן המציאות. עם זאת הדגישו השופטים כי "לאורך זמן שאלת מעמדם של העותרים לכאן או לכאן אינה יכולה להישאר פתוחה".

כיום, למעלה משנה לאחר פסק-הדין, נראה שהמדיניות החדשה אינה עומדת במבחן המציאות ומעמדן של המשפחות נותר בלתי-ברור: נשים וילדים רבים שוהים בשטחים ללא אשרה. משפחות אלו אינן יודעות מה צפוי להן, והן חיות בחרדה מתמדת שמא יגורשו.

מהרשויות לא התקבלו נתונים מדויקים על מספר הנשים והילדים שהורשו לחזור. מבירור בשטח עולה שמרבית המגורשים של 1989 הורשו כנראה לחזור, אולם מעמדם לא הוסדר ברוח הכרעת בג"צ. בפסק-הדין נאמר שפרקליטות המדינה הודיעה כי "רשיונות הביקור יכולים להיות כיום עד לשלושה חודשים ויש נטייה להאריך את התקופה". בירור אצל רבות מהמשפחות העלה שרוב הנשים והילדים ששבו קיבלו רשיון לתקופה של חודש אחד בלבד.¹¹²

בפסיקת בג"צ נאמר עוד ש"יש לקוות שגם עניין האגרות יישקל מחדש במגמה להביא את העותרים על סיפוקם." מחירי האגרות לא השתנו: מחירו של רשיון ביקור הוא 291 ש"ח; מחירה של הארכת רשיון (המכונה משום מה 'אגרת מעבר בגשרים'): 162 ש"ח. בני המשפחות הפלסטיניות ששוחחנו איתם טענו באוזנינו שאת הרשיון שניתן לתקופה של חודש אפשר לחדש פעמיים בלבד (לתקופות שבין חודש לשישה חודשים), ואחר-כך נדרשים המבקשים לצאת מגבולות השטחים לתקופה של שלושה חודשים. מטעם זה, וכן בגלל מחיר האגרה, מעדיפות המשפחות שלא להגיש בקשה כלל לאחר פקיעת תוקף הרשיון שבידיהן, והנשים נשארות עם ילדיהן בשטחים ללא רשיון וללא כל מעמד.

לדברי שר הביטחון, משה ארנס, אושרו כל הבקשות להארכת רשיונות ביקור שהוגשו מאז הדין בבג"צ.¹¹³

מאז אוגוסט 1991 קיבלו כמה עשרות נשים הנשואות לתושבי הגדה המערבית הודעות מהמינהל האזרחי, המורות להן לעזוב את השטחים עם ילדיהן. בירור של **בצלם והאגודה לזכויות האזרח** העלה שאין מדובר במקרים אחדים אלא במגמה לגרש מהשטחים את כל מי ששוהה באיזור באופן 'בלתי-חוקי'. רשויות הביטחון מנמקות מגמה זו, העומדת בסתירה להודעת המדינה בבג"צ, בכך שההסדר עליו נמסר לבג"צ אינו חל על נשים שנישאו והחלו שהייתן באיזור לאחר הבג"צ, דהיינו לאחר יוני 1990.

המוקד להגנת הפרט הגיש עתירות לבג"צ בשם עשרות משפחות שהצטוו לעזוב את השטחים. גם **האגודה לזכויות האזרח** חידשה את עתירתה מיוני 1991. עד מועד כתיבת שורות אלה טרם נידונו העתירות בבית-המשפט.



גשר אלנבי. (צילום: יורם להמן)

ד. זכות אדם לתושבות במדינה של בן זוגו¹¹⁴

זכותו של אדם להקים משפחה וזכותם של בני זוג וילדיהם לחיות בצוותא היא זכות יסוד בכל חברה. ההכרזה הבין-לאומית בדבר זכויות האדם (1948) מגדירה את המשפחה כ"יחידה הקיבוצית הטבעית והיסודית של החברה", וקובעת כי "היא זכאית להגנה על-ידי החברה והמדינה".¹¹⁵ תפיסה זו משתקפת היטב גם במסורת ישראל. בספר בראשית נאמר: "על כן יעזוב איש את אביו ואת אימו ודבק באשתו והיו לבשר אחד" (בראשית ב', כד').

גם האמנות שעניינן שטחים המוחזקים בתפיסה לוחמתית מדגישות את קדושת המשפחה ואת החשיבות העליונה שבשמירה על שלמותה: סעיף 46 באמנת האג (1907) קובע כי "יש לכבד את כבוד המשפחה וזכויותיה". לפי סעיף 27 באמנת ג'נווה הרביעית (1949), תושבי השטח הכבוש "זכאים בכל הנסיבות ליחס של דרך-ארץ לגופם, לכבודם, לזכויותיהם המשפחתיות, לאמנותם ולפולחנם, לנימוסיהם ולמנהגיהם".

גירוש אשה עם ילדיה משמעו למעשה הפרדת הילדים מאביהם. על פי המשפט הבין-לאומי אין להפריד ילד מהוריו בניגוד לרצונו.¹¹⁶

זכות בני זוג לקיים חיי משפחה, גם כאשר אחד מבני הזוג הוא נתין זר, מוגשמת הלכה למעשה במרבית מדינות העולם, כולל מדינות בהן חלה מדיניות נוקשה בנושא ההגירה אליהן. בן הזוג הזר זוכה למעמד אזרחות או תושבות קבע באופן אוטומטי או לאחר מילוי מספר תנאים פרוצדורליים. כך המצב בארצות-הברית ובמרבית מדינות מערב אירופה, וכך גם בישראל. חוק השבות, המקנה זכות לכלל יהודי לעלות לישראל, חל גם על מי שאינו יהודי אם הוא בן זוגו, בנו או נכדו של יהודי.¹¹⁷

ה. מקרים לדוגמא

1. משפחת קיטאני

עאידה סאמי יאסין, ילידת מחנה פליטים בלבנון וחסרת אזרחות, נישאה בתחילת שנות השמונים לד"ר עבד אל-רחים רסמי קיטאני מהכפר נזלת עיסא שבנפת טול-כרם. לאחרונה קיבלה רשיון ביקור ב-1988 ומאז שהו היא ושלוש ילדי בני הזוג (שאינם רשומים בתעודת הזהות של הבעל) באיזור, ללא רשיון.

ב-22 בנובמבר 1990 הוזמן ד"ר קיטאני למינהל האזרחי, שם אמר לו קצין המכונה 'קפטן מוריס' כי עליו לדאוג לכך שאשתו תצא מהגדה המערבית תוך יום, משום שאין לה רשיון שהייה. אם לא תעזוב האשה, נאמר לד"ר קיטאני, תגורש בכוח וייגרס נזק לבית הזוג.

ד"ר קיטאני נבהל ושלח מיד את אשתו ושלוש הילדים לירדן. יש להזכיר כי האם ושלוש הילדים אינם בעלי אזרחות של מדינה כלשהי וכפליטים ייתכן שיגורשו גם מירדן. במקביל פנה ד"ר קיטאני לעו"ד יהושע שופמן מהאגודה לזכויות האזרח בישראל. עו"ד שופמן פנה ליועץ המשפטי באיו"ש ומסר לו על היוזמה, העומדת בניגוד

להתחייבות הרשויות בבג"צ. הועברה הוראה למשרדי המינהל האזרחי בטול-כרם, לבטל את הגירוש, אולם אותה שעה היו בני משפחתו של ד"ר קיטאני כבר בירדן.

שבוע שלאחר מכן בילה ד"ר קיטאני שלושה ימים במשרדי המינהל האזרחי בטול-כרם, בניסיון להשיג רשיון ביקור עבור בני משפחתו. לבסוף ניתן לו רשיון כניסה על-שם אשתו ונאמר לו, לדבריו, שכוחו של הרשיון יפה גם עבור שלושת הילדים. ואולם, כאשר הגיעו האשה והילדים לגשר ב-12.12.90 וביקשו להיכנס לגדה, נמנעה מהם הכניסה ונאמר לד"ר קיטאני שעליו להשיג רשיון כניסה גם עבור כל אחד מילדיו.

ב-17.12.90, בעקבות התערבות **בצלם**, קיבל ד"ר קיטאני רשיון כניסה עבור אשתו וילדיהם והם חזרו לביתם. הרשיון שהתקבל היה בתוקף עד 17.1.91. המשפחה לא פנתה לחדשו.

בתחילת אוגוסט 91 זומן ד"ר קיטאני שוב למשרדי המינהל האזרחי בא-תל. ושוב נאמר לו כי על אשתו לעזוב את האיזור תוך 24 שעות.

למחרת, 6.8.91, יצאו האשה והילדים לירדן. מיד לאחר שלווה אותם אל הגשר, שב והתייצב הד"ר קיטאני במינהל בא-תל, וביקש רשיון כניסה חדש עבור אשתו. נאמר לו כי עליו לחכות שישה חודשים. ד"ר קיטאני הסביר כי אשתו חסרת אזרחות וכי ייתכן שיגרשוה גם מירדן, ונענה כי יוכל לבוא לאחר חודש.

ב-21.8.91, בעקבות פניית **בצלם** והאגודה לזכויות האזרח, קיבל ד"ר קיטאני רשיון ביקור עבור אשתו וילדיו.

2. משפחת סלים

עדותו של אברהם מוחמד סלים סלים, תושב מחנה הפליטים נור שמס ליד טול-כרם: נולדתי ב-1959. אני נשוי משנת 1983 לרנא מחמוד עבדולרחים אבו חדיגה ולנו 4 ילדים. בתאריך 4.6.91 נכנסה אשתי ארצה בתוקף רשיון ביקור ל-90 יום שהיה ברשותה.

בתאריך 5.8.91 פנה אלי מוכתר מחנה הפליטים ואמר לי כי זומנתי על ידי קפטן ראייק במינהל.

ב-7.8.91 פניתי לקפטן ראייק במינהל. הוא שאל אותי מדוע אשתי שוהה שהייה לא חוקית בארץ. טענתי כי אשתי קיבלה מקודמו של קפטן ראייק אישור לאיחוד משפחות, וקעת נמצא הדבר בשלבי סיום במינהל האזרחי בבית-אל. קפטן ראייק טען שאשתי צריכה לעזוב מיד את הארץ.

בשלב זה נכנסה אשתי עם בננו התינוק לחדר וכשהיא מראה לו את רישיונה, התחננה בפני קפטן ראייק לחדש אותו. הוא נענה לבקשתה וחתם בגב הרשיון להארכתו לתקופה של שישה חודשים.

יצאתי מהמינהל וכשהיינו במרחק של 200 מטר ממנו, קראו לנו מבניין המינהל לחזור חזרה לקפטן ראייק. הוא אמר שכרגע קיבל שיחת טלפון ועל אשתי לעזוב תוך שבוע ימים את הארץ. הוא לקח את הרשיון ומחק את החותמת החדשה.

מאז שנת 83 הגשתי ארבע בקשות לאיחוד משפחות (האחרונה בשנת 90) וכל בקשותי נדחו.

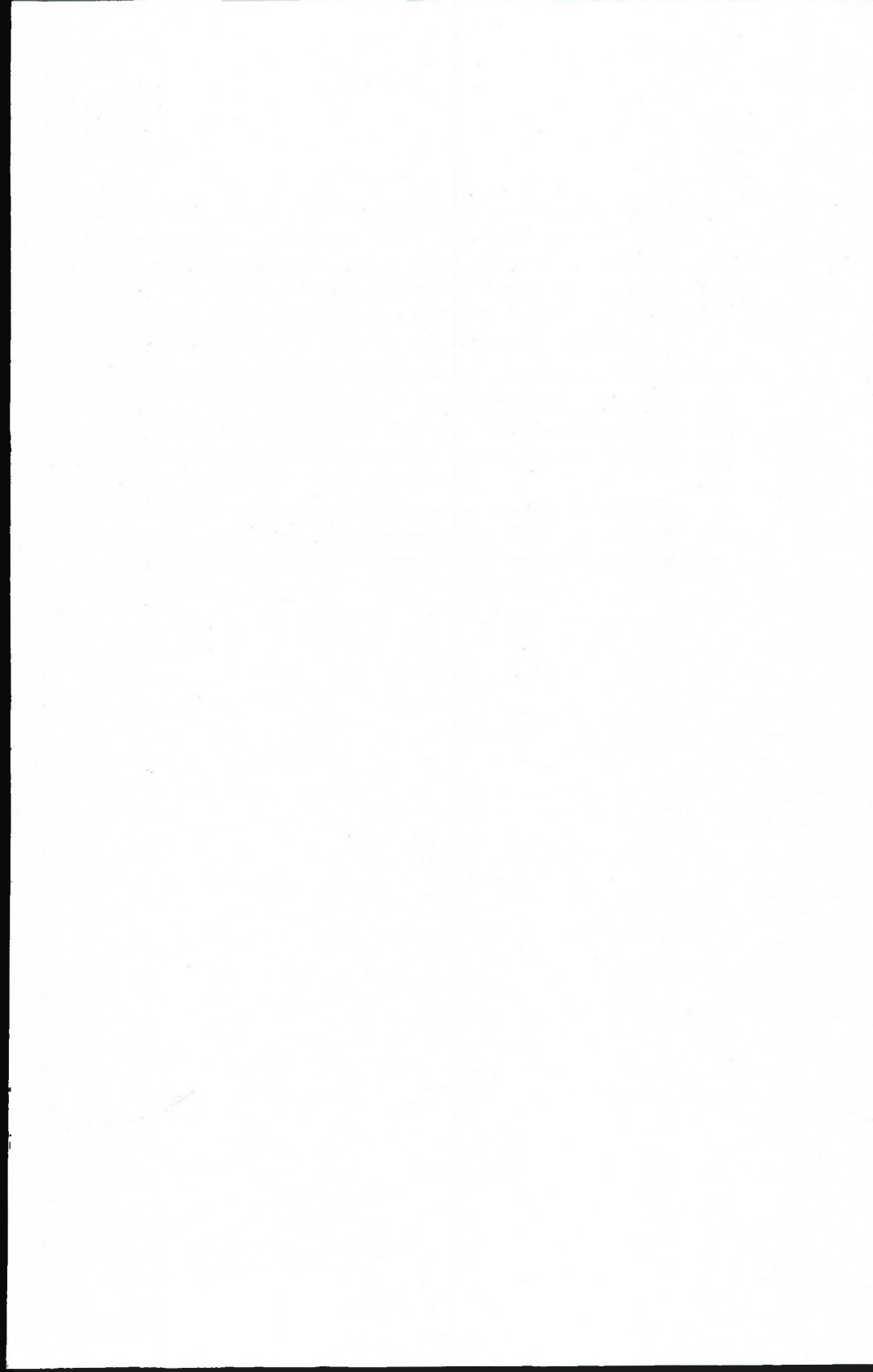
ב-3.9.91, בעקבות פניית **בצלם** והאגודה לזכויות האזרח, הוארך רשיון הביקור של רנא סלים בשישה חודשים.

ו. סיכום

שנה לאחר הדיון בבג"צ, נראה שהמדיניות החדשה אינה עומדת במבחן המציאות ומעמדן של המשפחות מעורפל כקודם: מספר רב של נשים וילדים בשטחים משוללים מעמד חוקי - אין להם תעודות-זהות, הילדים אינם רשומים בתעודות הוריהם, ואין להם כל זכויות וערבויות. ואכן, המשפחות האלו חיות בחשש תמידי מפני פגיעה בהן ואף מפני גירוש. רבות מהן הגישו בעבר בקשות לאיחוד משפחות ובקשותיהן נדחו שוב ושוב. כיום, מאחר שאין בידיהן רשיון תקף הן חוששות להגיש בקשה נוספת.

אלו מהנשים שעומדות בתנאי הרישיונות יוצאות עם ילדיהן לירדן בכל פעם שפג תוקף רישיוןן ואינן יודעות מתי ואם בכלל יורשו לשוב. הילדים מופרדים מאבותיהם ובשל הנדודים הרבים אינם יכולים להשתלב בבת-הספר. משפחות אחרות, שאינן יכולות לעמוד בהוצאה הכספית הגבוהה של הארכת הרישיונות שוב ושוב, לא האריכו אותו וחיות בחרדה מתמדת שמא ייתפסו ויגורשו בכוח.

במצב זה של אי-ודאות ויא-חוקיות חיים כנראה אלפי בני משפחות בשטחים ולא רק הנשים המגורשות שהורשו לחזור. כך מתקיים לו, כמעט באין יודע, תחום אפור נוסף תחת השלטון הצבאי בשטחים, שהוא קרקע נוחה, בכוח ובפועל, לפגיעות קשות באחת מזכויות היסוד של האדם: להקים לו משפחה ולחיות עמה בצוותא.



118 אפליה בתכנון ובפיקוח על הבנייה

על-פי הערכת מהנדסים פלסטינים, ניצבים כיום בגדה המערבית כ-13,000 בתים שבנו פלסטינים ללא היתר, ובהם חיים כ-80,000 איש.

הנתונים מראים כי הרשויות מרבות להרוס בתים שנבנו ללא היתר ובה בעת ממעטות במתן רשיונות בנייה לפלסטינים תושבי השטחים. היקף הרשיונות הניתנים נמוך בהרבה מצורכי האוכלוסיה הגדלה. מצב זה חריף במיוחד באיזורים הכפריים בגדה המערבית והחריף עוד יותר מאז תחילת האינתיפאדה.

למעלה משני-שלישים מהקרקעות בגדה המערבית אסורות לבנייה לתושבים הפלסטינים. הגידול באוכלוסיה הכפרית יוצר צורך שנתי של בין 2,300 ל-2,900 בתים נוספים. ואולם מספר רשיונות הבנייה שהוציאה המערכת ירד מכאלפיים לשנה ב-1979/80 לכ-1,600 ב-1985/6 וכ-400 ב-1988/9.

לעומת זאת עלה מספר הבתים שהרסו השלטונות בשל העדר רשיון מעשרות בודדות כל שנה עד אמצע שנות ה-80 לכ-305 ב-1988, 431 ב-1989 ו-361 בין ינואר 1990 לספטמבר 1991.¹¹⁹

רשויות התכנון והבנייה נועדו לתכנן תכניות שתאפשרנה בנייה מסודרת; לספק לפונים מידע שידריך אותם לבנות כחוק; לבדוק תכניות בנייה המוגשות אליהן לאור דרישות החוק וצורכי האוכלוסיה; ולוודא שהבנייה אכן מתבצעת כחוק.

ואולם, מבדיקת **בצלם** לגבי פעולת הרשויות במגזר הכפרי בגדה המערבית עולה, שתהליך קבלת רשיון בנייה הוא ממושך ומסורבל ולמעלה משני-שלישים מהבקשות נדחות.

השיקולים התכנוניים של לשכת התכנון המרכזית והגופים הכפופים לה אפופים חשאיות. מידע בסיסי וחיוני לתכנון הבנייה אינו נמסר לפונים. חשאיות תמוהה זו התבטאה גם בכך שרשויות צה"ל אליהן פנה **בצלם** סיפקו, שלא כדרכן, התנצלויות וגמגומים במקום מידע.

רשויות התכנון והבנייה בגדה המערבית מנצלות את הסמכויות המפליגות שהעניקו להן הצווים הצבאיים, אשר שללו בין היתר מהתושבים המקומיים את ייצוגם בגופים הממונים על תכנון הבנייה וביטלו את ערכאת הערר, שהיו קיימים בחוק הירדני.

לעומת זאת, בהתנחלויות הישראליות מוקצות קרקעות מדינה לשימוש המתיישבים, תוכננו ואושרו תכניות מיתאר, מועצות מקומיות הוסמכו כוועדות בנייה ונמצאו דרכים לטפל בתופעה הנפוצה של בנייה בלתי חוקית מבלי להשתמש בהריסת בתים. כמלים אחרות, קיימת אפליה גלויה וברורה בין שתי האוכלוסיות.

בהיות ההתנחלויות מצויות באותו שטח ונתונות למרותם של אותה מועצת תכנון, אותם חוקים ואותם צווים, יש מקום להשוואת מצב התכנון והבנייה בשתי האוכלוסיות. השוואה כזו מגלה הבדלים מהותיים.

בשימוש בקרקע: שטחים נרחבים ביותר שהיו או הפכו בתוקף צווים לאדמות מדינה, ואף שטחים שהצבא תפס לצרכיו (כגון בקריית-ארבע), נמסרו לשימוש כמעט בלעדי של המתנחלים.

הכנת תכניות מיתאר: רק לכמה עשרות, מתוך למעלה מ-400 הכפרים בגדה המערבית, יש תכניות מיתאר מאושרות. ברוב המקרים אלו תכניות שהוכנו בחיפזון, ללא התייעצות עם תושבי הכפרים וללא התחשבות בצורכיהם.

לעומת זאת הוכנו, הופקדו ואושרו תוכניות כאלה לרוב ההתנחלויות הישראליות, כפריות כעירוניות. כך פטור המבקש לבנות בהתנחלויות מהתמודדות עם רוב הבעיות מולן ניצב שכנו הפלסטיני, ודרכו אל רשיון הבנייה ברורה, סדורה, מהירה וזולה יותר לאין שיעור.

ועדות בנייה מקומיות: צו מס' 418 שהוציא המושל הצבאי בשנת 1971 פירק את ועדות הבנייה המקומיות באזורים הכפריים בגדה המערבית (בערים בגדה המערבית יש ועדות מקומיות ובהן יש ייצוג לתושבים). לעומת זאת, הוסמכו המועצות המקומיות והאזוריות בהתנחלויות – גם כאן בתוקף צווים – כוועדות מקומיות לתכנון ולבנייה. המבקש לבנות בהתנחלות פונה אפוא אל בני המקום המכירים את היישוב ושטובתו וטובת תושביו ניצבת למול עיניהם, ואין הוא נאלץ לכתת רגליו במקומות זרים ולשאת ולתת עם אנשים זרים שטובתו וטובת כפרו אינן בראש מעייניהם.

הטיפול בבנייה ללא היתר: דו"חות מבקר המדינה מתחו ביקורת חריפה על בנייה ללא היתר בהתנחלויות בשטחים. למרות ביקורת זו לא נהרסו בתים שנבנו ללא היתר בהתנחלויות. להלן מספר דוגמאות:

המועצה האזורית בקעת הירדן: "על-פי המסמכים הוקמו בתחום המועצה תוספות בנייה ללא קבלת היתר מן הוועדה"¹²⁰.

המועצות האזוריות מטה בנימין, שומרון ועציון: "...עבודות הבנייה [בכל היישובים פרט לאחד] נעשו ללא קבלת רשיונות מוועדת התכנון והבנייה"¹²¹.

המועצה המקומית אלפי מנשה: "עד לסיום הביקורת בסוף נובמבר 1983, לא קיבלו התוכניות תוקף על-פי החוק הנוהג ביהודה ושומרון והחל גם על ההתיישבות היהודית. הבנייה ועבודות הפיתוח נעשו אפוא בלא היתר בנייה"¹²².

קריית-ארבע, עמנואל ומעלה אדומים: בכל אחת מאלה היה משרד השיכון מעורב ישירות בבנייתם ובעידוד מכירתם של מאות בתים שנבנו ללא היתר.¹²³

מה שמיחד את המקרים שלעיל ומבדיל אותם מהמקרים המקבילים בכפרים הפלסטיניים (לבד ממעורבות גורמים רשמיים בעבירות בנייה) היא העובדה שהרשויות השונות השכילו למצוא פתרונות שמנעו את הצורך בהריסת בתים. בקריית-ארבע, למשל, הוציא מהנדס המועצה, בתוקף סמכות שהעניק לו המפקד הצבאי, צווי הריסה למבנים שנבנו ללא רשיון. בעקבות זאת נשללה ממנו סמכות זו. בקריית-ארבע, במעלה אדומים וברוב ההתנחלויות האחרות אושרו כאמור, בשנים שלאחר הדברים הללו, תכניות מיתאר שלקחו בחשבון ונתנו אישור בדיעבד למאות ואלפי דירות שנבנו בעבר ללא היתר. הצורך בהריסת בתים בטל מאליו.

גביית מיסים²⁴

א. מבוא

מאז תחילת האינתיפאדה נעשה שימוש במערכת המיסוי בשטחים כאמצעי נוסף להגברת השליטה של ישראל בשטחים. ממשלת ישראל הקימה את המינהל האזרחי בצד הממשל הצבאי כדי להדגיש את ההפרדה בין השלטון הצבאי, המבוסס על כוח, הרתעה והענשה, ובין הניהול האזרחי שניתן להשתיתו על רמה מסוימת של הסכמה ושיתוף פעולה. גביית המיסים שייכת באופן מובהק למימד האזרחי.

על-פי פסיקת בית המשפט העליון, הכוח לגבות מיסים הוא פיקדון שנמסר למפקד הצבאי, על-מנת שיעשה בו שימוש לטובתה ולרווחתה של האוכלוסייה המקומית ויממן את הוצאות ניהול השטח והחזקתו.

הנתונים מלמדים כי במהלך האינתיפאדה הוגברה מאוד גביית המיסים בשטחים²²⁵ מצב זה נוצר ללא ספק בשל השימוש שעושות הרשויות באמצעי אכיפה כגון מעצרים,²²⁶ מיבצעי גבייה או הטלת שומות גבוהות למטרות שאינן קשורות בגבייה.

המיבצעים לגביית מיסים והצו המאפשר לרשויות להתנות מתן שירותים לתושבים בתשלום מיסים נועדו להפעיל לחץ על תושבי השטחים, ולדכא את מרי המיסים שהוא אחד מביטויי ההתקוממות. דברים מפורשים בעניין זה אמר שמואל גורן, מתאם הפעולות בשטחים, בהתייחסו לפעולות שנועדו "להביא ליצירת קשר בין הפרט לשלטון": "לשם כך ערכנו את מבצעי המיסים, הנהגנו את הטפסים בהם צריך כל אחד להוכיח שאינו חייב בתשלומים לרשויות [...] החלפנו את רישוי לוחיות המכוניות..."²²⁷

אין ספק ששימוש באמצעי גבייה כאלה אינו עומד בעקרונות המשפט הישראלי. מרדכי ברקת, מנהל אגף המכס והבלו, אמר לפני כשנתיים: "אם הייתי מנסה להפעיל בתחומי הקו הירוק חלק מהאמצעים שהפעלתי בשטחים לשם הגברה של גביית מיסים, היו תולים אותי בכיכר ציון".²²⁸

השימוש באמצעי גבייה מרחיקי לכת בשטחים זכה לביקורת גם בפסק-דין ראשון בסוגו, שבו קבע שופט בית-המשפט המחוזי בבאר-שבע, אליעזר ריבלין, כי "מדינת ישראל אחראית לפצות תושב שטחים על פעולת אכיפה לגביית מס שנעשתה ללא סמכות חוקית". פסק-הדין ניתן במארכס 1990 בתשובה לתביעה שהגיש תושב חברון, אחמד מחמוד נאסר, שחנות ומחסנים השייכים לו נאטמו על-ידי חוקרי המס בשנת 1984 בשל סירובו להירשם כעוסק אצל שלטונות המס.

בפסק-הדין קבע השופט ריבלין כי אטימת חנותו ומחסניו של התובע לא היתה בסמכותם של חוקרי המכס וכי "יש לצאת מהנחה שהמחוקק ביו"ש נשא בתרמילו את רוח החקיקה הישראלית בענייני אכיפת מס, ולא התכוון להעניק אמצעי אכיפה כה קיצוניים בידי הרשות".

ב. ההיבט המשפטי

עם כינון המימשל הצבאי בגדה המערבית וברצועת עזה ב-1967, הועברו לידי כל סמכויות השלטון הקודם. פעולה זו היא מעקרונות המשפט הבין-לאומי ומטרתה להבטיח את סדירותם ותקינותם של חיי התושבים בשטח המרוחק על-ידי כוח כובש. המשפט הבין-לאומי (סעיפים 42-55 לתקנות האג, 1907) ובמיוחד דיני המלחמה הנוגעים למיסוי מספקים הנחיות כלליות בלבד. כל השאר נתון לשיקול דעתו של השלטון.

פסקי-הדין של בית המשפט העליון קבעו כי הכיבוש הישראלי ארוך יותר מכל כיבוש שחזו מנסחי עקרונות המשפט הבין-לאומי, ועל-כן ראוי מפקד כוחות צה"ל באיזור לשנות חוקים מקומיים כדי להתאים את המשפט לתנאי החיים המשתנים באורח יסודי בתקופת זמן ארוכה כל כך, בתנאי שהשינויים שיעשו בחוק המקומי יהיו לטובתה ולרווחתה של האוכלוסייה המקומית. כמו כן, הצדיק והתיר בית המשפט העליון הטלת מס ערך מוסף משום הצורך להשוות את המערכת הכלכלית בשטחים לזו הנהוגה בישראל.

המיסים העיקריים המוטלים בגדה המערבית וברצועת עזה: מס הכנסה; מס חינוך (בגדה בלבד); מס קרקעות באיזורים כפריים (בגדה בלבד); מס קרקעות באיזורים עירוניים (בגדה בלבד); מכס; מס בלו מוסף (מקביל למע"מ); מס נסיעות (חל מכוח החוק הישראלי לגבי היוצאים מנמלים ישראליים); מס בולים; היטלים: היטל על נכסים ושירותים מיובאים (על-פי החוק הישראלי); היטל מיוחד על רכב; אגרות: האגרות העיקריות הן – רישוי עסק, ביטוח בריאות, אגרות מעבר בגשרי הירדן ומסוף רפיח, הנפקת רישיונות (כגון רישון נהיגה).

בגדה המערבית חל חוק מס הכנסה היירדני מ-1964. ברצועת עזה חלה פקודת מס הכנסה מ-1947. במשך שנות הכיבוש החילה ישראל שינויים רבים בחוקי המיסוי בגדה המערבית וברצועת עזה. מרביתם קשורים בתיקון שערי הריבית, הצמדת חובות, ותקנות בדבר גבייה. כל אלה נעשים באמצעות צווים ותקנות שכמעט לא הופעלו. למעשה הניח המימשל לתושבי השטחים לנהוג כמנהגם ובכך נמנע מכפיית נורמות פיסקאליות בלתי מקובלות על אוכלוסיית האיזור הכבוש, אשר הוא, ככובש, לא קיבל מנדט לעשות לחינוכה הפיסקאלי.

ב-1976, עם החלת חוק מס ערך מוסף בישראל, הוחל החוק גם בשטחים בצורת תקנות וצו שנקראו 'מס בלו מוסף' (מב"מ) כיוון שכרכו אותם עם מס הבלו שהיה קיים כבר לפי החוק היירדני. ב-1981, כאשר ביקשו לאכוף את החוק ביתר תקיפות, נתבעו העוסקים בשטחים לנהל ספרים ולהגיש דו"חות. באותה שנה עתרו שמונה תושבי השטחים – ארבעה מרצועת עזה וארבעה מהגדה המערבית – לבג"צ בעניין זה, וניתן פסק-דין ארוך ומנומק, שנודע כבג"צ אבו-עיטה, בו דחה מי שהיה ממלא-מקום נשיא בית המשפט העליון, מאיר שמגר, את העתירה בדבר אי-חוקיות מס בלו מוסף שהוטל בשטחים. לפי פסק-הדין ניתן להחיל מיסים חדשים בשטחים כבושים על-פי כללי המשפט הבין-לאומי כאשר הדבר דרוש לשם שמירת החיים והסדר הציבוריים באותם שטחים. מרבית השינויים במיסוי לא יושמו עד תחילת האינתיפאדה.

כיוון שמרבית הנישומים בשטחים אינם מנהלים ספרים, נערכת להם שומה לפי מיטב

השפיטה הן לגבי מס הכנסה והן לגבי מ"מ. זהו תהליך המבוסס על משא ומתן בין הנישום לפקיד ומשאיר את קביעת השומה בידי פקיד השומה. מאחר שלא ניתן לקבוע עובדות כהווייתן, הפכה קביעת השומה למיקוח בין הנישום לשלטונות. עצם טיבו של מיקוח כזה מוסיף כוח לרשות. מעיון בחומר המצטבר אי-אפשר שלא להתרשם כי באמצעות המיקוח הזה מופעל על הנישומים לחץ על-מנת להשיג מטרות שאין להן שום קשר לגביית מיסים.

ג. המצב מאז תחילת האינתיפאדה

בתחילת האינתיפאדה, עם ההתפטרות הקולקטיביות של פקידים מקומיים במינהל האזרחי, התמוטטה מערכת הגבייה וכדי להקימה מחדש גוייסו עובדים ישראלים, רובם נעדרי הכשרה וניסיון, המפעילים שיטות גבייה אלימות, המלוות בלחץ ואיומים. יש להם מגע ומשא עם תושבים שהכנסותיהם ירדו במידה ניכרת, שלא נהגו לנהל ספרים ובוודאי אינם מתכוונים לנהל ספרים כעת; רבים מהם מקיימים מרי מיסים מאז ההתקוממות, וחלקם מפחד לשלם מיסים מחשש מעשי תגמול מצד ועדות ההלם. על עובדים אלה מוטל, כאמור, לאכוף צווים שלא עשו בהם שימוש בעבר וצווים חדשים. ציין שניים מבין הצווים החדשים שהוחלו, וזאת בשל חשיבותם:

ב-17 בדצמבר 1988 הוצא צו 1262 בדבר גביית מיסים (סמכויות עזר) ולפיו מותנה מתן שיוניות ושירותים בתשלום מיסים. צו זה וצורת היישום שלו יפורטו בהמשך.

ב-17 באוגוסט 1988 הוצא צו 1249 בדבר היטל מיוחד על רכב על-פי שווי, שנת הייצור וכו'. צו זה זכה בשטחים לכינוי 'חוק האינתיפאדה'; ולפי אחד מסעיפיו (10א) רשאי כל שוטר או חייל המוסמך לכך להחרים רכב אם הוא חושד שבעל הרכב לא שילם את ההיטל.

1. תשלום מס כתנאי למתן שירות

לפי צו 1262 מדצמבר 1988 (סמכויות עזר) (הוראת שעה):

מי שהוסמך ליתן רשיון או שירות על-פי הוראת הדין או תחיקת הביטחון המנויים בתוספת רשאי להתנות את מתן השירות או הרשיון, לרבות חידוש, בהמצאת ראייה כי המבקש עשה את הפעולות המוטלות עליו על-פי כל חוק מס, שלם את המס שהוא חייב באותו מועד.

צו זה תופס לגבי 23 נושאים וחל, למעשה, כמעט על כל תחומי החיים של תושבי השטחים.

כך בא לעולם תהליך ביורוקרטי ממושך ומסורבל גם כשהוא מתנהל כסדרו: מילוי הטופס הזה מצריך עמידה בתורים במשרדי הרשויות השונות. אם מתגלים דברים שאינם כסדרם – והם אכן מתגלים שוב ושוב – נעצר התהליך כולו. במקרה הטוב האיש איננו מקבל את השירות. במקרה הפחות טוב מביאה הפניה לשורת תוצאות נוספות כגון שלילת אפשרות התנועה של האיש ופגיעה במקור הפרנסה שלו.

הוראת צו 1262 מעניקה לרשות סמכויות מינהליות רחבות ביותר. הוראה שכזו לא היתה

עומדת בעקרונות המשפט הישראלי. החוק בישראל מטיל על האזרח חובות והליכים, שעליו לעמוד בהם על-מנת לקבל את השירות והרשיון. כך למשל תושב הרוצה ברשיון נהיגה חייב לעמוד בבחינות יכולת ולשלם אגרות מתאימות, והשלטון חייב להעניק לו את הרשיון.

צו זה שובר את מערכת הזכויות והחובות הללו כיוון שהוא מנחית עליהן 'חובת על' לתשלום מיסים, שבכוחה לשלול מאדם את זכויותיו על-אף שמילא את כל חובותיו הרלוונטיות. סמכויות קיצוניות אלה באות בנוסף למנגנון אכיפה וגבייה הקיים בחוק המיסוי. מצב חד צדדי זה מאפשר שלילה לא הוגנת של מתן שירותים ורשיונות ומעניק סמכויות גבייה חריפות במיוחד.

בנסיבות אלה, כאשר אין דיאלוג בין התושב לרשות, נעשה שימוש רב ב'מתווכים' תמורת תשלום, ספק אם ההליך עולה בקנה אחד עם המשפט הבין-לאומי משום שאיננו מוצדק מטעמי ביטחון ורווחת האוכלוסיה, ואין בו משום השוואת תנאים לכללים לישראל אשר בה אמצעים אלה אינם נוהגים ונראה שאף אינם חוקיים.

2. פעולות שאינן חוקיות לפי צו 1262

אם הצו הכרוך מתן רשיונות בתשלום מיסים, מאפשר לרשות סמכויות רחבות ביותר, הרי שלא פעם כורכת הרשות מתן רשיונות ותעודות בתשלום מיסים, גם אם הדבר אינו במסגרת החוק. בידי **בצלם** הצטברו תלונות על התניית שירות בתשלום חובו של צד שלישי (לדוגמא, עיכוב יציאה לחו"ל של בן בשל חוב של אביו למס-הכנסה), ועל התניית מתן תעודות בתשלום מיסים.

חילדון אחמד עבד אל-כרים עמאר, סטודנט מיריחו, ביקש לחדש את רשיון הנהיגה שלו. שתוקפו פג ב-15.4.91. הוא הצטייד ב"טופס טיולים" והחתים את משטרת יריחו, בית משפט השלום, העירייה, מס ערך מוסף ומס רכוש. לקבלת החתימה האחרונה פנה מר עמאר למס ההכנסה, שם קיבל אותו פקיד בשם אבי. אבי שאל אותו במה הוא עוסק. עמאר השיב שהוא סטודנט. הפקיד ביקש מסמכים המעידים על כך ועמאר הציג בפניו תעודת סטודנט. הפקיד טען שתעודה זו אינה מספקת ודרש מסמכים נוספים: תעודה וציונים מכל שנת לימוד, בבית-הספר היסודי והתיכון. גם לאחר שטרח עמאר ואסף את כל המסמכים שנדרשו ממנו סירב הפקיד לחתום.

בצלם פנה לסגן מתאם הפעולות בשטחים בבקשה לבדוק מקרה זה ומקרה נוסף שבו סירב אותו פקיד לחדש רשיון לתושב יריחו. בתשובה לפניה נמסר ל**בצלם** כי "ראש המינהל האזרחי ביהודה ושומרון הנחה את נפת יריחו לתת לפונה את האישורים הדרושים לצורך חידוש רשיון הנהיגה".

החרמת תעודות זהות כדי לכפות על אנשים לשלם את מיסיהם, או בגין חוב של צד שלישי, היתה לשיגרה מאז תחילת האינתיפאדה למרות שזאת פעולה בלתי חוקית.

החרמת תעודות זהות בגין חוב של מיסים איננה חוקית לפי הצווים עצמם, ובוודאי שאיננה חוקית כאשר היא נעשית בשל חובו של צד שלישי. בצו בדבר הוראות ביטחון נקבע במפורש באילו תנאים ומגבלות ניתן לקחת תעודת זהות מאדם, ובפירוש אסור לעשות זאת לצורך אכיפת תשלום מיסים.

בעקבות עתירה לבג"צ של תושבי השטחים, שהוגשה באמצעות האגודה לזכויות

3. מיבצעים מיוחדים

כל הפעולות שתוארו – החרמת תעודת זהות ורשיונות רכב, הטלת שומות, תפיסת ציוד ורכב ועיקול רכוש – נעשות במרוכז בזמן מיבצעים מיוחדים ובמחסומים. הפעולות אחוזות זו בזו ומצטרפות למערך שסוגר על תושב השטחים.

העיונות וההיכוכים בין חוליות המס והתושבים מתרחשים בעוצמה מוגברת בזמן פשיטות לצורך גביית מיסים שנערכות בעיירות ובכפרים. פשיטות אלה מבוצעות בזמן עוצר – בנקל ניתן למצוא את האנשים – בדרך כלל במשך יממה או מספר ימים, ויש להן כבר נוסח קבוע: עובדי גבייה ישראלים, מלווים כאמור בחיילי צה"ל, פושטים על יישוב מסוים כדי לגבות מס-הכנסה או מבי"מ. כלומר, להטיל שומות גבוהות בהעדר דו"ח, לערוך עיקול מאסיווי לאלה שלא שילמו ולעצור נישומים לצורך חקירה.

דו"ח מבקר המדינה לשנת 1990 קבע כי החיילים המלווים את עובדי הגבייה חורגים בפועל מסמכויותיהם:

במסגרת המינהל האזרחי פועלים בנפות השונות אנשי צבא, שתפקידם לסייע לפקידים מס הכנסה הנפתיים בגביית המס. הסיוע אמור להיות בתחום ארגון מבצע הגבייה ואבטחת הפקידים. אנשי הצבא אינם משתייכים לצוות העובדים של יחידת הקמ"ט [קצין המטה], ולפי הנחיות היועץ המשפטי של האזור אין בידיהם סמכות לנקוט הליכי גבייה. מן המסמכים עולה, כי היו מקרים, שבהם אנשי צבא קבעו לנישומים את השומה והוציאו בגינה הוראות תשלום. המינהל האזרחי הודיע למשרד מבקר המדינה, כי קיים כנסים ופגישות עבודה עם אנשי הצבא להבהרת המגבלות החלות עליהם במסגרת תפקידם. מן המסמכים עולה, כי למרות פעולות ההסברה היו מקרים נוספים, שבהם חרגו אנשי הצבא מסמכויותיהם. מבקר המדינה מעירה, כי על המינהל האזרחי להגדיר ולהדגיש ביתר שאת לאנשי צבא אלה את סמכויותיהם, ולאסור עליהם להתערב בשיקולים מקצועיים, שאינם בתחום סמכותם.¹³⁰

מיבצע חסר תקדים לגביית מיסים נערך בעיירה בית-סאחור בחודשים ספטמבר-אוקטובר 1989. במסגרת המיבצע, שנועד 'ללמד לקח' ולדכא את מרי המיסים של תושבי העיירה, הוכרז המקום כשטח צבאי סגור, אין יוצא ואין בא מלבד עובדי הגבייה והצבא. קווי הטלפון נותקו. עוצר הוטל משש בערב עד שמונה למחרת בבוקר.

במשך המיבצע, שנמשך כארבעים יום, נעצרו בבית-סאחור למעלה מששים סוחרים. רבים מתושבי הכפר שלא נעצרו זכו לביקורי חוליות המס, לעיקול רכושם ולעתים קרובות להתנהגות גסה. שווי הרכוש שעוקל בבית-סאחור נאמד בשלושה מיליון ש"ח.

במארס 1990 נערך מבצע לגביית מיסים בכפר בית-פוריק שבנפת שכם. ב-6.3.90 הוטל עוצר על הכפר. לפי עדויות שבידי **בצלם**, ביום החמישי של העוצר, בשעה 13:00 בערך, קראו חיילים ברמקולים לכל בעלי החנויות לצאת מבתיהם, לפתוח את החנויות ולשבת בתוכן עד שפקידי המיסים יגיעו. כשראו החיילים שלא כולם באו, ריכזו את כל בעלי החנויות בחצר בית-הספר, ואז קראו פקידים המיסים והחיילים לכל בעל חנות, והכריחו אותו לפתוח את החנות. בכל חנות קבעו אנשי המס שומות בסכומים שבין 1,500-10,000 ש"ח, לפי הערכותיהם ולפי הסחורה שבחנות.

בזמן העוצר בתקופת מלחמת המפרץ נערכו מבצעים נרחבים לגביית מיסים בשטחים. לדברי תושבים הגיעו אנשי חוליות המס דווקא בלילות.

ד. רפורמה במיסוי

בשלהי 1990 מינה שר הביטחון משה ארנס ועדה, בראשות פרופ' עזרא סדן, לבדיקת כלכלת השטחים. הוועדה הגישה שורה של המלצות ובראשית יולי '91 דווח שהשר ארנס אישר, בהתאם להמלצות הוועדה, הפעלת רפורמה במיסוי בשטחים. דובר מתאם הפעולות בשטחים מסר לנו כי הרפורמה אמורה להיכנס לתוקף ב-1 בינואר 1992 ועיקריה:

- * ביטול מדרגת מס של 55%.
- * קביעת שכר מינימום לצורך תשלום מיסים (כלומר, סף מס).
- * הפחתת מספר מדרגות המס מ-11 ל-5.
- * שינוי מדרגות המס.

בספטמבר 1991 בוצע שלב א' ברפורמה: עידכון מדרגות המס בעשרים אחוז.

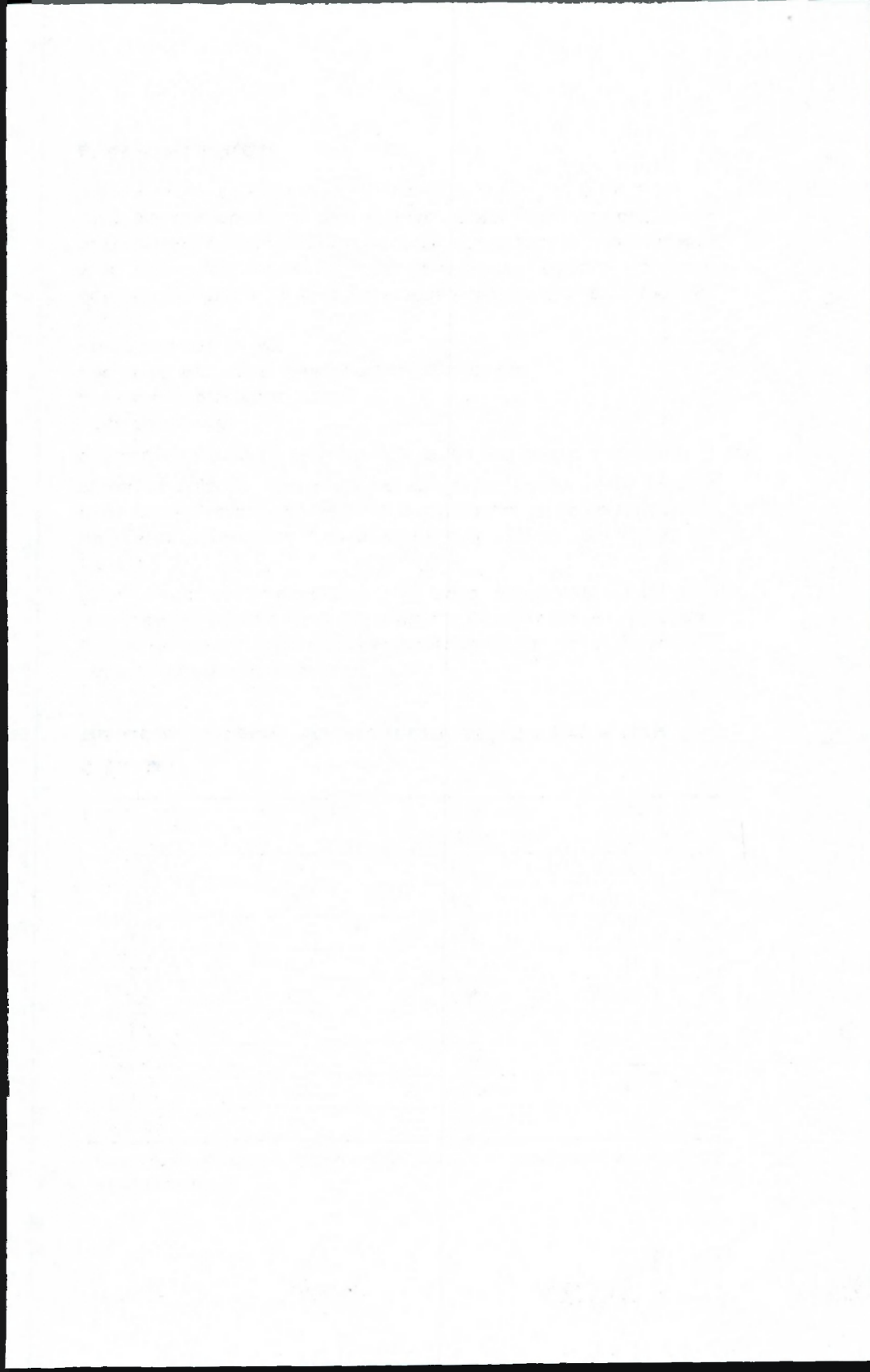
מבדיקה של **בצלם** עולה שצעדים אלה אכן יביאו להקלה מסוימת במיסוי המוטל על תושבי השטחים אולם תימשך האפליה ביניהם לבין אזרחי ישראל. כך, בעוד שאזרחי ישראל אינם משלמים מס עד לגובה של 2,480 ש"ח סף המס של תושבי השטחים הוא 600 ש"ח.

ממשרד מתאם הפעולות בשטחים נמסר לנו שעל-פי מדרגות המס החדשות תהיה משפחה ממוצעת בשטחים, המונה שבע נפשות, פטורה ממס עד 600 ש"ח לחודש שהוא מחיר סל מצרכים ממוצע למשפחה בשטחים. מובן שחישוב כזה, לפי סל מצרכים, אינו משמש בסיס לשיטת המס בתוך ישראל.

מס הכנסה למפרנס עם שני ילדים שכן/בת זוגו אינו/ת עובד/ת

המס בשטחים (ינואר 1992)	המס בשטחים (ספטמבר 1991)	המס בישראל*	הכנסה חודשית
0	2.5	-176	400
0	7.2	-176	500
5	12.6	-176	600
13	19.2	-176	700
21	28.0	-176	800
33	53.0	-176	1,000
122	196.4	-176	1,500
255	443.0	-152	1,970
1,117	2,174.0	+655	4,000

* הטבלה מביאה בחשבון את קיצבאות הילדים, שמקורן במס-הכנסה, המשולמות בישראל דרך הביטוח הלאומי.



תגובה ראשונית של דובר צה"ל

התגובה שלהלן, המתייחסת לטיטות הדו"ח, נמסרה ל**בצלם** על-ידי סרן אביטל מרגלית מענף הסברה בדובר צה"ל באוגוסט 1991.

דו"ח 'בצלם'

כמו דו"חותיו האחרים אשר פורסמו בעבר, גם הדו"ח השנתי המתפרסם עתה ע"י ארגון 'בצלם' לוקה במגמטיות וחוסר מקצועיות. הדו"ח - לכד מהיותו רח צדדי מסתמך לרוב על מידע לא-מדויק, בלתי-מערבן ולא-מלא.

לשם המחשת האמור לעיל, להלן התייחסותנו לחלק מן הפרקים שבדו"ח, ומתוך ההדגשה כי אי-התייחסותנו לחלקיו האחרים אינה מעידה על הסכמתנו לתבסם.

1. פרק החרושים (עמ' 12-21). הנתונים המופיעים בחלק זה ברובם אינם מדויקים: כך, לדוגמה, בעוד שבדו"ח מצויין כי מתחילת ההתקוממות ועד ל-8 בדצמבר 1990 נהרגו 71 תושבים, על פי הנתונים שבדו"ח צה"ל, מספר ההרוגים בתקופה זאת (מתחילת ההתקוממות ועד סוף דצמבר 1990), הוא 629. גם הנתון המופיע בדו"ח ביחס למספר תושבי האזורים, אשר נהרגו כבדי פעילים בהתקוממות (317 הרוגים) אינו נכון, שכן בתקופה אליה מתייחס הדו"ח נהרגו 346 איש.

2. פרק הריסת בתים ואסימטם (עמ' 26-34). כפי שכבר נאמר בעבר - בתגובה לדו"ח הקודם שפורסם על ידי ארגון 'בצלם'-הסמכות בדבר הריסת בתים ואסימטם הקיימת באזורים, נובעת מכוח חקיקה מנדטורית, התקפה באזורים עוד טרם כינון שלטון צה"ל בהם; בהפעלת סמכות זו, מונחה צה"ל על ידי עקרונות המשפט הבינלאומי וע"י חובתו לשמירת הסדר והבטחון באזורים.

כפי שכבר נאמר פעמים רבות, הרי שהשימוש באמצעי של אסימט בתים והריסתם אושר בהודמניות רבות בעבר ע"י בית המשפט הגבוה לצדק, במספר רב של של עתירות אשר הוגשו בנשוא, ואשר במסגרתן נבחנו שוב ושוב מרבית הטענות אשר מועלות מעם נוספת ע"י 'בצלם'. כדוגמה לכך ניתן להביא את הטענה בדבר יחסו אפקטיביות של אמצעי הריסת, ולגביה אמנם נפסק כי אין לה על מה שתסמך במישור העובדתי.

לסיכום יש לאמר כי אמצעי אסימט הבתים והריסתם הינו אמצעי הרתעתי - ענישתי, אשר הינו חוקי - חן על פי המשפט התקי באזורים, והן על פי עקרונות המשפט הבינלאומי, אשר מופעל ע"י כוחות צה"ל לשם ביצוע משימותיו אשר הוטלו עליו על פי עקרונות משפט זה, ומבלי להתעלם מסיבת חומרתו של האמצעי והשלכותיו.

3. פרק מעצרים מינהליים (עמ' 50-57). גם בהפעילן אמצעי זה, מועלות רשויות צה"ל לשם מילוי משימתן וחובתן בשטח בהתאם למשפט הבינלאומי ולפי הדין התקי באזורים. מן הראוי לציין כי הדברים המיחסיים בהקשר זה ליועמיש אזור יהודה והשומרון לשעבר, הווכחו באופן חלקי, צוטטו בצורה לא מדויקת, הוצאו מהקשרם ואינם משקפים אל נכון את אשר נאמר על דיו לנציגי ארגון 'בצלם'.

4. פרק בתי המשפט הצבאיים בשטחים: כקודמיו וכאלה המופיעים בעקבותיו בדו"ח, אינו שונה פרק זה, במטרותיו המקצועית ובסילופיו. מסקה ב' בפרק זה מתייחסת ברובה ל'ממצאי דו"ח 'בצלם' אשר פורסם בנובמבר 1989, וזאת מבלי לבדוק באורח יסודי האם 'ממצאים' אלה טעונים בדיקה מתודעת לאור הזמן הרב שעבר, וחומר מזה, אף מבלי להתייחס לתגובת צה"ל לדו"ח זה, אשר נמסרה לפני זמן רב.

בנוסף לכך יש לציין כי אין כל אמת בטענה המופיעה בחלק זה של הדו"ח, כאילו קיים 'נוגחי' בדבר קיום בקשות להארכת מעצר שלא בנכונות סגורו של העציר: בהקשר לכך יש לציין, כי במקרים אחדים (כמו במקרה הראשון המופיע בהקשר זה בדו"ח) העצור בורח שלא להביא לזיוענת בית המשפט את עובדת היותו מיוצג, זאת ועוד: במספר לא מבוטל של מקרים בוצר העצור להודיע על רצונו להיות מיוצג, או, על היותו כבר מיוצג רק בעצם מחלק הדין על הארכת המעצר, וכל זאת מבלי שהסניגור הפקיד ומסר יפיוי כוח כמתחייב. מובן, כי לא ניתן במקרים אלה לצפות ממזכירותות בתי המשפט לזמן לדין סניגור כאשר לא ידוע אם העצור אמנם מיוצג על ידי עורך דין ואם כן מיהו אותו סניגור. סביר הוא שבמצבים כהם יודיע העצור על היותו מיוצג רק במועד הדין, לא תתייח מניעה להארכת מעצרו לתקופה של כמה ימים, תוך מסיבת הרתעה לסניגורו של העצור, הרואה לדרוש דיון מחדש בשאלת המעצר. מתוך זה יוצר איוון ראוי בין העניין הציבורי מהד, לבין עניינו האישי של העצור מאידך.

גם הדברים המופיעים בדו"ח הנוגעים ל'עסקאות טעון' אינם מדויקים ואינם נכונים, שיעור המודים

באשמה בבתי המשפט הצבאיים אינו עולה על 50% מכלל הנאשמים ואין כל אמת בטענה שלפיה שופטים מפעילים לחץ על אילו מבניהם שהודו כדי שיסיימו את משפטם בעיסוקת טיעון.

התיאור הנוגע לעריכת משפטים בנהל מזורז המופיע בדריח הינו מסולף ומטעה אף הוא. משפט מזורז לחסתיים תוך שבוע ימים לערך, ואין כל שחר לטענה שלפיה לא מספיקים הנאשמים למנות לעצמם סניגור. זאת ועוד: על פי הנהל וההנחיות אשר הוצאו בנושא על ידי בית-המשפט הצבאי לערעורים, נשמרות זכויותיהם של הנעדרים אף בתהליך זה.

בנוסף למשמע מן האמור לעיל, מן הראוי לציין כי הקטע שבדריח המתייחס לתנאים הפיסיים של בתי-המשפט אינו לוקח כלל בחשבון את השיפורים הרבים שבוצעו בהם בשנתיים האחרונות: במהלך תקופה זו שופצו באופן נרחב בתי-המשפט הצבאיים בכלל ובית המשפט הצבאי בראמאללה הנוכח בדריח בפרט. לפני כשנה ומחצה הוקמה סככה במקום. משפחות הנאשמים אינן נאלצות להמתין עוד שעות ארוכות מחוץ לבתי המשפט ושהותם נמשכת לא יותר מ-30 עד 60 דקות. חדר עורכי הדין הם מרווח דיו ולא "מתניח ובלתי מאווררי כפי שנטען, ולאחרונה הותקן גם טלפון ציבורי בחדר זה ולרשות הסגנונים והעמדה גם מטנת צילום.

מן הראוי לציין, כי חרף הנסיבות המורכבות והקשיים האובייקטיביים, בתי המשפט הצבאיים מבצעים את מלאכתם החשובה על הצד הטוב ביותר. מאות אלפי משפטים מתקיימים תוך שמירה והקפדה על זכויותיהם של הנאשמים.

5. פרק מתקני הכליאה (עמ' 65-71). אין כל אמת בטענה לפיה ישנם עצורים המוחזקים במתקני כליאה לתקופות של 90 יום מבלי לראות עורך דין, חרף העובדה כי אכן קיימת הסמכות בידי רשויות הצבא למנות פגישת עצור עם עורך דין לתקופת שעה 90 יום, לא היה בשנים האחרונות מקרה שבו נתבקש שופט למנות פגישת עצור עם עורך דין - דהיינו לא הוטל איסור על פגישה כזו מעבר לתקופה העולה של 30 יום.

באשר לטענות בעניין שימוש בכוח בחקירות, הרי שהנושא כולו נמצא בבדיקתה ועדה בראשותו של אלוף (מיל.) רודי - ועדה שהוקמה ביוזמתו של צה"ל מתוך כוונת הכוונה לבער תופעות באלה, אם אנאם יוכיח כי אכן הן קיימות.

באשר לטענות המועלות בדריח ביחס למתקני השהייה הרי שגם הן אינן נכונות, שכן בניגוד מוחלט לנטען, גם בעבר וגם כיום מופעל במתקנים אלה הנהל בדבר מסירת הודעה על מצער ומתקיימים ביקורי עורכי דין גם בהם.

בהקשר הכללי של מתקני הכליאה שבאחריות צה"ל יש לציין כי מערכת הבטחון עושה מאמצים רבים לשפר את תנאיהם ככל הניתן ולצורך כך מושקעים משאבים משמעותיים ביותר מידי שנה. ההקפדה על שמירה וכיבוד תנאי הכליאה נובעת מכרח כפיפתה של מערכת הכליאה הצה"לית לביקורת תקופתית של ועדה המורכבת מנציג המערכת השיפוטית הצבאית, נציג חיל הרפואה ונציג משרד צבאי. מצאי ועדה זו מעבירים ישירות לרמטכ"ל ואילו והמלצותיה נבחנות לעומק מתוך גימנה לתקן את כל הטעויות וכוונת המיידית. למשל ניתן להצביע על השיפורים שנערכו במתקן "יופר" נאמר כי מתחדש יולי 1990 עומדים האוהלים על משטח של בטון. כעובדה, במחנה זה הוקמה לאחרונה סככה בעלות של 170,000 ש"ח שנועדה לביקורי משפחות. אין וגם כל הבעלה על תכיפת ביקורי עורכי הדין במתקן הכליאה בדהיה- גם בו גם שם הוקמה סככה לביקורי משפחות-וכיום אין הבעלה על ביקורים - שוב שלא כנטען בדריח.

6. פרק פגיעה במערכת החינוך, אף פרק זה מבוסס ברובו על דריח קודם אשר פורסם על-ידי ארגון "בצלם" ומבלי לבחון לרוב את אמינות "חמימצאים" בשנית. מן הראוי להדגיש כי החל מחודש אוגוסט 1990 הושפעו האזורים מהלכי הרוחות שקדמו למלחמת המפרץ, ארועים אשר היתה להם כמובן השלכה ישירה על היכולת לקיים מערכת לימודים תקינה בתקופה זו.

7. פרק פירוד ואיחוד משפחות (עמ' 95-100): מספר הטעויות והעיוותים ניכר אף בחלק הזה של הדריח.

אין כל אמת בטענה אודות התנתק החקיקה לאחר פרוץ ההתקוממות, של-פיה מובגל הרישום במרשם האוכלוסין שבאזורים רק לילדים שנולדו מהורים שהינם תושבים. ההיפך הוא הנכון, שכן אותו תיקון דווקא הקנה את הזכות לרשום במרשם אוכלוסין לילד, אף אם נולד מחוץ לאזור, בשרק אמו תושבת האזור במידה וגילו מתחת לגיל חמש שנים.

אין, איה, כל אמת בטענה המופיעה בדריח כאילו "מלבד מעטים מאד, כל מי שלא היה בשטחים בינים הכיבוש, מכל סיבה שהיא, לא הורשו לשוב". במדיניות הקדימית וליברלית, איפשרו שלטונות צה"ל - עוד החל ממועד סיום מלחמת ששת הימים ממש את איחודן של מאות משפחות באזורים. יש להוסיף, כי הניסיון אשר נעשה בחמשך הדריח, להשוות בין המקרה של איחוד משפחות שהמלחמה הפרידה בנייהם, לבין המקרה של תושבים זרים שהפכו לבני משפחה של

תושבי האזור בעיקבות כריתת קשרי היתון, תוך ידיעת הכללים הקבועים בעניין התרת שהייתם באזור, היטו מרטיטה ושגוי.

כל תושב האזור, אשר הותרה יציאתו ממקום מושבו, מקבל אשרה התקפה למשך כלשלוש שנים ורצופות. בתום תקופה זו, רשאי הוא לבקש הארכת תוקף האשרה שבירו עד שלוש פעמים - כל פעם לתקופה מירבית של שנה. משמעות הדבר היא שרשאי כעיקרון תושב האזור לשהות עד שש שנים רצופות מחוץ למקום מושבו מבלי לחשוש לאבד את תושבותו - אם בירו הארכות כדיו. אף לאחר תקופה זו, לא נחשב האדם כמי שאיבד מעמדו כתושב האזור, שכן בקשתו לשוב למקום מושבו נבחנת לגופה, ואם נמצא כי לא העתיק את מרכז חייו למקום אחר, מוארך היתר היציאה שבידו וגם חדותו לארץ הוא ייחשב כתושב לכל דבר ועניין.

8. פרק אפילו בתכנון ובמיקוח על חבניה (עימ' 101-103): אף לגבי פרק זה של הדיחיש לדהות מכל וכל את הטענות המיוחסות למנהל האזרחי בנושא: עד היום הושלמה הבנתן של כמאה תוכניות כאלה ואילו הפעולות להכנת תוכניות ליתר כפרי-האיזור נמשכות. יצויין, כי התוכניות הללו הן כל כולן פרי יוזמתו של המינהל האזרחי. בהכנתן ניתנת הדעת לתכנון פריסת מוערכת היישובים ולקביעת גדלם, מקומם, אופן פריסתם בשטח - והכל כפונקציה של גדל האוכלוסייה הנוכחית והחזויה בהם, סמיכותם אחר לרעהו, נתני טופוגרפיה ותכנית והמייבלות בשימושי קרקע; יתר-על-כן, במסגרת תוכניות המתאר שכבר הוכנו, נקבעו שטחי הבניה של הכפרים באופן שיש בהם כדי לענות על צרכי האוכלוסייה מעבר לדרוש עתה ולעוד שנים מספר.

באשר לטענה המופיעה בדו"ח כאילו אישור תוכניות בהתיישבות הישראלית הכשיר בדיעבד את הבניה שנעשתה שם, יש לציין כי בדיוק אותו הדבר אירע בכפרים הערביים באזור, שלבניהם אושרו תוכניות מתאר כאמור לעיל, וכי גם בהם הוכשרה רטרואקטיבית בניה בלתי חוקית שבוצעה בהם מכוח אישור תוכנית המתאר.

יש להוסיף, בעניין זה, כי לא נכונה העובדה ש"מידע בסיסי וחיוני לתכנון הבניה אינו נמסר לפניהם", שכן אין כל מניעה לקבל מידע ספציפי בהתייחס להיתר בניה פרטני.

אין גם כל כסיס ל"ממצא" המופיע בדו"ח, כאילו תחילת הבטחון שללה מן התושבים המקומיים את "ייצוגם בגופים הממונים על תכנון הבניה"; תושבים מקומיים מכהנים בוועדות מקומיות לתכנון ובניה, בוועדת המשנה לרישוי של מועצת התכנון העליונה, במידה לתכנון כפרים ובוועדות המשנה לתכנון מוקמי של מועצת התכנון העליונה, המכהנת כועדה מחוזית לתכנון ולבניה למגזר המקומי באיחויש.

9. פרק גביית מיסים (עימ' 104-110): תחת הכותרת של "מרי מיסים שהינו אחד מביטויי ההתקוממות", כביכול, נותן "בצלם" די ולגיטומציה להשתמטות מתשלום מיסים, שאינתם אלא השתמטות לשמה. לתופעה זו הם מייחסים ארועים שקרו בעבר הרחוק (כמו בעניין סגירת חנותו של מוחמד נאסר - חייב מס - המוזכרת בדו"ח, אשר בוצעה על ידי פקידי המס בשנת 1984). לאור זאת, ספק אם יש טעם כל שהוא להתייחס ל"ממצאים" המופיעים בהקשר זה, שכן כאמור, תעבה מפורטת כבר נמסרה על ידי גד"ל בסמך לפרסום חזו"ח, בשנת 1990.

לסיכום נראה כי שוב החמץ "בצלם" את החודמנות לבדוק ולבחון בצורה כנה ואובייקטיבית את מצב וכויות האדם באזורים, והעדף להמשיך בדרך הסועיות, העיוניות והסילופים, ובגישה חד-ידדית שהתווה לעצמו, ועל כך יש רק להצטער.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS 311

LECTURE 1

LECTURE 2

LECTURE 3

LECTURE 4

הערות

הקדמה

1. לאחר האירוע בהר הבית, בחודש אוקטובר 1990, פירסם **בצלם** תחקיר ראשוני שהעלה שאלות קשות לגבי פעולת המשטרה באירוע. דו"ח ועדת זמיר – ועדת בדיקה שמינתה הממשלה – קבע שהמשטרה פעלה כשורה. לאחר מכן מונה שופט-חוקר (שופט בית-משפט השלום בירושלים, עזרא קמא), על-פי חוק חקירת נסיבות מוות, לחקור את נסיבות מותם של ההרוגים בהר-הבית.
בסיומה של החקירה החליט השופט שלא להמליץ על העמדה לדין של המעורבים. מעדויות השוטרים שהופיעו בפני השופט קמא עולה שביותר ממקרה אחד היה שימוש בנשק חם שלא במצב של סכנת חיים ליורה, כמו כן מסתבר כי היה ירי בצרורות וירי בכדורי גומי מטווח קצר, באופן שפוצע או מסכן את החיים. בסיכומו של דבר התמונה שהצטיירה בפני השופט החוקר מאשרת במידה רבה את מסקנות התחקיר הראשוני של **בצלם**.

פרק א'

2. נתוני **אסושייטד פרס** כוללים רק מקרי רצח שבהם ברור, לדעת סוכנות הידיעות, כי הנרצח נחשד בשיתוף פעולה או בעבירות מוסר. הנתונים אינם כוללים מקרים של רצח פלסטינים על-ידי פלסטינים, שלדעת **אסושייטד פרס** בוצעו על רקע אחר, כגון סיכסוכים משפחתיים.
3. ראה בדו"ח זה, פרק י"ג.
4. המידע שבידי **בצלם** לגבי פלסטינים שנהרגו בתחומי מדינת ישראל הוא חלקי בלבד.

פרק ב'

5. **הארץ**, 9.12.90. וכן מכתבה של סרן אביטל מרגלית מענף הסברה, דובר צה"ל, 5.11.91.

פרק ג'

6. **הארץ**, 21.6.90.
7. חלק מההתפרצויות כללו יותר מסוג פעולה אחד, משום כך אין התאמה בין סך כול הנתונים בטבלה לבין המספר הכולל של ההתפרצויות.
8. **הארץ**, 24.3.90.
9. בג"צ 477/91.
10. מכתבו של חיים ישראלי, ק/15326, 27.9.91.
11. ראה: **בצלם**, **איבוד עשתונות: אירועי הר-הבית – תחקיר ראשוני**, ע"מ 11; 25-26.
12. **הארץ**, 13.6.90 ו-21.6.90.

13. ראה: **בצלם, איבוד עשתונות: אירועי הר-הבית – תחקיר ראשוני**, ע"מ 11, 26.
14. **ג'רוסלם פוסט**, 18.11.90. דובר המשטרה הכחיש את הידיעה, אך אחד מעובדי בית-החולים חזר ואישר אותה.

פרק ד'

15. לדוגמא: ב-22.1.90 נאטם בית משפחתו של יוסף נרדאווי בכפר חבלה (נפת קלקיליה). נרדאווי היה מבוקש על-ידי כוחות הביטחון בעת האטימה ונהרג בחודש אפריל בעת שהכין מטען חבלה. ב-26.2.90 נאטם בית משפחתו של אימן מוחסיין אל-רוזה, מנהיג חוליית 'הנשר האדום' בשכם, אשר נהרג מירי חיילים ב-9.11.89.
16. ראה: עמנואל רוזן, 'פחות פיצוצי בתים' **מעריב**, 5.9.91.
17. ביקשנו מדובר צה"ל מידע לגבי מקרים בהם הומרה סנקציה חמורה בסנקציה חמורה פחות, אך נמסר לנו שאין באפשרותם להעביר לנו את הנתונים כיוון שמדובר בבדיקת תיקים רבים.
18. מכתבה של סרן אביטל מרגלית, ענף הסברה, דובר צה"ל, מ-29.8.91.
19. ב-6.5.90 דן בג"צ בעתירה שהגישה עורכת-דין לאה צמל נגד הריסת ביתו של עבד אל-רחים עביד, תושב עזה שהואשם בחברות בוועדת הלם. בפסק-הדין (בג"צ 802/89) קבע בית-המשפט כי המפקד הצבאי (אלוף הפיקוד) טעה בנכונות חלק משמעותי של העובדות עליהן התבסס בהוצאת הצו. השופטים הורו לאלוף הפיקוד לשוב ולבדוק את צו ההריסה. עד למועד כתיבת שורות אלו לא נהרס הבית.
- ביוני 91 קיבל בג"צ עתירה נגד הריסת בית, לאחר שהעותר הוכיח כי החשוד לא התגורר בביתו (ראה ע' 39).
20. פרשנים משפטיים טענו כי החלטה זו מהווה נסיגה מדאיגה מהמגמה הנזכרת לעיל, של העמדת סמכויות הרשות הצבאית לביקורת שיפוטית, ומבטאת רתיעה של שופטי בית-המשפט העליון מהתערבות בשיקולי ביטחון. ראה: משה נגבי, 'בדיוק עכשיו שמגר בחו"ל', **חדשות**, 28.9.90; זאב סגל, 'יראה משיקולי ביטחון', **הארץ**, 30.9.90.
21. ראה: משה ריינפלד, 'נחה דעתו של בג"צ', **הארץ**, 21.10.90.
22. אריה שלו, **האינתיפאדה – הסיבות, המאפיינים וההשלכות**, המרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה, אוניברסיטת תל-אביב, 1990. ע"מ 127-129.
23. **חדשות**, 5.12.90.
24. בראיון לשבועון הירושלמי **כל העיר** מיום 2.11.90.
- הנוסח המלא של הדברים היה:
- [ש] האם לדעתך הריסת בתים היא אמצעי יעיל להשלטת הסדר בשטחים?
- [ת] **אני חושב שזה לא חשוב. מה שחשוב זה, שזה לא אנושי.**
- [ש] בשנים האחרונות אישר הבג"צ הריסת עשרות בתים בשטחים. האם לדעתך הוא טעה?
- [ת] **אני מציע שאתה תסיק את המסקנה ממה שכבר אמרתי.**

פרק ה'

25. דובר צה"ל, מכתב לבצלם, 18.11.90.
26. על המשמר 17.7.91.
27. ראה ע' 43.
28. על מבצע גביית המיסים בבית סאחור ראה: בצלם, מערכת המיסוי בגדה המערבית וברצועת עזה כמכשיר לאכיפת השלטון בתקופת ההתקוממות. פברואר 1990, ע"מ 24-29.
29. ראה ע' 134.
30. ראה: בצלם, זכויות האדם בשטחים בתקופת מלחמת המפרץ, דף מידע ינואר-פברואר 1991, ע"מ 6-7.
31. בני"צ 1113/90.

פרק ו'

32. פרק זה מבוסס בין היתר על דברים שכתב עורך-דין דן סיימון לדו"ח השנתי של בצלם לשנת 1989.
33. סוג זה מכונה 'מעצר בינוני', בשל הקריאה 'בינוני' שבה חוגגים החיילים גילוי של שם ברשימה.
- בעבר לא היו נהלים נאותים למחיקת שמות אנשים מהרשימות לאחר שפנה העילה המקורית למעצרים. אנשים שכבר שוחררו ממעצר נעצרו שוב ושוב בטעות והוחזקו במעצר, לפעמים משך ימים אחדים, עד שהתברר כי אינם מבוקשים עוד.
- בעקבות טיפול משותף של האגודה לזכויות האזרח, בצלם והמוקד להגנת הפרט עודכנו הרשימות ונראה שמאז תחילת 1990 מעודכנות רשימות המבוקשים באופן שוטף והמעצרים ה'מוטעים' פסקו כמעט לחלוטין.
34. ראה: בצלם, חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה: התעללות, 'לחץ פיסי מתון', או עינויים? מארס 1991, ע' 40.
35. בעקבות פניית עורך-דין יהושע שופמן מהאגודה לזכויות האזרח בישראל, הודיע הפרקליט הצבאי הראשי לשעבר, תא"ל אמנון סטרשנוב, ב-21.7.89, כי לאור המצב בשטחים החליט פורום ממשלתי להשהות את ביצוע המלצה זו למשך שנה. ל"נ-0466, 21.7.89.
- ב-15.4.91 הודיעה ראש לשכת הפצ"ר לאגודה לזכויות האזרח כי ועדת השרים לענייני ביטחון החליטה להשעות בשנה נוספת את ביצוע ההמלצה.
36. תגובת דובר צה"ל לטיטוט דו"ח זה, אוגוסט 1991.
37. ראה בדו"ח זה, פרק ח'.
38. תשובת שר הביטחון משה ארנס לשאילתא מס' 2707, 18.1.91.
39. משרד מבקר המדינה, דו"ח מס' 40, 1989/90, ע' 849.
40. בני"צ 591/88.

40. ראה: **בצלם**, **חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה: התעללות, 'לחץ פיסי מתון' או עינויים?** מארס 1991.
41. בג"צ 2581/91.

פרק ז'

42. סעיף 78 לאמנת גינווה הרביעית.
43. **הארץ**, 21.12.90, וכן מכתבה של סרן אביטל מרגלית מענף הסברה, דובר צה"ל, 10.11.91.
44. ראה בדו"ח זה, פרק ט'.
45. כך השופט מ. לנדאו בבג"צ 2/79, אל-אסעד נגד שר הפנים, פ"ד ל"ד(1) 505, ע' 515.
46. בג"צ 253/88, סגידיה ואח' נגד שר הביטחון, פד"י, מ"ב, חלק שלישי, ע' 801 ואילך.
47. שם.
48. **חדשות**, 14.11.90.
49. **הארץ**, 27.11.90.
50. **הארץ** 7.6.91.
51. בשיחה עם נציגי **בצלם**, 6.5.90.
52. בג"צ קבע בעמ"מ 2/88, 1 (פ"ד מ"ב 840, 843) שמפקד צבאי יכול לסמוך על סיכום שערכו יועציו ואין צורך שיקרא בעצמו כל אחד ממקורות המידע.
53. תמר פלג-שריק, "במבוק המעצר המינהלי", **הארץ**, 18.12.90.

פרק ח'

54. הצו בדבר הוראות הביטחון (איזור יהודה ושומרון) (מס' 378) התש"ל, 1970.
55. על הדעות השונות בקשר למשמעות הקמת ערכאת הערעור, ברוך ברכה, **הארץ**, 30.1.89; דרוויש נאסר, **על המשמר**, 6.4.89; ומאמר מסכם של עוז פרנקל, **ג'רוסלם פוסט**, 7.4.89.
56. **על המשמר** 2.8.91.
57. **הארץ** 3.9.91.
58. הנתונים עד דצמבר 1990 לפי **הארץ**, 21.12.90. הנתונים לגבי דצמבר 1990-אוקטובר 1991 נמסרו לעורכת הדו"ח על-ידי סרן אביטל מרגלית מדובר צה"ל, בשיחת טלפון ב-25.11.91.
59. **בצלם**, **מערכת השיפוט הצבאי בגדה המערבית**, נובמבר 1989, ע' 29.
60. בקשה שהוגשה בידי עורכי-הדין וליד עסלייה ועדנאן אבו ליילה בבית-המשפט הצבאי בג'נין (ב.ש. 106/90) בעניינם של ארבעה תושבי ג'נין ב-9.12.90 לא נדונה עד סוף 1990 וזאת כנראה משום שמקום מעצרם של שלושה מהעצירים טרם אותר.
60. **חדשות**, 11.10.91.

61. להלן שתי דוגמאות:

מעצרו של מחמוד אסמאעיל אל-באבא הוארך ברמאללה ב-30.9.90 בלי שהמטרה או בית-המשפט יודיעו לעו"ד צמל על הדיון.

ב-30.10.90 קיים סא"ל יהושע הלוי, נשיא בית-המשפט הצבאי בשכם, דיון בהארכת מעצרו של עומר סעיד עבד אל-כרים קדירה, שנעצר כחשוד בפעילות חבלנית עוינת (תיק בימ"ש 8979/90). הדיון התקיים במתקן הכליאה בפרעה, ללא נוכחות עורך-דינו של העציר. להלן תאור הדיון בבקשה, כפי שהוא מופיע בפרוטוקול הדיון:

1. דברי החשוד: יש לי עו"ד וליד עסלייה מאום אל-פחם.
2. דברי התובע: רצ"ב כ"א [כלומר: רצוף בזה כתב-אישום].

השופט החליט להאריך את מעצרו של קדירה עד תום ההליכים, ובהחלטה נוספת ציווה להודיע על כך לעו"ד עסלייה.

62. כך למשל בחקירת הנאשם בתיק מס' 1435/90 בתאריך 19.4.90 בבית-המשפט הצבאי בחברון, שאל הסיניגור שאלה אחת והשופט שש שאלות.

63. ב-19.4.90 הוסכם על עסקאות טיעון בחמישה מבין שישה התיקים שנדונו באותו יום בבית-המשפט בחברון.

64. בתלונה ליועץ המשפטי באיו"ש שעניינה מקרה מסוג זה כותב עורך-דין אנדרה רוזנטל ב-27.6.90 בין היתר: "אין זה ראוי לפעול בניגוד להוראות סעיף 6א לחוק סדר הדין הפלילי, למרות שהוא לא חל בשטחים. כבר נפסק על-ידי בית-המשפט העליון לא פעם, כי כאשר קיים חסר בתחיקת הביטחון אפשר לפנות לחוק הישראלי כדי למלאו". בתשובה כותב סרן אבינועם שרון, עוזר היועץ, ב-16.7.90: "לאחר בירור מצאנו כי התיק הועבר לגינין **ביוזמת בית המשפט** ועל כן לא נוכל להתערב בנדון. המלצתנו כי תפנה לנשיא בית המשפט באזור... על מנת שיברר את סיבות ההעברה וישקול את העברת התיק בחזרה לרמאללה". [הדגשה שלנו].

65. בתשובה לשאילתא שהגיש ח"כ לובה אליאב בעקבות דו"ח **בצלם** אמר שר הביטחון ב-22.6.90 כי "התנאים הפיזיים בבית-המשפט ברמאללה שופרו ללא היכר בשנה האחרונה".

66. עורך-דין שלמה לקר התלונן בפני תא"ל אורי שוהם, נשיא ביה"ד הצבאי לערעורים, כי בבתי-המשפט בשכם, גינין, חברון ועזה אין מכונת צילום כלל ועורכי-הדין נאלצים לפנות לבתי-עסק פרטיים הגובים מחירים מופקעים. לדברי עורך-דין לקר לעתים מאפשרים קציני בתי-המשפט, כמעשה של חסד, לצלם במכונת הצילום שבמזכירות בית-המשפט.

67. **ידיעות אחרונות**, 19.3.90.

68. בתצפית שערך צוות **בצלם** בבית-המשפט ברמאללה ב-19.4.90 הזכיר התובע את הימדיניות החדשה שלוש פעמים. בפעם השלישית – בדיון בתיק 5631/90 – נזף בו השופט על כך.

69. ראה: יזהר באר, 'הניל זוהה כמיידה אבנים', **הארץ**, 19.12.90.

פרק ט'

70. הארץ, 21.12.90, 3.9.91.
71. דובר צה"ל מסר שאין בידיו נתונים אלה.
72. על פי דוברת שירות בתי-הסוהר.
73. שירות בתי-הסוהר, **דין וחשבון שנתי 1990/91**.
74. ראה: **זו"ח מביקור בבית-מעצר מגרש-הרוסים, ירושלים**, 21.3.90. אבי – האגודה הבינלאומית לזכויות הילד – ישראל.
75. סיכום ביקור ושיחה עם מפקד בית-המעצר, במסגרת ביקור משלחת חברי מועצת עיריית ירושלים במתקני בית-המעצר במגרש הרוסים, דו"ח מאת ענת הופמן, 13.5.91.
76. בצלם, **אלימות כלפי קטינים במעצר משטרה**, דף מידע יוני-יולי 1990.
77. ראה בדו"ח זה, פרק ו'.
78. מכתבה של סרן אביטל מרגלית, ענף הסברה, דובר צה"ל, 10.11.91.
79. שטח המחיה לעצור הוא כ-2 מ"ר ולעתים פחות. (להשוואה – הממוצע בבתי-הכלא בארצות-הברית הוא 5.7 מ"ר).
80. משרד מבקר המדינה, **זו"ח מס' 40, 1989/90**, ע' 837.
81. בתשובה לשאלתא שהגיש ח"כ חיים אורון מסר שר הביטחון משה ארנס ב-16.9.90 כי "נושא הקמת חדרי חולים מסודרים בקציעות נמצא זה מכבר בעבודת מטה שתכליתה להביא להקמת חדרי חולים שיענו עניינית ורפואית על הצרכים במתקן".
- 81א. מכתב מהפרקליטות הצבאית לעורכת-דין תמר פלג-שריק מהאגודה לזכויות האזרח בישראל, 9.2.90.
82. משרד מבקר המדינה, **זו"ח מס' 40, 1989/90**, ע' 847-850.

פרק י'

83. מוסטפה קנוע, תושב גיבליה שגורש בינואר 1991 הגדיר את הגירוש "הוצאה להורג".
ראה: **הארץ** 8.1.91.
84. בג"צ 785/87.
85. בג"צ 698/80.
86. **חדשות**, 5.12.90.

פרק י"א

87. הנתונים המספריים על-פי **שנתון סטטיסטי לישראל 1989**, ע' 750.
88. ראה למשל **הארץ**, 2.5.91. משיחות עם אנשי חינוך מתברר כי הלימודים ברצועת עזה אכן מתנהלים, בשיבושים מעטים, בימי שביתה, בעוד בגדה המערבית השיבושים רחבים יותר.

89. במהלך ספטמבר 1988 נערכו פשיטות על מקומות בהם למדו תלמידים במסגרת הלימוד האלטרנטיבי, ופעולות אלו נאסרו בתכלית האיסור. נאסרה גם הפצת חומר לימודי בכתב לשם לימוד בהתכתבות.

90. ראה: **בצלם, דף מידע ספטמבר-אוקטובר 1990**, ע"מ 6-8.

91. תגובת דובר צה"ל לטיטת דו"ח זה. אוגוסט 1991.

92. הפגישה נערכה ב-8.6.90.

פרק י"ב

93. מכתב של מפקד בסיס הצנורה בירושלים, סא"ל אברהם גור-ארי, אל עורך **אל-טליעה**. 27.1.87.

94. "הצנורה הצבאית: סמכויותיה, ביקורת שיפוטית על פעולותיה והצעה להסדר חילופי", **עיוני משפט**, כרך ט"ו, הוצאת הפקולטה למשפטים של אוניברסיטת תל-אביב, תש"ן (1990), ע' 311.

95. **הארץ**, 13.7.90.

96. **דבר**, 21.6.90.

97. בג"צ 680/80.

98. בג"צ 73/53.

99. **בצלם, דף מידע פברואר-מארס 1990**.

100. תרגום לעברית של המאמר התפרסם בדבר ב-15.4.91.

101. **בצלם**, ש.מ. 1106, 27.2.91.

102. לפי מכתבו של חיים ישראלי, מנהל לשכת שר הביטחון, מיום 7.8.91.

1. ביום 14.8.90 נסגר באיזור חבל עזה משרד העיתונות של מחמד סאלם סלמאן אל-משוואכי. המשרד נסגר מאחר שהוא מומן על-ידי פעילי אש"ף בחו"ל, ולמעשה היווה חוליית קשר בין פעילי אש"ף ברצועה לפעילי אש"ף בחו"ל. כן שימש המשרד כבסיס ותשתית לפעילות אש"ף, והעברת מסרים בתחומי הפעילות השונים של הארגון.

2. ביום 4.2.91 נסגר באיזור חבל עזה משרד העיתונות של חסין מחמד סעיד אל-גימל, זאת מאחר, והנ"ל משמש כפעיל מרכזי בארגון "החזית העממית" של ג'ורג'י חבש, ומשרדו שימש למעשה כצומת דיווחים של פעילי ארגון הטרור באיזור ומחוצה לו וכבסיס לפעילות עויינת.

בדרך כלל המידע הקושר בין משרדי העיתונות לבין פעילות ארגוני הטרור הוא רב, ועם זאת חסוי ואינו ניתן לחשיפה.

103. בשיחה עם **בצלם** ב-6.11.91.

104. סגן ליאת מנחמי, קמ"ד הסברה, דובר צה"ל, 3.10.89.

105. הצייר הפלסטיני פתחי ריבן מתאר את עבודותיו כ"בעלות גוון לאומי ומבטאות את המורשת הפלסטינית, אך אינן קוראות לאלומות אלא משקפות עקרונות אנושיים

כלליים". חרף זאת הוחרמו עבודותיו של ריבן פעמים אחדות, לפני האינתיפאדה ובמהלכה.

106. בשיחה עם **בצלם**, ינואר 1990.

פרק י"ג

107. המידע בסעיף זה מבוסס על התכתבות עם משרד המשפטים, משטרת ישראל, והמינהל האזרחי.

פרק י"ד

108. על-פי נתונים שנמסרו לנו ממשרד מתאם הפעולות בשטחים, ב-1989 הוגשו בגדה המערבית 1,053 בקשות לאיחוד משפחות, מהן אושרו 250. בשנה זו הוגשו ברצועת עזה 305 בקשות, מהן אושרו 192. ב-1990, עד סוף חודש יולי, הוגשו בגדה המערבית 334 בקשות לאיחוד משפחות, מהן אושרו 139. ברצועת עזה הוגשו בתקופה זו 261 בקשות, מהן אושרו 187. לפי נתונים שפורסמו בשם אירגון הצלב האדום, ושלא נתקבל להם אישור, הוגשו בין 1967 ל-1987 כ-140,000 בקשות, ואושרו כ-19,000 בלבד.

109. בג"צ 106/86.

110. ראה למשל: אלי"מ אחזו בן-ארי בראיון למוסף חדשות, 9.4.90.

111. סעיף 11א נוסף לצו בדבר תעודות זהות ומרשם אוכלוסין (יהודה ושומרון), בתוקף צו מס' 1208 מה-13.9.87.

112. כל מי שמבקש רשיון חייב להיתום על ערבות בסך 5,000 ש"ח להבטיח דינק ביציאה או בהארכת הרשיון.

113. בתשובה לשאילתא של ח"כ אברהם פורז הודיע השר ארנס ב-13.5.91 כי מאז ההודעה לבג"צ ועד 31.3.91 "הוגשו ואושרו באיזור יהודה ושומרון 572 בקשות להארכת רשיונות ביקור של נשים הנשואות לתושבי האיזור וילדיהן ובאיזור חבל עזה הוגשו ואושרו 812 בקשות" [ההדגשות במקור].

114. פרק זה מבוסס במידה רבה על עתירת האגודה לזכויות האזרח לבג"צ (1979/90).

115. סעיף 16(3). נוסח זהה קיים גם בסעיף 123(1) לאמנה הבין לאומית בדבר זכויות אזרחיות פוליטיות מ-1966.

116. האמנה על זכויות הילד (שהתקבלה פה אחד בעצרת הכללית של האו"ם) נובמבר 1989, סעיף 9.

117. "איחוד משפחות – מדיניות חסרת לב", יהושע שופמן, בטאון האגודה לזכויות האזרח בישראל, מאי 1987.

118. ראה גם: **בצלם**, דף-מידע אוגוסט 1990.

פרק ט"ז

119. נתוני המינהל האזרחי.
120. משרד מבקר המדינה, דו"ח מס' 32, 1980/81, ע' 713.
121. משרד מבקר המדינה, דו"ח מס' 30, 1979/80, ע"מ 802-803.
122. משרד מבקר המדינה, דו"ח מס' 34, 1982/83, ע' 107.
123. משרד מבקר המדינה, דו"ח מס' 36, 1984/85, ע"מ 1257-1258; דו"ח מס' 37, 1985/86 ע' 200; דו"ח מס' 38, 1987/88; ע"מ 915-917, בהתאמה.

פרק ט"ח

124. ראה גם. **בצלם, מערכת המיסוי בגדה המערבית וברצועת עזה כמכשיר לאכיפת השלטון בתקופת ההתקוממות**, פברואר 1990.
125. בתשובה לשאלתא שהגיש ח"כ חיים אורון מסר שר הביטחון ב-2.11.90 כי בשנת המס 1989 הסתכמה גביית המיסים באיו"ש ב-246.3 מיליון ש"ח ובאזח"ע ב-111.3 מיליון ש"ח. במחצית הראשונה של שנת המס 1990 נגבו 182 מיליון ש"ח באיו"ש ו-77.6 מיליון ש"ח באזח"ע.
- לפי נתונים שמסר לנו דובר מתאם הפעולות בשטחים הסתכמו הכנסות המינהל האזרחי **ממס הכנסה** בשטחים ב-134 מיליון ש"ח בין אפריל '90 למארס '91 וב-84 מיליון ש"ח בין אפריל '91 לספטמבר '91.
- לנתוני הגבייה בשנים קודמות ראה: **בצלם, מערכת המיסוי ...**, נספח ט'.
126. בעוד שבישראל אפשר לעצור אדם לצורכי חקירה בענייני מס ל-48 שעות, ועל מנת להאריך את המעצר יש לפנות לבית משפט, הרי בשטחים אפשר לעצור אדם לפי צו עד 18 יום מבלי שיובא בפני שופט. לעתים קרובות מבכר הנישום לשבת במעצר או במאסר, שכן אם ישלם את מיסיו הוא צפוי להשמדת רכוש מידי חברי הוועדות המקומיות.
127. **הארץ**, 6.11.90.
128. **הארץ**, 31.10.89.
129. בג"צ 278/89.
130. משרד מבקר המדינה, דו"ח מס' 41, 1990/91, ע"מ 859-858.

פרסומי בצלם

דפי מידע

נתונים, החרמת תעודות זהות, חקירת מקרי מוות.	מאי 1989
קליעי פלסטיק, עוצר, פגיעות מתנחלים, הריסות בתים.	יוני 1989
חקירת מקרה מוות, מתנחלים, גירושים.	יולי 1989
מתקני כליאה.	אוגוסט 1989
חקירת מקרי מוות, מעצרים מינהליים.	ספטמבר 1989
על ספרים וסופרים אסורים.	אוקטובר 1989
משפטי חיילים, הגבלות על יציאה לחו"ל.	נובמבר 1989
מקרי מוות ופציעה של ילדים.	ינואר 1990
הצנזורה על העיתונות הפלסטינית במזרח ירושלים.	פברואר-מארס 1990
עמדות צה"ל בבתים פרטיים, 'פורים שפיל' בכפר עאבוד, חקירת מקרה מוות – מעקב.	אפריל 1990
מערכת השיפוט הצבאי בגדה המערבית – מעקב.	מאי 1990
אלימות כלפי קטינים במעצר משטרתי.	יוני-יולי 1990
הגבלות על בנייה למגורים בגדה המערבית.	אוגוסט 1990
סגירת בתי-ספר ופגיעות אחרות במערכת החינוך בשטחים.	ספטמבר-אוקטובר 1990
דו"ח מיוחד: איבוד עשתונות, אירועי הר הבית – תחקיר ראשוני.	אוקטובר 1990
הריסות ואטימות בתים כאמצעי ענישה בגדה המערבית וברצועת עזה – מעקב.	נובמבר 1990
זכויות האדם בשטחים בתקופת מלחמת המפרץ.	ינואר-פברואר 1991
מותו של הנער מחמוד עליאן, התעמרות פקיד מס הכנסה, לחץ על משפחות מבוקשים.	יוני 1991
חידוש גירושם של נשים וילדים מהשטחים בשל 'שהייה בלתי חוקית'.	ספטמבר-אוקטובר 1991

זוחות מקיפים

הריסות ואטימות בתים כאמצעי ענישה בגדה המערבית וברצועת עזה בתקופת האינתיפאדה.	ספטמבר 1989
מערכת השיפוט הצבאי בגדה המערבית.	נובמבר 1989
דו"ח שנתי — 1989, הפרות זכויות האדם בשטחים.	דצמבר 1989
מערכת המיסוי בגדה המערבית וברצועת עזה כמכשיר לאכיפת השלטון בתקופת ההתקוממות.	פברואר 1990
פתיחה באש על-ידי כוחות הביטחון בשטחים.	יולי 1990
הענישה הקולקטיבית בגדה המערבית וברצועת עזה והביקורת השיפוטית עליה.	נובמבר 1990
חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה: התעללות, "לחץ פיסי מתון", או עינויים?	מארס 1991

פעילות **בצלם** מתאפשרת בזכות תרומותיהן של הקרנות הבאות:

Ford Foundation, New Israel Fund, Mailman Foundation,
 Stone Foundation, YMCA Holland, Bydale Foundation,
 John Merck Foundation, Kaplan Foundation,
 J. Roderick MacArthur Foundation,
 Nathan Cummings Foundation, Conanima Foundation,
 Samuel Rubin Foundation, Obermeyer Foundation, DANChurchaid,
 Danish Peace Foundation, Danish Pen Center,
 European Human Rights Foundation, NOVIB, Boehm Foundation,
 Radie Resch, North Star Fund, Moriah Fund.

